

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1986

Årgång 82 · Häfte 1–2

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare redaktören, docent Per Thullberg, Svenskt biografiskt lexikon, Box 12536, 102 29 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 60: – per år + porto och betalas via inbetalningskort vilket kommer medlemmarna tillhanda i och med utsändandet av årgångens första häfte.

Redaktionsutskott: Docent Arne Losman (samfundets ordf.), docent Göran Dahlbäck och sekreteraren.

Innehåll

- 1 Prof *Göran B. Nilsson*, Linköping: Liv och gärning
- 5 Prof *Jan Arvid Hellström*, Uppsala: De svenska prästerna på S:t Barthélemy under den svenska kolonialtiden
- 57 Doc *Ulf Beijbom*, Växjö: Svenska societeten i New York 150 år

Liv och gärning¹

Av Göran B. Nilsson

Levnadstecknarens grundläggande problem är att han ska rida på två hästar: livet och gärningen. Det liv han ska skildra är en privatsak: en biografi över A. O. Wallenberg får exempelvis inte förtiga att hjälten var begiven på bakelser. Men vad har så detta med gärningen att skaffa? Ingen kan hävda att det moderna bankväsendets genombrott i Sverige hade AOWs bakelsebegär som en nödvändig förutsättning.

I biografiskrivandet konkretiseras sålunda och oundvikligen ett klassiskt problem inom historievetenskapen – kollisionen mellan det unika och det generella. Min lösning av problemet är att förneka det. Jag vill se också uniciteten som en generell företeelse enligt den indiska regeln "tat tuam asi", detta är du. Detta är visserligen AOW, men det kunde lika gärna ha varit du, som lär dig att hantera din egen tillvaro genom att leva med i AOWs till synes unika "bakning med strukturerne" (J. A. Seip). Till synes unik, eftersom vi alla lever i samma generella situation att tvingas välja handlingsalternativ utan att ha full visshet om konsekvenserna.

I unicitetens generalitet ligger den humanistiska vetenskapens kärna. Det förvånar därför inte att det är den privata sidan av levnadsteckningen som främst attraherar genomsnittsläsaren, läsaren som (på goda grunder) är en hängiven konsument av skönlitteratur. I jämförelse med romanen lider emellertid biografien av en tråkig restriktion. Biografien ska vara sann, nämligen, medan romanen bara behöver förefalla sann. Den naturliga följderna av detta är att

romanläsaren, korrumpad av sin ordinarie lektyr, nöjer sig med skenbara sanningar även när det gäller en biografi. Lusten till kritisk läsning är låg, och irritationen riktar sig snarare mot levnadstecknaren som avbryter en spännande kärlekshistoria mitt i dramatiken med den prosaiska förklaringen att här tog källmaterialet slut.

Å andra sidan är risken stor att den biografiska genren faller i vanrykte hos professionella historiker, som vägrar att ge avkall på sitt vetenskapliga samvete, medan de ser skönlitterärt begåvade journalisters fuskverk höjas till upplagemässiga skyar. Samtidigt kommer proffsen att gnagas av dåligt samvete för att de inte blir lästa av folket i den utsträckning som de och folket förtjänar.

Men om proffsen är illa skickade att ta hand om privatlivet, så känner de sig desto bättre rustade att ta hand om gärningen. Så till den milda grad att föremålet för biografien nästan försvinner bakom de samhällliga och andra strukturer som determinerar hans eller hennes verksamhet. Ja, är man riktigt konsekvent och radikal, som Plekhanov, så förnekar man värdet av biografier över huvud taget, eftersom varje historisk individ är utbytbar. Om inte AOW hade blivit räddad från drunkningsdöden påskdagen 1835, så hade med all säkerhet en annan man i sinom tid dykt upp i tidens ström för att anpassa det svenska kreditväsendets struktur till det nya, kapitalistiska samhällets krav.

Själv tycker jag att detta är en tilltalande tanke och beklagar bara att Plekhanov har

missat själva poängen. Ty varför byta ut AOW mot någon annan, dvs. i praktiken ingen alls? Varför leta eller låtsasleta efter en kopia, när vi har tillgång till originalet? – Däremot är det givetvis fruktbart att behandla detta original som en typ, eller rättare sagt som en inkarnation av tidsandan, mannen som råkade födas på rätt tid och rätt plats med de rätta egenskaperna. Så uppfattade AOW sig själv. För att vara ödets redskap visade han emellertid en ovanligt stor insikt i möjligheterna att manipulera ödet genom att å ena sidan lidelsefritt studera utvecklingen, å andra sidan fördomsfritt gripa varje tillfälle att påverka den. Till det generella temat lade han sina unika variationer.

Följa utvecklingen och påverka utvecklingen. I dessa båda uttryck ligger en skarp kritik av de ensidigt deterministiska modeller som historikerna mer eller mindre medvetet släpar med sig. För det första har de glömt att de biograferade föremålen, de s. k. aktörerna, har kunnat följa utvecklingen på närhåll. Det betyder – eftersom det är fråga om tänkande och handlande män och kvinnor – att de inte är att förakta som vetenskapliga teoretiker jämfört med sina sentida efterföljare med eller utan doktorshatt. Men har denna insikt slagit igenom hos historikerna? Nej, här gäller fortfarande det traditionella schemat för forskningsprocessen: kartläggning–hypotesbildning–källanalys–svar. När det är dags för källanalysen är vetenskapsmannens hypotes redan fix och färdig. Aktörerna fungerar enbart som forskningsobjekt.

Så bör inte en humanistisk historiker, allra minst en levnadstecknare resonera. Till skillnad från naturvetarens källor har nämligen humanvetarens källor *egna* hypoteser att erbjuda, som kan vara väl så goda som historikerns eller den vetenskapliga litteraturens. För att ta ett konkret (och något tillrättat) exempel så framställer Eli Heckscher i sitt grundläggande arbete om "Svenskt arbete och liv" järnvägarnas genombrott som den stora revolutionen inom

1800-talets transportväsende. Den reguljära trafiken med ångbåtar får däremot inte ens en fotnot. Med en sådan utgångspunkt (hypotes) framstår AOWs livliga intresse för reguljär ångbåtstrafik som en aberration, en kufisk avvikelse hos en man som i övrigt var den moderna tidens banérförare. Så har också skett i äldre litteratur.

Levnadstecknaren ska emellertid inte missa chansen att ta sina källproducenter på allvar. Gör han det, upptäcker han så småningom att Heckscher hade fel och AOW rätt: det var ångbåtarna och inte järnvägarna som svarade för den första och mest genomgripande av resandets revolutioner i Sverige under förra århundradet.

Att ta källproducenten på allvar är dock inte detsamma som att utan vidare svälja hans hypoteser. Sånt resulterar bara i en dålig biografi, som gör ett gott intryck på romanläsaren, eftersom hjälten i allmänhet är av den kalibern, att han eller hon kan ge en tilltalande och logiskt sammanhängande bild av sitt liv, där den egna gärningens betydelse oftast är klart överdimensionerad.

Men om biografien sålunda inte får urarta till hagiografi, ska hjälten alltid få sin *chans* att bli vetenskaplig medarbetare. Och har han fel, så öppnar sig nya, fruktbara fält för de levnadstecknare som inser att också medvetna och omedvetna lögner, drömmar och illusioner hör till de väsentliga drivkrafterna i historien. Oscar Wallenbergs och hans medliberalers blåögda förhoppningar om ett framtida samhälle i ständig materiell och därmed sedlig tillväxt kom visserligen på skam, men det är inget skäl att avfärda dem med en axelryckning utan tvärtom en uppmaning till ett djupare studium av drömmens uppkomst, verkningsgrad, revision och gravläggning.

Och därmed är vi för det andra inne på individens möjligheter att inte bara följa utan också påverka utvecklingen. Även här ser jag det som levnadsteckningens stora förtjänst att den obönhörligen lyfter fram grundläggande vetenskapliga problem i

dagsljuset.

Jag kan här bara peka på några skelett, som forskaren annars helst skyfflar in i garderoben. Levnadstecknarens allmänna historieuppfattning hör dit, en trosfråga som döljs bakom valet av perspektiv. Läger man sitt perspektiv uppifrån rymden, tror man på världsandens gång genom sekterna, på basens oundvikliga genomslagskraft eller någon annan storlinjär eller storcyklisk teori, ja då ska man förstås inte ägna sig åt biografiskrivande. Tror man däremot att de stora linjerna är det aggregerade resultatet av de många små och skenbart triviala, ja då är levnadsteckningen en progressiv specialitet, i synnerhet om man lyfter blicken över det biograferade föremålet och låter hjältens närmiljö spela en aktiv roll.

Ett annat skelett är de historiska förklaringsarna. Normalt lever forskaren här i en skyddad tillvaro genom att syssla med aktörer i organiserat flertal. Det är ganska lätt att förklara varför *majoriteten* i borgarståndet (inklusive Wallenberg) år 1857 röstar för sin egen reformering. Betydligt svårare visar det sig vara att förklara varför just AOW gjorde det. För levnadstecknaren framstår plötsligt överdetermineringens problem, mångkausaliteten, inte längre som en historiefilosofisk oväsentlighet. Ceteribus—paribus—klausulen förvandlas till en hjärtpunkt i historievetenskapen. Det är här som mångfalden slinker ut genom det generella nätverkets glesa maskor.

En tredje variant av förklaringsproblematiken gäller nyskapelsens gåta. Levnadstecknarnas hjältar hör ju i regel till innovatörernas utvalda skara, de som på ett eller annat område har lyckats med konststycket att relativt varaktigt förändra världen på gott eller ont. Men en genuin innovation kan ju inte prognosticeras vare sig till utseende eller till uppträdande i tid—rum, följaktligen inte heller förklaras?

Nej, och ett dylikt indeterministiskt inslag i väven måste förefalla ytterst främmande för en historievetare, som är van att med sin privilegierade efterhandskunskap

demonstrera varför det som skedde också måste ske. Å andra sidan är naturligtvis risken stor att levnadstecknaren alltför snabbt kastar yxan i sjön och utan vidare förklarar hjältens framgångar med hans genialitet. Genialitet är ju detsamma som ingen förklaring alls. (Och gäller för övrigt inte detta också om "tidiga störningar", Oidipuskomplex osv. — mer eller mindre eleganta omskrivningar av en grundläggande okunskap?)

Låt mig sluta här utan att ha mer än snuddat vid levnadstecknandets stora utmaning, uppgiften att *integrera* liv och gärning. Det redan sagda är nämligen nog för att konstatera att ingen teori i världen (ännu i varje fall) kan lösa eller dölja biografiskrivandets problem tillräckligt för att man ska kunna undgå slutsatsen att levnadstecknaren ger sig ut på en lika spännande som farlig seglats mellan Scylla och Charybdis.

Scylla är romanförfattandets alltför lättköpta, färgstarka lösning, som sätter en oproblematiske hjälte i centrum. Charybdis är normalvetenskapens nästan lika lättköpta lösning, som med facit i hand låter hjälten försvinna bakom de ekonomiska, sociala, politiska, ideologiska, biologiska och psykologiska determinanter, som obönhörligt bestämmer hans väg, baklänges sett.

Ett sätt att beveka Scylla och Charybdis och få dem att inse sina begränsningar är att ta stilistiken till hjälp. Genom att skriva lättflytande men komprimerat försöker jag få den otåliga Scylla att fatta att redan en ytlig kännedom om ståndsriksdagens komplicerade maskineri kan behövas för att förstå AOW:s moral eller brist på moral. Och å andra sidan söker jag övertyga den högdragna Charybdis om att tvånget för AOW att försörja fyra moderlösa barn hade sin betydelse när det gällde att bestämma storleken på den mönsterbildande grundfonden i Stockholms Enskilda Bank.

Som en sista stilistisk lök på laxen lägger levnadstecknaren med fördel en väl befogad, ironisk distans till sitt eget arbete, markerad bl.a. genom stilbrytande anakro-

nismer, som visar att då är nu och ändå inte nu. Levnadsteckningar bör nämligen läsas och skrivas med största möjliga medvetenhet om den humanistiska vetenskapens oanade möjligheter och oundvikliga begränsningar.

¹ Uppsatsen är en lätt reviderad version av förf:s inledning till ett personhistoriskt symposium i Oslo 1986.

De svenska prästerna på S:t Barthélemy under den svenska kolonialtiden

Av *Jan Arvid Hellström*

Inledning

Sommaren 1784 träffades en överenskommelse mellan Sverige och Frankrike. Den innebar bl. a. att ön S:t Barthélemy i Franska Västindien övergick i svensk ägo. Hösten samma år utsågs och utrustades den svenska expedition, som skulle ta den nya kolonin i besittning. Till kommandant – senare guvernör – utsågs Salomon Mauritz von Rayalin, som samtidigt utnämndes till major. Expeditionen lämnade Göteborg i december med fregatten Sprengtporten. Den 6 mars 1785 kastade fartyget ankar på redden utanför den västindiska ön.

Med stor energi gick svenskarna till verket för att bygga upp den koloniala administrationen. Fregattens besättning och slaverna på ön togs i anspråk för anläggningen av den nya staden Gustavia.

Den kyrkliga förvaltningen utgjorde från början en viktig del av den koloniala.¹ Bland de kolonialtjänstemän som tillsattes redan hösten 1784 var den förste svenske pastorn Sven Thunborg. Han kom i praktiken att få ansvar, inte bara för de svenska kolonialtjänstemännen och soldaterna, utan tillsammans med kommandanten även för hela religionsvården på ön. Förutom de svenska lutheranerna fanns på ön givetvis katoliker, men också icke-lutherska protestantiska trosbekännare. Thunborg följde med expeditionen ombord på Sprengtporten och började därmed sin verksamhet på ön i mars 1785.

Kronan satsade också materiellt på den svenska religionsvården i Gustavia. En kyrkogård anlades och en prästbostad uppfördes. Framför allt avsatte kung Gustaf III medel för en svensk kyrkobyggnad. Kyrkan

Sophia Magdalena togs i bruk sommaren 1787 och vigdes då först av Thunborg och sedan – på den helige Bartholomeus dag den 24 augusti – av den katolske kyrkoherden père Epiphane. Enligt kungliga instruktioner, som Thunborg åberopar, var kyrkan avsedd för "alla kristliga förvanter" på ön – under förutsättning att de hade tillgång till präst – ett anmärkningsvärt ekumeniskt initiativ långt före den moderna ekumenikens tid. Thunborg var själv i hög grad engagerad i den "ekumeniska religionspolitik", som svenskarna bedrev i kolonin.²

Thunborg tillsattes alltså hösten 1784 och då efter samma modeller som övriga svenska kolonialtjänstemän, utan att några kyrkliga myndigheter kopplades in. 1791 förordnades växjöbiskopen och kungagunstlingen Olof Wallqvist till "övertillsyningsman" över vissa svenska prästbefattningar i utlandet, bl. a. över pastorn på S:t Barthélemy. Wallqvists Ecklesiastika expedition kom också att utnyttjas i samband med tillsättandet av ny svensk präst på ön efter Thunborg.

Återbesättandet av den svenska pastorsbefattningen blev från 1790-talet i hög grad beroende av de ekonomiska konjunkturena. När Thunborgs efterträdare Johan Carl Thorell avled nyårsdagen 1792 – efter ett enda år i tjänsten – förblev befattningen vakant. Detta berodde delvis på mordet på Gustaf III, men framför allt på den lågkonjunktur, som vid denna tid hade drabbat den svenska kolonin.

Prästtjänsten i Gustavia stod obesatt under större delen av 1790-talet. År 1795 dök emellertid en landsförvisad svensk präst –

Carl Andreas Kierrulf – upp på ön. Han flyttade utan vidare in i prästbostaden och tog över den svenske pastorns funktioner. Efter förfrågan hos Kungl Maj:t fick den svenske kommandanten befallning om att avvisa Kierrulf från kolonin. Detta skedde 1796.

När konjunkturerna steg mot slutet av 1790-talet kom också prästtjänsten att återbesättas. Nu var emellertid förutsättningarna helt annorlunda än tidigare. För det första knöts tjänsten nu till ett planerat svenskt läroverksprojekt i Gustavia. Den svenske kyrkoherden skulle också bli ansvarig för läroverket – och detta ställde speciella krav på hans formella och vetenskapliga kompetens. För det andra övergick fr. o. m. nu tillsynsmyndigheten och den kyrkliga överhögheten över prästbefattningen på S:t Barthélemy till ärkebiskopen, som hade motsvarande ansvar också för andra prästtjänster och församlingar utanför det egentliga Sveriges gränser. Detta hängde i sin tur samman med en tredje omständighet: att den svenska kyrkan Sophia Magdalena från denna tid framträdde som en egen juridisk person, rättsligt och ekonomiskt skild från kronan och kolonialförvaltningen. Därmed framstår också den nye svenske prästen som kyrkans och församlingens Sophia Magdalena kyrkoherde och inte bara som garnisons- och guvernementspastor. Detta hade Sven Thunborg ett decennium tidigare på olika sätt försökt uppnå, men utan resultat.

När prästtjänsten återbesattes 1798/99 var alltså förhållandena till stora delar annorlunda än tidigare. Den lutherska församlingen organiserades efter svensk modell med kyrkostämma och kyrkoråd – det senare var direkt inriktat på förvaltningen av kyrkobyggnaden. Eftersom också den katolska församlingen disponerade kyrkan, ingick katoliker i kyrkorådet. Åren 1798–1800 byggdes också en klockstapel i anslutning till kyrkan och en ny svensk kyrkogård anlades som ersättning för den gamla. Fr. o. m. nu upplevde den lutherska försam-

lingen på ön sin storhetstid.

Den förste svenske pastorn och kyrkoherden efter den långa vakansen blev Olof Kullberg. Han utnämndes efter förslag från ärkebiskopen Uno von Troil år 1799. Hans tjänstgöringstid blev emellertid ännu kortare än Thorells: en kort tid efter sin ankomst till ön avled han i juni år 1800.

På grund av krigshändelserna i Västindien och fr. a. den engelska ockupationen av S:t Barthélemy 1801–02 dröjde det ända till december 1803 innan näste svenske kyrkoherde anlände till Gustavia. Det var Johan Eric Forsström, som innehade kyrkobefattningen t. o. m. juni 1815 och som blev kvar på ön till följande vår. Forsströms tid sammanföll med kolonins stora ekonomiska blomstring – något som också avspeglas i den svenska församlingens verksamhet och i kyrkans räkenskaps handlingar.

Forsström efterträddes 1815 av Fredrik Adolf Lönner. I samband med sin kyrkoherdeutnämning blev denne också hovpredikant och fick därmed högre lön än de tidigare prästerna. Under hela perioden avlönades prästerna av kronan – även efter det att kyrkan och församlingen Sophia Magdalena juridiskt och ekonomiskt separerats från kronan och kolonialförvaltningen.

Kronans kostnader för prästtjänsten kom att leda till att befattningen återigen vakansattes 1824. Detta hängde direkt samman med de nedåtgående konjunkturerna från 1816. I det sparförslag som guvernören Johan Norderling utarbetade i början av 1820-talet ingick just att den svenska prästtjänsten inte skulle återbesättas. I stället borde svenska kronan satsa pengar på den katolska och den metodistiska religionsvården. Orsaken till detta var den tonvikt, som de svenska guvernörerna från denna tid lade på uppfostrings- och undervisningsarbetet bland öns många analfabeter och ungdomar. Kolonialdepartementet – som efter en omorganisation av den svenska kolonialförvaltningen år 1812 – på kungens vägnar hade ansvaret för förvaltningen av ön, gick

på samma linje.

1827–30 kom emellertid en ny kort blomstringsperiod för den svenska kolonin – orsakad av handelspolitiska faktorer. Efter en tid fattades också beslut om återbesättande av den svenska kyrkoherdetjänsten. Den nye svenske pastorn Carl Adolf Carlsson utnämndes emellertid inte förrän i juli 1830, när öns glansperiod redan gick mot sitt slut. Hans tjänst i Västindien blev därför mycket kort: han anlände i januari 1831 och reste hem igen 1833. Genom att Carlsson var en engagerad författare, är hans korta tjänstgöringstid ovanligt väl dokumenterad.

Efter 1833 återbesattes aldrig den svenska kyrkoherde-, guvernementspastors- och garnionspastorsbefattningen. Huvudorsaken var kolonins ekonomiska nedgång och de kostnader den orsakade kungahuset och staten. Samtidigt hade antalet svenskar på ön sjunkit. Efter Carlssons hemfärd upphörde i praktiken den svenska församlingen att fungera. Rollen som den protestantiska överklassens denomination övergick från den svensk-lutherska till den anglikanska församlingen – den senare bildades på 1850-talet. Tendenser i denna riktning hade förekommit redan på Carlssons tid, eftersom gudstjänstbesökarna då till stor del utgjordes av personer med anknytning till Church of England. Carlsson talar t. o. m. om att han under sin tid i Gustavia hade lyckats etablera en ”engelsk-luthersk församling”.

Från mitten av 1830-talet började det av George Scott bildade Svenska Missions-sällskapet understödja den metodistiska ”mission”, som vid denna tid bedrevs på S:t Barthélemy. Kritiken mot att man på detta sätt med medel från Sverige gynnade den wesleyansk-metodistiska missionen blev emellertid allt starkare från konfessionellt håll. Som alternativ försökte ärkebiskop Carl Fredrik af Wingård från omkring 1840 placera en svensk präst på Gustavia för Missions-sällskapets räkning. Ansträngningarna rann emellertid ut i sanden.

Från den protestantiska befolkningen på

S:t Barthélemy kom sedan med jämna mellanrum petitioner till Missions-sällskapet, regeringen och Svenska kyrkan om hjälp till en protestantisk präst på ön. En stor tillskyndare hade man i guvernör James H Haasum. Framför allt pekade man på behovet av insatser för ungdomens fostran och undervisning. Efter det att ett anglikanskt stift hade bildats för Leeward Islands löstes problemet så, att en anglikansk församling bildades på S:t Barthélemy på 1850-talet utan något reellt stöd från de svenska myndigheternas sida.

Fortfarande var emellertid inte frågan om en svensk prästbefattning för alltid avförd från dagordningen. På 1870-talet aktualiserades i kyrkomötet frågan om den svenska lutherska själavården bland svenskar i utlandet. I första hand avsåg detta sjömännen i de viktigare utländska hamnstäderna och de svenska lutheranerna på S:t Barthélemy. Efter skrivelse från 1873 års kyrkomöte anmodade Kungl Maj:t ärkebiskopen att komma in med en plan för den lutherska religionsvården i kolonin. Ärkebiskop var nu Anton Niklas Sundberg. Efter att bl. a. ha begärt in en redogörelse för de faktiska förhållandena från öns guvernör, utarbetade han en ambitiös promemoria i ämnet. Bland de åtgärder han föreslog ingick utsändande av en ny svensk präst till Gustavia. Denne skulle vara dels själasörjare för de lutherska trosbekännare som ännu fanns kvar, dels ansvara för folkskoleundervisningen i denna del av svenska riket. Ärkebiskopens promemoria ställdes samman 1874 och anmäldes för Kungl Maj:t i januari 1875. Förhandlingarna om öns avyttring började emellertid nu gå in i ett avgörande skede. Kyrkomötets och ärkebiskopens ansträngningar kom heller inte att leda till något resultat.

1. Sven Thunborg 1784–91 – pionjär och religionsminister

Gustaf III hade stora sympatier för upplysningens religiösa toleransideologi. Det

var för honom väsentligt, att samma ideologi förverkligades på S:t Barthélemy. Valet av svensk pastor blev då av stor betydelse. Hösten 1784 lyckades man få kontakt med en svensk präst, som inte bara delade kungens religionspolitiska ideologi. Han hade dessutom en gedigen lärdom, erfarenheter av livet ombord på flottans skepp och goda språkkunskaper. Prästen ifråga var hjälppräst i Väckelsång i Småland och hette Sven Thunborg.

Den förste svenske pastorn på S:t Barthélemy har tidigare behandlats av Hilding Pleijel. Denne har skrivit flera uppsatser om Thunborgs gärning och bakgrund, främst utifrån den dokumentation som finns i Wallqvistska samlingarna 2 i Roggebiblioteket i Strängnäs. Pleijels första uppsats trycktes 1955 och hans senare verk bygger på denna. Han har emellertid inte i någon större utsträckning utnyttjat S:t Barthélemy-samlingen (SBS) i Riksarkivet, av naturliga skäl inte heller det Svenska Barthélemy-arkivet i Aix-en-Provence, som upptäcktes i början av 1960-talet. Pleijel har inte heller kunnat ta del av arkundsmaterialet i lokala västindiska arkiv. Hans framställning behöver m. a. o. kompletteras, även om den i sig är noggrann och värdefull.³

Sven Thunborg föddes 1750 i Tuna Norregård i Ryssby församling i Sunnerbo härad i Småland. Han studerade i Växjö och i Lund. 1773 "responderade" han enligt sin egenhändiga levnadsbeskrivning – sammanställd 1800 – med arbetet "De usu rationis humanae" vid Lars Weibulls presidium – ett ämne helt i upplysningstidens anda. Med den svenska krigsmakten och flottan kom han i kontakt genom ett förordnande som "docens in humanioribus" vid Amiralitetets kadettkår i Karlskrona. 1777 prästvigdes Thunborg i Växjö. Följande år disputerade han "pro gradu" och promoverades till filosofie magister tillsammans med bl. a. Henric Schartau. 1780–82 var Thunborg skeppspredikant på fregatterna Grip och Jarramas under en expedition till bl. a.

Medelhavet. Efter sin hemkomst avlade Thunborg 1782 pastorexamen. Följande år blev han vikarierande lektor vid Amiralitetets skeppsgosseskola och sedan – enligt egen karakteristik – "hjelppräst och jordbrukare på landet" (i Väckelsång). 14 december 1784 förordnades "docens vid amiralitet-kadett-corpsen och hjelpprästen i Väckelsångs socken" Sven Thunborg av Kungl Maj:t till kyrkoherde på S:t Barthélemy, "till vilken station" han enligt egen utsago sig "strax förfogade". Han kallades till sin nya befattning av kommandanten själv, Salomon von Rayalin. Denne hade troligen lärt känna Thunborg vid flottan.⁴

Thunborgs liv på den avlägsna ön kan inte i detalj rekonstrueras. I sin levernesbeskrivning uppehåller han sig anmärkningsvärt lite vid sina år i tropikerna. I det svenska källmaterialet från perioden 1785–1791 förekommer han däremot ofta.

Thunborgs uppgifter om att han vid tiden för sin avresa var "hjelppräst och jordbrukare" kan man ställa samman med en notis hos Christofer Carlander. Denne besökte som skeppsläkare S:t Barthélemy år 1788. Han uppger att Thunborg var en av dem som efter det svenska övertagandet hade börjat bedriva odlingar på ön.⁵ Naturforskaren Bengt And Euphrasén som besökte kolonin vid ungefär samma tid uppger, att "Pastor Thunborg var den enda, som jag hörde giva sina slavar spispennningar om söndagen, så väl som de övriga dagarna, dock måtte de arbeta till kl 8 eller 2:ne timmar om förmiddagen".⁶

Av andra svenska källor framgår, att Thunborg väl tycks ha aklimatiserat sig på S:t Barthélemy. På ett för tiden ovanligt sätt tycks han också ha varit åtminstone observant på slavarnas och de fattiga befolkningsgruppernas sociala förhållanden och strävade efter att åstadkomma åtminstone punktuella förbättringar av deras villkor.

Från Thunborgs hand finns en rad olika källor bevarade. Förutom hans levernesbeskrivningar i samband med hans ansök-

ningar om transport från S:t Barthélemy finns flera dokument med personliga uppgifter. Från 1785 är ett intressant brev bevarat, ställt till prosten Johan Bernhard Wolff i Karlskrona. Kyrkohistoriskt viktiga är hans ämbetsmemorial från 1787 till 1791, där han redogör för sin pastorala verksamhet i kolonin. Det första hade von Rayalin med sig, när han 1787 återvände till Sverige. Det andra skrev Thunborg till Olof Wallqvist efter sin hemkomst, hösten 1791. De båda källorna förvaras i Wallqvistska samlingarna i Strängnäs. Här finns vidare en rad dokument från Thunborgs tjänstgöring på ön: "Projekt till subskription 12–21/8 1786", hans redogörelse 25/7 1787 för invigningen av svenska kyrkan i Gustavia, hans skrivelse 2/1 1789 om iordningsställandet av den svenska kyrkogården samt en skrivelse till öns konselj 17/3 samma år. Från 1789–91 finns dessutom en rad handlingar kring Thunborgs dramatiska hemresa. Vidare finns kopior av offentliga handlingar med Thunborg som upphovsman, ganska många förrättningsintyg, de av Thunborg förda kyrkoböckerna, ministerialböckerna, kyrkan Sophia Magdalenas inventarium m. fl. Ett märkligt dokument är hans anonymt författade "Tankar om ön Barthélemy" som utgör en sorts utvärdering i efterhand av den svenska förvaltningens insatser 1785–91. Anledningen till att original eller kopior av dessa handlingar förvaras i Wallqvistska samlingarna är att Thunborg överlämnade dem till Olof Wallqvist, som i början av 1790-talet var "tillsynsman" för legationspredikanter och andra svenska präster i utlandet.⁷

Förutom i urkunder av kyrklig karaktär figurerar Thunborg i en lång rad andra handlingar, t. ex. fastighetslängder och källor som rör tomt och lagfart. De flesta av dessa dokument finns i Svenska Barthélemy-arkivet i Aix.

Sven Thunborg deltog mycket aktivt i uppbyggnaden av den koloniala förvaltningen i den nya svenskstaden Gustavia. Hans specialområde var givetvis religionsvården.

Detta hindrar inte, att han gjorde betydande insatser också på andra arbetsfält. Inom religionsvårdssektorn fungerade han inte bara som guvernements- och garnisonspastor för svenskarna i kolonin utan också tillsammans med kommandanten och senare guvernören von Rayalin med ett mera övergripande ansvar för religionsvården på ön. Så länge von Rayalin hade ansvaret för den svenska förvaltningen satsade Thunborg all sin kraft på sina koloniala uppgifter. Samarbetet med von Rayalin gick av allt att döma friktionsfritt. När denne lämnade kolonin våren 1787 och efterträddes av sin ställföreträdare Pehr Herman von Rosenstein som kommandant och vice guvernör, började problemen torna upp sig, inte bara för Thunborg utan för hela den koloniala förvaltningen. Detta hängde till stor del samman med den ekonomiska konjunktursvacka, som började bli märkbar vid ungefär samma tid.

I de flesta källor går Thunborg under beteckningen *guvernements- och garnisonspastor*. I den befattningen står han upptagen i den koloniala lönestaten. I den kungliga fullmakten och förordnandet tituleras han emellertid *kyrkoherde* – den benämning han själv helst använde sig av. Som guvernements- och garnisonspastor hade Thunborg ansvar för de svenska kolonialtjänstemännen och för soldaterna i garnisonen. Han påtog sig också att fungera som pastor för den icke-lutherska protestantiska befolkningen. Hans stora ambition var att försöka få till stånd en från kronan fristående församling efter svensk modell, där han själv kunde vara kyrkoherde. Hans bruk av benämningen "kyrkoherde" hängde samman just med försöken att på S:t Barthélemy åstadkomma en församling med självständig kyrklig ekonomisk förvaltning, egendom och församlingsstyrelse. Detta lyckades han emellertid aldrig genomföra. Någon församling med egna juridiska, personella och ekonomiska organ, fristående från den koloniala förvaltningen, kom inte till stånd förrän mer än ett decennium sena-

re. Trots att alltså Thunborg gärna såg sig som kyrkoherde för en svensk församling, var han i praktiken hela tiden en av kronan anställd och avlönad kolonialtjänsteman med ansvar för i första hand den koloniala religionsvården och för kolonialtjänstemännens och soldaternas andliga behov.⁸

Thunborgs försök att åstadkomma en från kronan och den koloniala förvaltningen fristående församling presenterade han först i sitt viktiga "Projekt till subskription för svenska evangeliska kyrkan på S:t Barthélemy". Han föreslog här att församlingsmedlemmarna – dvs. de evangelisk-lutherska trosbekännarna i Gustavia – skulle bilda en frivillig fond. På så sätt skulle resurser skapas för att ersätta den första träkyrkan med en mera permanent stenbyggnad. Den svenska lutherska församlingen skulle på samma sätt få medel till uppbyggande av "skola, hospital och fattighus". Medlen skulle förvaltas av en församlingsstyrelse efter svensk modell. Ett "ordentligt kyrkoråd" måste tillsättas. Bland rådets medlemmar skulle en kyrkokassör utses. Han hade att göra räkenskap inför kyrkorådet och församlingen. Till Thunborgs oerhörda besvikelse blev hans skrivelse "alldeles förkastad, improberad och till denna dag [ämbetsberättelsen 1791] i mörker bortglömd".

Trots att Thunborg misslyckades med att skapa en från kronan fristående svensk-luthersk församling, fortsatte han hela sin tid i Västindien att titulera sig "kyrkoherde" och "pastor vid svenska evangelisk-lutherska församlingen".

Kungl. Maj:t och kronan gjorde efter övertagandet av S:t Barthélemy betydande satsningar på religionsvårdssektorn inom ramen för förvaltningen i stort. Förutom för kostnaderna för pastorslönen tog man ansvar för uppförandet av en kyrkobyggnad och en prästbostad och för anläggandet av en kyrkogård. Till detta kom kostnader för inventarier, utensilier osv. Eftersom kyrkan inte fungerade som juridisk person och någon svensk församling inte fanns för för-

valtningen, ägdes kyrkobyggnad, prästgård och kyrkogård formellt av kronan.

Kyrkan började planeras och byggas ganska snart efter svenskarnas ankomst till ön. Den stod klar sommaren 1787. Här är inte platsen att redogöra för kyrkans byggande och byggnad.⁸ Thunborg lade ner hela sin själ i projektet och längtade under de första provisoriska åren efter den dag då han i den nya kyrkan skulle kunna fira gudstjänst och ha förrättningar "på samma sätt och med samma skrud och ceremonier, som brukligt är i stadsförsamlingarna i Sverige, och som enligt är med kyrkolag och ordning".⁹ Dessförinnan hade förrättningar, gudstjänst och kommunion genomförts på provisoriska premisser, och Thunborg använde inte sina mässkläder förrän kyrkan stod färdig.

Kyrkan uppkallades efter drottningen. Sophia Magdalena kyrka uppfattades som "förmäld" med staden Gustavia på samma sätt som drottningen med kungen. Den invigdes av Thunborg på Kristi Förklarings dag 22 juli 1787, som också var drottningens namnsdag. Thunborg har skrivit en skildring av begivenheten och även andra berättelser om invigningen finns bevarade, bl. a. i von Rosensteins guvernörsrapport. Denna Thunborgs kanske allra största dag slutade med middag, supé och bal i guvernementshuset. Både invigningen, predikan och övriga högtidligheter finns skildrade i detalj. Likaså finns flera bilder av kyrkan bevarade liksom beskrivningar av byggnad, utseende, konstruktion och inventarier.

I överensstämmelse med kungens egen ideologi hyllade Thunborg i hög grad religionsfrihetsidealet. En följd av detta blev att Sophia Magdalena kyrka blev platsen för ett i världshistorien unikt ekumeniskt eller snarare interkonfessionellt experiment. Efter kungliga direktiv öppnades den nämligen också för romersk-katolsk gudstjänst – de flesta av öns invånare var ju franska katoliker, men hade inte någon gudstjänstlokal i det nybyggda Gustavia. På öns högtidsdag 1787 – S:t Bartholomei dag

24 augusti – vigdes den svenska kyrkan också för katolsk gudstjänst. Invigningen förrättades av den katolske curén père Epiphane. Kyrkan användes sedan växelvis av den katolske församlingen och av de svenska lutheranerna. Samarbetet mellan prästerna tycks ha gått smidigt under den tid katolsk präst fanns på ön. Man hade var sin sakristia, katolikerna hade egna inventarier för sitt mässfirande osv.

Prästbostället där Thunborg fick sitt tropiska hem finns dokumenterat i åtskilliga källor. I inventarier och mantalslängder finns noggranna uppgifter om tomtens och husets läge och storlek. Huset var 34 fot långt och 17 brett. Det låg i kvarteret Tamarinden mellan Kungsgatan och Soldatgatan.

Kronan inköpte också mark för och anlade en kyrkogård på ön. Som jag i andra sammanhang har visat¹⁰ var denna inte identisk med den nuvarande ”gamla svenska kyrkogården”. Den låg i stället i ett område som kallades Waterrocks nära nuvarande sjukhuset. För Thunborg blev kyrkogården en ständig källa till bekymmer. Marken var stenig och svår att gräva i. Kyrkogårdsstängsel saknades, och begravningsplatsen vandaliserades av både människor och djur. Thunborg föreslog en rad olika åtgärder till förbättring. Men ännu när han åkte hem år 1791 låg kyrkogården ”öppen och oplanerad som en avrättsplats”.¹¹

Vid sidan av katolikerna och de nyinflyttade lutheranerna fanns på S:t Barthélemy också anhängare av andra protestantiska konfessioner. I första hand var det fråga om anglikaner, kongregationalister och presbyterianer. I de svenska urkunderna går alla dessa ”trosförvanter” under benämningen ”reformerta” – termen är hämtad från den svenska religionsfrihetslagstiftningen. Att dessa ”reformerta” inte hade någon egen präst berodde enligt Thunborg på att ”medlemmarna i denna sekt” var ganska ”kalla och indifferent” när det gällde religionen.¹²

Sven Thunborg fick ta ställning till en rad

problem som berörde förhållandet mellan de olika konfessionerna på ön. Det gäller bl. a. firandet av de svenska helgdagarna, böndagarna och annandagarna.

Thunborg var i hög grad liksom kung Gustaf en den religiösa toleransens för att inte säga ”ekumenikens” man. Det gällde då inte bara relationerna till den katolska församlingen och sambruket med katolikerna ifråga om den svenska kyrkan. Beträffande ”de reformerta” menade Thunborg, att skillnaden mellan dem och lutheranerna var ”mer konstlad än verklig”. För att de inte alltför mycket skulle bli lidande av avsaknaden av egen präst gick han i många fall in som deras pastor. Under direkt återopande av toleransediktet av år 1781 blev han förrättningspräst för i princip alla protestanter på ön. Oavsett deras konfession förrättade han åt alla protestanter som önskade ”barndop, brudvigslar och begravingar” (på den svenska kyrkogården). Också slavarna till lutheraner och ”reformerta” blev föremål för hans pastoral omsorg.¹³ Kring detta ironiserar läkaren Christopher Carlander i sin resejournal från 1788: ”Förlåt mig Hans Högvördighet Herr Pastor Sven Thunborg – jag hade så när glömt att uppföra er bland öns stab – men Ni är ju så liten och inga böndagar ger Ni oss och intet predikar Ni på annandagarna, men så viger Ni vem som vill och döper negerungar och ger oss kyrkesuppen”.¹⁴ Just avskaffandet av annandagarna som helgdagar berodde på Thunborgs hänsyn till ”de här boende främmande religionsförvanter av reformerta och romersk-katolska kyrkan, vilka av aktning för våra kyrkoförfattningar ej ville arbeta under eller på de dagar vi höllo gudstjänst”.¹⁵

När det gäller Sven Thunborgs relationer till ”de reformerta” kan också påpekas, att den svenska kyrkan Sophia Magdalena ”efter kungens höga förordnande” stod öppen för dem lika väl som för katolikerna. Men en förutsättning för att kyrkan skulle upplåtas för ”reformert” gudstjänst var att dessa först skaffade sig en egen präst. Under

Thunborgs tid på ön kom emellertid aldrig någon "reformert" präst till Gustavia.

Sven Thunborg fungerade alltså som en sorts "religionsminister" med ett övergripande ansvar för religionsvårdssektorn i kolonin. Detta fick också i hög grad både sociala och etiska konsekvenser. Ett av hans stora problem var det utbredda bruket, att giftaslystna ungdomar utan lysning och utan sina föräldrars samtycke för över till någon grannö och lät viga sig. När de sedan återvände fick Thunborg i regel rycka in med en mera korrekt vigsel – efter lagstadgad lysning. I många fall gällde det giftermål mellan kusiner: 1787 vände sig Thunborg till de svenska myndigheterna med förfrågan om hur han i sådana fall "skulle förhålla sig". Något svar på Thunborgs förfrågan har jag inte kunnat finna. Men klart är att äktenskapsedvånjorna på ön i mångt och mycket stod i strid med både svensk, fransk och kyrklig rätt.

Från år 1787 började en så småningom allt mer accelererande konjunkturedgång för S:t Barthélemy. Det svensk-ryska kriget 1788–90 innebar nya bekymmer: bl a fruktade man en dansk invasion från S:t Thomas eller S:t Croix. I början av 1790-talet nådde så franska revolutionen Västindien och situationen blev än mera prekär. 1793 efterträdde kriget mellan franska rojalister och revolutionärer av stormaktskonflikten mellan Frankrike och England. Hela tiden låg den svenska kolonin mitt i brännpunkten för de militära förvecklingarna. Å andra sidan innebar kriget en väldig invandring till Gustavia och staden blev under 1790-talet en av svenska rikets största. Med kriget kom också en konjunkturuppgång eftersom Gustavia som fri- och transitohamn utnyttjades för handeln mellan krigförande och neutrala stater och kolonier.

1787 började Västindiska kompaniet sin verksamhet, men starten blev olycklig på många sätt. 1790 nådde ekonomin ett bottenläge. Detta drabbade givetvis i hög grad religionsvården.

Under slutet av 1780-talet fortsatte Thun-

borg sina ansträngningar att få till stånd en från kronan fristående svensk-luthersk församling med egen ekonomi. Hans ansträngningar lyckades inte, och han blev allt mera missmodig. Till detta kom att von Rayalin 1787 lämnade ön och efterträddes av Pehr von Rosenstein som kommandant och tf guvernör. Med honom hade Thunborg inte samma goda samarbete som med Rayalin.

Vid sidan av att hela kolonins situation snabbt försämrades, mötte Thunborg en rad andra problem. Redan före invigningen av kyrkan lyckades han få Rayalin att "ad interim" anställa förre sjöartilleristen Fredrik Söderstedt som klockare – han var i praktiken försångare och kyrkvaktmästare. Söderstedt blev försäkrad "någon liten årlig lön av kronan" – men denna kom aldrig att utgå p g a de dåliga tiderna. Det blev därför den svenske kyrkoherdens lott att försöka "bärga honom, hustru och barn från hunger och elände".¹⁶ Carlander kommenterar med sedvanlig sarkasm: "Klockaren Söderstedt sjunger klen ibland, och har ingen lön för det heller – han har dock en fransk hustru och talar bara svenska."¹⁷

Ett fortsatt stort problem var den svenska kyrkogården, som var vanskött och svårbearbetad. Thunborg gick 2 januari 1789 ut med en nyårshälsning, där han i patetiska ordalag uppmanade svenskarna på ön att ta ansvar för en upprustning av begravningsplatsen.¹⁸ Men ingenting hände trots alla Thunborgs ansträngningar.¹⁹

Efter den glansfulla höjdpunkten i sin tjänst med kyrkan Sophia Magdalenas invigning i juli 1787 mötte alltså Sven Thunborg mest bara motgångar och besvikelser. I motsats till den optimistiska ämbetsberättelsen från april 1787 andas hans nya memorial från oktober 1791 mest bitterhet och grämlse.

Vid sitt förordnande 1784 förband sig Thunborg att stanna i minst tre år. När han i juni 1788 gick in med sin första kända ansökan om transport till hemlandet hade han vistats på ön i ungefär tre år och tre månader. Som skäl för sin begäran åberopade

han de många besvärigheter han hade fått känna av, problem som åtföljde "både ämbetet och klimatet på detta ställe". Dessutom längtade han sedan länge efter att få "återse sitt fädernesland och omfamna anhöriga och vänner".²⁰ I sin skrivelse begärde Thunborg transport till ett regalt pastorat eller till ett konsistoriellt gäll i sitt gamla hemstift, Växjö.²¹

Biskop i Växjö var nu kungagunstlingen Olof Wallqvist, som 1789 blev chef för den nyinrättade ecklesiastika expeditionen. 1791 blev Wallqvist också tillsynsman för svenska legationspräster och andra präster i utländsk tjänst, bl. a. för kyrkoherden på S:t Barthélemy.

När Thunborgs ansökan nådde Sverige vidarebefordrades den till Växjö konsistorium och hamnade alltså på Wallqvists bord. I juli 1789 gick konsistoriet in till Kungl. Maj:t med en skrivelse i ärendet.²² Thunborg själv fick emellertid ingenting veta. Han gick därför i oktober 1789 in med en ny hemställan i samma ärende till Kungl. Maj:t. Skrivelsen är odaterad men den bilagda meritförteckningen är daterad 15 oktober.²³ Följande dag skrev Thunborg ett följebrev till statssekreteraren Eric Ruuth som sedan januari samma år var den drivande kraften i den då tillsatta Barthélemyberedningen. Här bad Thunborg om hjälp till ett regalt pastorat, helst i Småland eller i rikets sydliga provinser.²⁴

Den 5 januari 1790 rekommenderade Ruuth i en PM Thunborg till kyrkoherde i något regalt pastorat för hans "skicklighets och meriters skull". Kontakter togs mellan Ruuth och Wallqvist, möjligen också med kungen. Den 12 mars fick Wallqvist – nu i egenskap av chef för ecklesiastikexpeditionen – i konselj order om att anmäla Thunborg till något ledigt pastorat och att föreslå en efterträdare åt honom på S:t Barthélemy.²⁵

Nu handlades frågan snabbt. Wallqvist fick ögonen på Hemmesdynge pastorat i Skåne, där Ruuth på Marsvinsholms gods kan ha haft ett visst inflytande. Visserligen

hade redan ett förslag på tre sökande upprättats i september 1789, och i januari 1790 hade komministern i pastoratet predikat som fjärde provpredikant. Det var också han som fick högsta röstetalet. Nu uppfördes emellertid Thunborg genom Wallqvists försorg som "extra sökande".²⁶ Redan 22 mars utnämndes han till kyrkoherde i pastoratet. I ecklesiastika expeditionens protokoll hänvisas vid ärendets beredning till Kungl. Maj:ts befallningar av den 5 januari och 12 mars 1790.²⁷ Om denna utveckling saknade Thunborg på sin avlägsna ö varje kännedom.

Den 12 mars 1790 utfärdades också det formella förordnandet för Johan (Jan) Carl Thorell som Thunborgs efterträdare. Samma dag skrev kungen till den nye kommandanten i Gustavia – Carl Fredrik Bagge – och meddelade, att Thunborg hade befordrats till tjänst i hemlandet. Enligt Thorells egna anteckningar i kyrkoboken anlände han till kolonin den 12 november 1790. Först då fick Thunborg kännedom om sin utnämning till kyrkoherde i Hemmesdynge. I omkring åtta månader uppehöll sig båda prästerna tillsammans på S:t Barthélemy. Detta ledde till en rad problem, framför allt av ekonomisk natur.

Sven Thunborg stannade kvar i kolonin till juli 1791. Enligt honom själv berodde detta på att han ville hjälpa sin efterträdare att successivt växa in i arbetsuppgifterna och låta honom få möjlighet att vänja sig vid folket och klimatet. Han ville också avvakta en bättre årstid för sin hemresa.²⁸ I själva verket berodde säkert det långa dröjsmålet också på ekonomiska faktorer: Thunborg ville avyttra sina slavar och sina odlingar i lugn och ro på någorlunda fördelaktiga villkor. Han hade dessutom på privat initiativ vid prästgården låtit bygga några "uthus eller rättare kojor", som han ville få ersättning för. Om detta förhandlade han med kolonialledningen.

Formellt lämnade Thunborg över församlingens och kyrkans vård åt sina efterträdare med ingången av år 1791. Nyårsdagen

detta år höll Thorell sin inträdespredikan.²⁹ En egendomlighet är att Thorell först strax före Thunborgs hemresa tog emot och "kvitterade" inventarieförteckningen. Det skedde 6 juni. Detta inventarium är i stort sett identiskt med det som Thunborg hade upprättat 31/12 1789–1/1 1790.³⁰ Detta kan självklart hänga samman med att Thunborg hade svårt att i praktiken lämna över sina uppgifter till sin efterträdare.

Över huvud taget blev det problematiskt för båda prästerna under deras gemensamma tid i Gustavia. Dels hade Thorell svårt att göra sig gällande gentemot Thunborg, dels fick han inte ut sin kyrkoherdelön. Bagge hade redan betalat ut lönen för hela år 1790 till Thunborg och Thorells "dagliga bärgning" började tryta. Så småningom löstes problemet nödortfigt,³¹ men under hela sin tid på S:t Barthélemy var Thorell invecklad i ekonomiska trassligheter.

Efter mer än sex år i sitt tropiska pastorat och ungefär tre år efter sin första ansökan om transport till hemlandet lämnade Sven Thunborg till slut S:t Barthélemy ombord på skeppet Wälkomsten. Redan efter 24 timmars färd sprang emellertid fartyget läck. Lasten av socker, kaffe, tobak och hudar fick kastas över bord. Efter tre dagars segling "i uppenbar livsfara" nådde man till slut fram till danska S:te Croix. Här sjönk fartyget i hamnen. Vid skeppsbrottet förlorade Thunborg "allt vad han med hade". Resan gick sedan vidare med en dansk västindiefarare. I början av september kom Thunborg till Köpenhamn. Hans skildring av den äventyrliga hemresan finns bevarad i tre olika källor.³²

Efter hemkomsten fick Thunborg uppleva vad som för honom måste ha varit livets höjdpunkt. Han fick nämligen "nåden av privat audience hos högst salige konung Gustaf III". Han överlämnade då till kungen "bärgade depescher från guvernör och regeringen på S:t Barthélemy".³³

I januari 1792 avlade Thunborg sin ämbetsed som kyrkoherde inför biskop och konsistorium i Lund. Den 18 februari instal-

lerades han i sitt ämbete i Hemmesdynge. 19 december samma år blev han utnämnd till prost över egen församling. Dessförinnan, 18 september, hade han ingått äktenskap med prästänkan Anna Elisabeth Streling. Hon hade tidigare varit gift med kyrkoherde David Widegren i Thunborgs barndomssocken Ryssby. Med henne fick Thunborg i maj 1796 dottern Johanna. Han avled 21 juli 1808. Hans hustru dog 1830 och Johanna år 1876, två år innan S:t Barthélemy återgick till Frankrike.³⁴

Avslutningsvis skall här bara omnämnas en tidigare okänd källa om de första svensk-åren på S:t Barthélemy. Jag har funnit den i Roggebiblioteket i Strängnäs och genom innehållsanalys kunnat bestämma vem den anonyme författaren är – Sven Thunborg själv. Urkunden bär den långa titeln "Tankar om ön Barthélemy, dess närvarande ställning och om den därmed förknippade västindiska handel . . .". Av allt att döma överlämnade Thunborg denna sin analys av utvecklingen i kolonin till Olof Wallqvist efter sin hemkomst till Sverige.³⁵

Källan utgörs av en analytisk skildring av utvecklingen i den västindiska kolonin alltifrån övertagandet av ön. Thunborg följer sedan skeendena över blomstringsperioden fram till den akuta krissituationen i början av 1790-talet. Thunborg hade själv sett kolonin födas: nu hade han smärtan att se den "snart avtvina och vara i själva själåtåget". Orsakerna till nedgången finner Thunborg bl. a. i att de svenska kommandanterna efter von Rayalin – dvs. Rosenstein och Bagge – hade saknat Rayalins duglighet. Thunborg menar också, att Västindiska kompaniet, som skulle svara för handeln på kolonin, hade vanskötts grovt. Man hade haft om haft otur med förlisningar och kaperier. Som motåtgärder till nedgången föreslår Thunborg kraftfulla ekonomiska satsningar, en bättre politik ifråga om tullar och andra avgifter och fler fartygsexpeditioner. Avslutningsvis kommer Thunborg med det anmärkningsvärda förslaget att S:t Barthé-

lemy borde ersättas eller kompletteras med någon annan koloni, förslagsvis Crab Island. Denna ö tillhörde Jungfruöarna och dess politiska tillhörighet var omstridd. Samtidigt anmärker emellertid Thunborg att det nu (1791/92) fanns tecken på att kolonin börjat kvickna till "och börja komma sig före".

Thunborg lägger alltså skulden för öns ekonomiska nedgång mera på en inkompetent kolonialförvaltning och en undermålig drift av Västindiska kompaniet än på den internationella och ekonomiska utvecklingen i stort i området. Detta kan möjligen ses som ett korrektiv till den tidigare forskning, som ganska ensidigt har sökt orsakerna till nedgången i den internationella utvecklingen i stort och i det storpolitiska och handelspolitiska spelet i Västindien – faktorer som inte kunde påverkas av de svenska kolonialtjänstemännen.

2. Johan Carl Thorell 1791–92 – en olycklig episod

Den 12 mars 1790 fick Olof Wallqvist i konselj i uppdrag att anmäla Sven Thunborg till något ledigt pastorat i hemlandet. Samtidigt utfärdades det formella förordnandet för Johan (Jan) Carl Thorell som ny guvernements- och garnisonspastor på S:t Barthélemy.

Thorell var född den 6 oktober 1754 i Gävle. Han var alltså 36 år vid sin avresa till Västindien. Han var son till lektorn i grekiska, sedermera teologie lektorn Johan Thorell och hans hustru Margareta. Johan Carl blev "civis academicus" 1769 och med tiden magister. Han prästvigdes i december 1783 på kallelse att bli huspredikant hos landshövdingeänkan Petronella Schaeij.³⁶

I Ecklesiastika expeditionens protokoll 22 mars 1790 möter anteckningen, att kungen i nåder har utnämnt "vice kollegie vid Storskolan här i Stockholm", Johan Carl Thorell, till präst på S:t Barthélemy. Thorell hade alltså skoltjänst när han utnämndes till pastor i Gustavia. Han skulle

enligt ecklesiastikexpeditionen få samma lön som sin företrädare, 900 spanska piastrar. De ekonomiska villkoren i övrigt hänköts till handels- och finansexpeditionen.³⁷

Enligt egna uppgifter reste Thorell från Sverige 26 maj 1790.³⁸ Uppgiften bekräftas av Olof Wallqvist, som kontinuerligt fick reserapporter från Thorell.³⁹

Seglingen drog ut på tiden. Enligt Sven Thunborg anlände hans efterträdare först i mitten av november "efter en lång och besvärlig resa". Det var först nu Thunborg fick uppgifter om sin egen befordran.⁴⁰ Enligt Thorells egna anteckningar i kyrkboken kom han till Gustavia den 12 november 1790.

Som tidigare nämnts blev Thunborg kvar på S:t Barthélemy ca åtta månader efter Thorells ankomst – även om den senare formellt tillträdde som kyrkoherde nyårsdagen 1791. Att företrädaren stannade kvar så länge innebar problem för Thorell, inte minst ekonomiskt. I ett brev till kommandanten Bagge i december 1790 begärde Thorell att få halva sin årslön utbetald, räknat från 26 maj, då han lämnade Sverige. Hans "dagliga bärgning" hade nu börjat tryta.⁴¹ Eftersom Bagge redan hade betalt hela lönen i 1790 års stat till Thunborg skrev han till Kungl. Maj:t och frågade hur han skulle agera.⁴²

Ingenting hände, och våren 1791 gick Thorell in med en ny anhållan – nu direkt till Kungl. Maj:t. Han begärde att få ut 525 piastrar, som motsvarade sju månaders lön under året 1790. Samtidigt meddelade han, att han inte hade fått ut någon reseersättning med undantag av ett förskott på 200 riksdaler.⁴³

Lagman Anders Håkansson i dåvarande Barthélemy-beredningen remitterade ärendet med Thorells ersättning till statskontoret.⁴⁴ Här gjordes en utförlig genomgång av tidigare praxis när det gällde de svenska präster, som hade tjänstgjort i "Norra Amerikas" svenska lutherska församlingar. Med hänvisning till denna utredning och till det kungliga brevet av den 25 september

1784 om ersättning till de svenska ämbetsmän som avreste med Sprengtporten hösten samma år beslöt man, att Thorell skulle få ut 300 riksdaler som rese- och ekiperingspengar.⁴⁵

När beslutet till slut togs om Thorells ersättning hade huvudpersonen själv sedan ett halvår tillbaka befriats från alla ekonomiska problem . . .

Att de båda prästerna stannade tillsammans på S:t Barthélemy i mera än ett halvår förorsakade f. ö. motsvarande problem också för Sven Thunborg. Det gällde dels den reseersättning som Thunborg fick från Bagge – p. g. a. skeppsbrottet blev förskottet otillräckligt.⁴⁶ I och med att Thorell formellt blev kyrkoherde fr. o. m. 1791 blev dessutom Thunborg utan lön från början av året. Frågan om vem som skulle betala Thunborgs lön fram till dess han tillträdde kyrkoherdetjänsten i Hemmesdynge blev föremål för åtskilliga turer.⁴⁷

I ett brev till statssekreterare Eric Ruuth i oktober 1789 betonade Sven Thunborg, att det var nödvändigt, att hans efterträdare var kunnig i ”engelska och franska språken”. I praktiken måste nämligen den svenske pastorn svara för pastoralvården för hela den protestantiska befolkningen, både den fransktalande och den engelsktalande.⁴⁸ Mot den bakgrunden är det egendomligt att Thorell utsågs till guvernementspastor – han kunde nämligen bara göra sig förstörd på svenska. Ännu märkligare är det, att Kungl Maj:t i mars 1790 föreskrev att guvernementspastorn t. v. också skulle uppehålla sekreterarbefattningen i kolonin – detta för att man ville göra inbesparingar på lönestaten.

I november 1790 träffade Bagge Thorell. Han fick då klarhet i att den nye pastorn inte kunde vare sig franska eller engelska. Kommendanten vände sig nu med skärpa mot att Thorell skulle ersätta den kunnige Joseph Schürer som guvernementssekreterare. I sin rapport den 16 december värdade han om att få behålla Schürer.⁴⁹ När Bagge något mera än ett år senare rapporterade

om Thorells död konstaterade han lakoniskt, att han ”ej haft den minsta handräckning. . . i skrivandet” av honom p. g. a. ”dess okunnighet uti de här brukliga främmande språken”.⁵⁰ Uppenbarligen fungerade emellertid Thorell tidvis som guvernementssekreterare, troligen då vid sidan av Schürer.

När Thunborg lämnade Gustavia hölls besiktning av både kyrkan och prästbostället. För prästhusets del var det nödvändigt att vidtaga en del åtgärder för att bl. a. skydda det mot regn. Thunborg hade på eget bevåg hyrt ett angränsande markområde, ”emedan med denna kronans tomt följde nästan intet gårdsrum”. Vid besiktningen föreslog Thorell att detta markområde skulle köpas in av kronan. Annars skulle kyrkoherden vara tvungen att ”bo ihop med sin svarta betjäning i de enda två rum, varav hela huset består”.⁵¹ Trots den rådande lågkonjunkturen vidtog Bagge motvilligt dessa åtgärder.

Vid sidan av detta genomförde emellertid Thorell på eget initiativ reparationer och tillbyggnader av prästbostället. Han hade troligen tänkt att betala kostnaderna med privata medel – men avled innan räkningarna var betalda. Bagge fick t. v. förskottera hans skulder av kronans medel, totalt 579 piastrar.⁵² Detta skulle komma att bli en av huvudingredienserna i den ekonomiska karusell som började snurra efter Thorells död.

Källmaterialet ger inte många upplysningar om Thorells tid på S:t Barthélemy efter Thunborgs hemresa. Såvitt vi kan avgöra följde han Thunborgs rutiner och gick så gott han kunde in i företrädarens arbetsuppgifter. Hans bristande språkkunskaper måste ha inneburit ett stort bekymmer i hans umgänge med de icke-svenska protestanterna. Under Thunborgs ledning måste han ändå rimligtvis ha haft möjlighet att hjälpligt stava sig igenom förrättningsritualen på franska och engelska.

Dokument från Thorells hand är i första hand hans anteckningar i kyrkoboken och i

katekes- och kommunionlängderna liksom kyrkans inventarium av den 6 juni 1791. Thorell har också skrivit protokollen från besiktningarna av kyrka och prästgård den 2 juli.⁵³ Enstaka andra källor finns också bevarade.

Thorell ärvde från Thunborg de problem som hängde samman med att någon självständig församling med egna resurser inte existerade. Han var m. a. o. helt beroende av kolonialledningens välvilja och vissa frivilliga sammanskott. När det gällde försörjningen av klockaren Fredrik Söderstedt växte efter hand praxis fram, att man gjorde årliga insamlingar till hans lön och uppehälle.

Ett annat problem från Thunborgs tid var den fria giftermålspraxis som tillämpades, bl. a. mellan kusiner. I september 1791 gick Thorell liksom tidigare Thunborg in med en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om instruktioner hur han skulle hantera frågan. Först nästan ett år efter Thorells död kom svaret, daterat 17 december 1792. Enligt skrivelsen från Gustaf IV Adolfs förmyndarregering tilläts då i princip giftermål mellan syskonbarn av den lutherska läran.⁵⁴

Vid besök på grannöar ådrog sig Thorell den fruktade gula febern. Han låg sjuk i flera omgångar. Den 23 januari 1792 rapporterade kommandant Bagge till Stockholm, att "kyrkoherde Thorell avled här den 1:ste sistlidne januari", dvs. på dagen ett år efter sin inträdespredikan.⁵⁵

Några lösningar på Thorells ekonomiska problem nåddes aldrig under hans livstid. Än värre blev förhållandena efter hans död: nu startade en sannskyldig ekonomisk karusell. Detta hängde samman dels med den ekonomiska ersättning Thorell hade försökt få ut efter sin ankomst till Gustavia, dels med den skuld på 579 piastrar som han hade ådragit sig för byggnadsarbetena på prästgården. Nästa fas inträffade när hans efterlevande mor Margareta Thorell gick in till Kungl. Maj:t med begäran om begravningshjälp.⁵⁶ Frågan remitterades nu till ecklesiastikexpeditionen och statskontoret,

som i vanlig ordning gjorde en mycket omsorgsfull utredning. Till slut föreslog man att Margareta Thorell som begravningshjälp skulle få halva den årslön, som Bagge tidigare hade hållit inne som säkerhet för Thorells skulder.⁵⁷

Med detta var saken inte utagerad, utan de ekonomiska förvecklingarna fortsatte i stor skala. Efter ett otal turer löstes ekvationen slutligen i konselj i oktober 1792.⁵⁸ Våren 1793 kunde sedan ett ombud för Margareta Thorell kvittera ut 450 piastrar som begravningshjälp⁵⁹ – halva den årslön, som Bagge hade hållit inne.

3. Carl Andreas Kierrulf 1795–96 – en landsförvist äventyrare

När Johan Carl Thorell avled nyårsdagen 1792 efter exakt ett års tjänstgöring, återbesattes inte prästtjänsten. Detta var inte någon tillfällighet. Pastorlönen lyftes ur kolonins hårt ansträngda lönestat. Här är inte platsen att analysera problemet varför tjänsten inte återbesattes – det gör jag i annat sammanhang. En lång rad faktorer samverkade emellertid: den ansträngda ekonomin, de militära förvecklingarna i Västindien, Gustaf III:s död och förmyndarregeringens allmänna policy i Barthélemy-frågan. Under hela den svenska perioden var pastorsbefattningen i kolonin beroende av de ekonomiska konjunkturerna. Den kom nu heller inte att återbesättas förrän i samband med konjunkturuppgången mot 1790-talets slut.

Enligt kyrkoboken och ministeriallängderna dyker emellertid plötsligt en pastor "Kierrulf" upp på S:t Barthélemy mitt under vakansen, 1795–1796. Han firar gudstjänst i svenska kyrkan Sophia Magdalena, döper, viger och jordfäster. Dessutom försätter han att föra kyrkobok och förrättningslängder, där Thorell slutat. Enligt sina egna anteckningar i kyrkoboken anlände han 11 april 1795, troligen från USA. Han flyttade in i prästbostället, där han antecknade sitt eget namn under namnen på dem

som tidigare hade bott i huset.⁶¹

Efter ett rent detektivarbete har jag bakvägen lyckats spåra den aktuella "pastor Kierrulf". Han visade sig vara Carl Andreas Kierrulf och han hade i Sverige gjort sig känd som författare och som äventyrare i stort format. Han föddes troligen 1755 som son till kyrkoherden i Gråmanstorp och Vedby i Skåne, Johan Kierrulf, och dennes hustru Christina Vilhelmina Charlotta Lomberg. Carl Andreas avlade magisterexamen 1775 och tjänstgjorde sedan bl. a. som kollega vid Malmö skola. Där tog han avsked på egen begäran. 1784 prästvigdes han som huskaplan hos baron Nils Gyllenstierna på Bjersgård. Denne hade uttalade sympatier för herrnhutismen och försökte på olika sätt främja rörelsen. 1786 blev Kierrulf nådeårspräst i Kristianopel och följande år kaplan hos fadern i Gråmanstorp. 1789 sammanträffade Kierrulf med Gustaf Adolf Reuterholm på Bjersgård. Han utnyttjade tillfället till att hålla en rad politiska predikningar, där han t. o. m. kritiserade Gustaf III. I samband med en gudstjänst underlät han att läsa upp en av överheten anbefalld krigsbön med anledning av ryska kriget. Det hela resulterade i att han kallades inför konsistoriet, där han tycks ha uppträtt häftigt och obalanserat. Han lämnade Sverige, och blev senare dömd till landsförvisning. 1790 uppehöll han sig i Köpenhamn. Här gav han ut en rad skrifter med i huvudsak politiskt innehåll. Han flackade sedan runt i världen och besökte bl. a. Ryssland, Polen, Österrike, England och USA – ibland under falska och imponanta titlar. I flera fall förekommer hans namn i samband med militära äventyrligheter, fritagningsförsök ur fängelser etc. – händelser som kunde ha varit hämtade ur en äventyrsbok. Flera gånger ansökte han om nåd och om att få återvända till Sverige. Varje gång fick han avslag och fortsatte sitt liv som internationell äventyrare.⁶² Även om herdaminen och biografier känner delar av hans livs historia, är hans uppdykande på S:t Barthélemy fram tills nu okänt.

För de svenska myndigheterna i Gustavia presenterade sig Kierrulf som svensk präst och magister. Han tycks utan vidare ha fått provisoriskt tillstånd att ta över den vakanta pastorsfunktionen. Såvitt man kan bedöma av urkundsmaterialet skötte han sina uppgifter med stor energi. Kyrkoböckerna är noggrant förda, gudstjänster och förrättningar utförde han på både svenska och engelska.⁶³

Det är omöjligt att spekulera i hur länge Kierrulf hade kunnat uppehålla sig på S:t Barthélemy om han inte den 16 november 1795 hade gått in till Kungl. Maj:t med en nådeansökan. Möjligen kan detta ha skett på uppmaning av den svenska kolonialledningen, som vid denna tid lär ha haft kännedom om hans förflutna. I samband med sin ansökan begärde Kierrulf att bli förordnad på den vakanta pastorstjänsten. Han hoppades "att i nåder bliva hugnad med kyrkoherdefullmakt" i kolonin. Enligt skrivelsen hade han uppehållit sig i Nordamerika, men p. g. a. sina begränsade språkkunskaper hade han inte kunnat få någon lämplig tjänst. Han hade nu vant sig vid det tropiska klimatet och hoppades kunna tjäna sitt fädernesland i den nya världen – som kyrkoherde i Gustavia. Eftersom en präst verkligen behövdes i kolonin, kunde han på detta sätt tjäna sitt land samtidigt som han själv fick gottgörelse för sitt förflutna och ett tryggt uppehälle.⁶⁴

Kierrulfs skrivelse behandlades i konselj 29 januari 1796. Förmyndarregeringen – med Reuterholm som den starke mannen! – inte bara avslog Kierrulfs ansökan om att få bli kyrkoherde på S:t Barthélemy. Man beordrade också kommandant Bagge att förelägga honom att "vid lämplig tid från ön avflytta". Landsförvisningen stod alltså fast.⁶⁵

När Kierrulf tvingades lämna kolonin vet vi inte. Troligen skedde det ganska omgående efter det att den kungliga skrivelsen hade nått Gustavia, dvs. senast sommaren 1796.

Efter sitt uppehåll på S:t Barthélemy fortsatte alltså Kierrulf sitt kringflackande liv.

Också vid senare tillfällen – bl. a. år 1800 – sökte han förgäves nåd. Efter en lång tystnad dyker han långt senare upp i tidningen *Time's* spalter som ”friherre Carl v. Kierrulf, före detta major och generalkvarter-inspektör i drottning Donna Maria II:s tjänst”. Han berättar här om sitt liv och begär samtidigt att få besked om också han är inbegripen i den allmänna politiska amnesti som hade utfärdats av svenska regeringen och som bl. a. omfattade förre guvernementsläkaren m. m. på S:t Barthélemy Samuel Fahlberg.⁶⁶

Kierrulfs uppenbarligen sista nådeansökan har jag återfunnit i Krigsarkivet. Den är daterad London 11 februari 1836. Han presenterar sig här som ”Charles, Baron Kierrulf”, f. d. ”Inspector general of quarters & hospitals of the British Armada”. Uppenbarligen har alltså Kierrulf funnit sin försörjning i den brittiska krigsmaktens tjänst. I sin nådeansökan redogör han för sin ungdoms äventyr och lämnar nästan otroliga uppgifter – bl. a. om när han försökte befria den ryske generalen Aminoff ur Marstrands fästning. Vid detta tillfälle avslöjades Kierrulf och hölls som fånge 14 månader i Göteborg.⁶⁷ Också denna nådeansökan avslogs emellertid. Två år senare avled Kierrulf i London, 27 januari 1838.

4. Olof Kullberg 1799–1800 – en ny episod

När den svenska pastorsbefattningen mot slutet av 1790-talet återbesattes, berodde detta liksom den tidigare vakanssättningen på olika faktorer. Den viktigaste var den starka konjunkturuppgången: slutet av 1700-talet innebar början av kolonins glansperiod. Även Västindiska kompaniet började nu ge vinst – vissa år med betydande belopp. Ändå innebar de militära aktiviteterna i området, att den ekonomiska högkonjunkturen trots allt blev begränsad – bl. a. bidrog kaperierna till stora avbräck i handeln på S:t Barthélemy.

Efter vanligheten kopplades återbesät-

tandet av pastorsbefattningen till den ekonomiska utvecklingen. En annan viktig faktor var det nya läroverk som projekterades i Gustavia med Västindiska kompaniets justitiarie Anders Bergstedt som den drivande kraften. Kung Gustaf IV Adolf, som nu själv hade tillträtt regeringen, var mycket intresserad av projektet och hade också i stort en mera positiv attityd till S:t Barthélemy än förmyndarregeringen. Han utfärdade en kunglig instruktion för det planerade läroverket. Meningen var att den svenske pastorn skulle vara skolans föreståndare och förste lärare. Man tänkte sig också anställa en annan präst som biträdande lärare. Klart är att läroverksprojektet bidrog till att återbesättandet av pastors-tjänsten i kolonin fick högre prioritet än tidigare. Likaså fastslog man, att den nye pastorn skulle vara så lärd, att han skulle kunna leva upp till sitt ansvar också som skolledare och förste lärare.

I samband med att planerna på läroverket tog fastare form skrev den nye guvernören Georg Henrik af Trolle år 1797 till Kungl. Maj:t för att få kyrkoherdetjänsten återbesatt. Kungen lät följande år meddela ärkebiskop Uno von Troil att tjänsten som guvernementspastor på S:t Barthélemy skulle förklaras till ansökan ledig. Ärkebiskopen uppmanades också komma in med förslag till instruktion för befattningen. Man kan alltså observera att ”överhögheten” över pastorsbefattningen nu hade övergått från överhovpredikanten till ärkebiskopen.

29 december 1798 gick von Troil in med två skrivelser till Kungl. Maj:t. Den första utgjordes av ett förslag till instruktion, som ärkebiskopen hade ställt samman i samråd med Västindiska kompaniets direktörer. Denna principiellt mycket intressanta instruktion godkändes av Kungl. Maj:t i konselj 15 januari 1799.⁶⁸ Den andra skrivelsen utgjordes av ett förslag på tre präster, som hade sökt den ledigförklarade befattningen. Till skrivelsen fogades deras ansökningshandlingar.⁶⁹ Den 29 januari 1799 utnämnde Kungl. Maj:t till guvernementspastor och

kyrkoherde i den västindiska kolonin den i första förslagsrummet uppförde magister Olof Kullberg.⁷⁰

Den nye pastorn hade i hög grad teoretiska kvalifikationer för den tilltänkta uppgiften att vara både guvernementspastor och ansvarig för det planerade uppfostringsverket. Han var född 16 maj 1761 och skrevs 12 juni 1788 in som student vid Uppsala universitet, av Gästrikke nation. Han disputerade "pro exercitio" 11 december 1793 och "pro gradu" 16 december 1796. Den 17 juni följande år promoverades han till magister. Prästexamen avlade han 10 december 1798 och tilldelades då det högsta betyget. Han prästvigdes 12 december på kallelse av ärkebiskopen själv.⁷¹ Allt tyder på att Kullberg var handplockad av von Troil och att prästvigningen skedde med direkt sikte på pastorsbefattningen på S:t Barthélemy.

Den kungliga fullmakten utfärdades 29 januari 1799. Inledningsvis nämns, att tjänsten på S:t Barthélemy blivit ledig – ingenting anges om att den hade stått obesatt i sju år. Enligt fullmakten skulle Kullberg komma i åtnjutande av samma lön som tidigare präster. Han hade också att hålla sig till den instruktion som utfärdades den 15 januari.⁷²

19 april 1799 gick Kullberg in med ansökan om reseersättning. Under hänvisning till tidigare praxis tillstyrkte statskontoret 5 juni 450 riksdaler som rese- och ekiperingspengar. Beloppet beviljades i konselj 9 juli.⁷³

I protokollet för Västindiska kompaniets direktion står antecknat 28 februari 1799, att man skulle bereda den nyutnämnde pastorn "tjänligt rum" på ett av kompaniets utgående skepp "samt den skeppskost där vanligen består".⁷⁴ Överfarten ägde emellertid inte rum förrän på hösten. Möjligen berodde dröjsmålet på att Kullberg inte fick någon lämplig båtlägenhet. Först den 3 januari år 1800 anlände Kullberg till det nu blomstrande Gustavia.⁷⁵

Kullberg fortsatte nu det arbete som hade legat nere sedan Kierrulfs tid. Kyrkobok och ministerialböcker började föras på nytt.

Gudstjänster firades på åtminstone svenska och engelska språken. Kullbergs namn finns från första halvåret 1800 fortlöpande antecknat i dop-, vigsel- och jordfästningslängderna. Liksom Thunborg tycks han aktivt ha verkat även utanför kretsen av svenskar och lutheraner – Västindiska kompaniets direktion hade f. ö. vid sitt svar på von Troils förfrågningar framhållit vikten av att den nye pastorn hade goda kunskaper i både franska och engelska. Den 23 februari 1800 firades återigen svensk nattvardsmässa i Sophia Magdalena kyrka.⁷⁶

Olof Kullberg blev omtyckt på S:t Barthélemy och hans utnämning verkade på alla sätt hoppfull och lyckosam. Ändå blev hans verksamhetsperiod ännu kortare än Thorells. Redan efter fem månader avled han i lungdot, den 5 juni 1800. Den 16 juni rapporterade af Trolle om Kullbergs död. Enligt guvernören gjorde Kullbergs skicklighet och "anständiga uppförande" under den korta vistelsen församlingens saknad så mycket större. Efter "allenast några få månaders njutning av en ledares hjälp på religionens väg" hade församlingen "nu återigen... berövats denna förmån". Rapporten slutar med en anhållan om att en ny pastor skulle förordnas.⁷⁷

I de svenska kolonialräkenskaperna har lakoniskt antecknats orden "prästen död". Pastorsbefattningen stod på nytt utan innehavare.

Före och i samband med Kullbergs tid på S:t Barthélemy inträffade stora förändringar på ön. Dessa fick också konsekvenser för den svenska religionsvården. I mångt och mycket hänger förändringarna samman med uppsvinget för ekonomin. Stor betydelse hade också den renässans som svenskheten och kulturlivet fick i kolonin. Konsekvenser av detta var bl. a. projekteringen av läroverket och grundandet av ett svenskt ordenssällskap. Det ekonomiska och det kulturella uppsvinget kom i hög grad kyrkan Sophia Magdalena och församlingen till godo. Drivande kraft bakom denna utveckling var den ovannämnde justiti-

arien Anders Bergstedt.

Intressant är att kyrkan Sophia Magdalena vid denna tid efter svenskt mönster började framträda som en från kolonin och kronan skild juridisk person med egen ekonomisk förvaltning. Nu finns alltså de första tecknen på den självständiga församlingsbildning som Thunborg så länge hade kämpat för. Ett kyrkoråd bildades och kyrkovärddar tillsattes, som tillsammans med pastor skulle svara för tillsynen av kyrkan och vården av dess egendom och ekonomi. År 1798 eller senast 1799 anlades av kronan en ny kyrkogård vid Anse de Public i stället för den vanskötta begravningsplats nära nuvarande sjukhuset, som hade orsakat Sven Thunborg så mycket bekymmer. Den gamla kyrkogårdsmarken skänktes av kronan till kyrkan. Under Bergstedts ledning uppfördes en klockstapel. Också en vattencistern anlades i anslutning till kyrkan. Denna gav med tiden fortlöpande intäkter genom försäljning av dricksvatten. Här är inte platsen att redogöra för den i och för sig mycket intressanta utveckling som ägde rum på det kyrkliga området strax före, under och efter Kullbergs vistelse på ön.⁷⁸

När rapporten om Olof Kullbergs död nådde Stockholm gick från inrikes civilexpeditionen en skrivelse till ärkebiskop von Troil om att pastorn på S:t Barthélemy var död. Ärkebiskopen anmodas att komma in med sedvanligt förslag i och för återbesättandet av tjänsten.⁷⁹ Det var alltså inte nu tal om någon vakanssättning. Formellt anmäldes Kullbergs dödsfall vid konselj 26 oktober. Samtidigt antecknades att "nådig befallning" redan hade gått ut till ärkebiskopen om återbesättandet.⁸⁰

Den 23 januari 1801 inkom ärkebiskopen med en skrivelse i ärendet. Ett tiotal sökande hade anmält sig. Bland dessa hade von Troil nu upprättat ett förslag på tre.⁸¹ Innan ärendet hade hunnit avgöras, ockuperades emellertid S:t Barthélemy av en engelsk flott- och truppstyrka från mars 1801 till juli 1802. Frågan om pastorsbefattningen blev därför vilande till oktober 1802.

5. Johan Eric Forsström 1802–1815 – den svenska församlingens glansperiod.

När ärkebiskop Uno von Troil den 23 januari 1801 kom in med förslag om återbesättande av pastorsbefattningen på S:t Barthélemy, hade alltså ett tiotal sökande anmält sig. Av dessa förordade ärkebiskopen magister Johan Eric Forsström, en "utmärkt stadgad och snäll man, kunnig i de levande språken" och lämplig också p. g. a. "sina insikter i naturalhistorien". Problemet var, att Forsström inte var prästvigd: han väntade på ordination för Västerås stift. Därför ansåg sig von Troil tvungen att sätta upp tre helt andra präster på förslag. Samtidigt markerade han, att Forsström borde bli pastor i Gustavia, om han hann bli prästvigd innan tjänsten tillsattes.⁸²

Den engelska ockupationen av S:t Barthélemy fördröjde ärendet. Under tiden behandlades frågan om Forsströms prästvigning med förtur av Västerås konsistorium. Den 18 maj 1801 kunde Forsström gå in med ansökan till Kungl Maj:t om förordnande som pastor i den västindiska kolonin. Till ansökan är fogad utdrag ur Västerås domkapitels protokoll 25 april samma år angående prästexamen. Sina kunskaper i naturalhistorien anför Forsström som en extra merit.⁸³

Först när den engelska ockupationen hade upphört i juli 1802, fullföljdes tillsättningsärendet. Vid konseljen 5 oktober detta år kom von Troils skrivelse upp till avgörande. Med anledning av ärkebiskopens "särdeles goda vittnesbörd" utsågs nu – med förbigående av de tre präster, som officiellt hade uppförts på förslag – till pastor på S:t Barthélemy Johan Eric Forsström, som alltså nu var prästvigd. Samma dag utfärdades hans fullmakt, som försäkrade honom samma lön som hans företrädare hade haft.⁸⁴ En ny instruktion utfärdades, men den har jag inte kunnat återfinna i sin helhet. Av bevarade utdrag framgår, att den i allt väsentligt sammanföll med den instruktion för Olof Kullberg år 1799, som jag tidigare har berört.

Liksom när det gäller Kullberg tre år tidigare, är utnämningen av Forsström att se i sammanhang med Fribyggerlogens läroverksprojekt. Det framgår av von Troils förslag, av Forsströms ansökningshandlingar och av konseljprotokollet, att man tog stor hänsyn till Forsströms utbildning och språkkunskaper. Den person man sökte som svensk pastor skulle samtidigt vara en kunnig och väl meriterad förste lärare och tillsynsman för "uppfostringsverket".

Johan Eric Forsström hade från födseln anknytning till Västerås stift. Han var född 16 februari 1775 i Transtrand i Dalarna som son till komminister Matthias Forsström. Han studerade på Västerås gymnasium och blev student i Uppsala 1797. Han avlade sin magisterexamen 1800 och företog samma år en resa till Norrland och Lappmarken. Resan dokumenterade han i dagboksform: hans anteckningar trycktes år 1917. Forsström utbildade sig samtidigt till kirurg och genomgick i mars 1801 inför Sundhetskolegium examen som kirurgie studiosus. Under den följande tiden deltog han aktivt vid föreläsningar i medicin och anatomi i Uppsala. Efter sin utnämning till pastor på S:t Barthélemy försvarade han före sin avresa en avhandling om blodomloppet (4 juni 1803). Han blev prästvigd vid 26 års ålder i april 1801. Före avresan från Sverige avlade han den 22 juni 1803 pastorexamen – ett vittnesbörd om att pastorsbefattningen på S:t Barthélemy numera uppfattades som en kyrkoherdetjänst.⁸⁵

Den 25 september 1803 avseglade Forsström från Sverige tillsammans med ett par andra kolonialtjänstemän (Fredrik Ludvig Thenstedt och Carl Fredrik Werdeman). Den 23 december, dagen före julafton, ankrade skeppet upp utanför Gustavia. Forsström anlände till sin tropiska församling lagom till det intensiva julfirandet på ön, som företedde i svenska ögon fantastiska former. Vakansen på den svenska pastorsbefattningen var över.⁸⁶

År 1803 togs pastorslönen återigen upp i kolonins avlöningsstat:⁸⁷ den hade varit

borta sedan Kullbergs död. Före sin avresa ansökte Forsström i juli 1803 i vanlig ordning om rese- och ekiperingspengar. Liksom tidigare beviljade Kungl. Maj:t – den 22 juli – 450 riksdaler.⁸⁸

På julafton, dagen efter ankomsten, gick Forsström liksom tidigare Kullberg in med ansökan om att få uppbära sin lön fr. o. m. dagen för fullmaktens utfärdande, 5 oktober 1802. Som alternativ bad han att få ut sin lön för hela kalenderåret 1803. Samtidigt kvitterade han av kolonialledningen ut "ett års pastorslön" på 900 spanska piastrar.⁸⁹

Vid Forsströms ankomst företogs besiktning av prästbostället i Gustavia, den 27 december. Samuel Fahlberg, som för tillfället hyrde bostaden, fick flytta ut.⁹⁰

Liksom sina företrädare höll sig Forsström under sin tid på S:t Barthélemy med slavar. Tre av dessa bar de götiskt klingande namnen Oden, Tor och Brynhilda.⁹¹

Våren 1805 ingick Forsström äktenskap med Johanna Beata Ekerman. Hon var syster till den från kolonins historia välkände auktionsmästaren Gustaf Ekerman och var född 1774. I deras äktenskap föddes barnen Zulima 1805, Gustav Axel 1807 (död som barn) och Emma 1809. Johanna Beata avled i samband med Emmas födelse.⁹²

Redan hösten samma år gifte Forsström om sig med en ung holländska av förnäm härkomst, Petronella Elisabeth Robertson. Hon var änka efter en generalkonsul och dotter till en holländsk guvernör. Hon förde också med sig sin mor till pastorsbostället i Gustavia. Forsström fick nu snabbt en stor familj: utöver barnen från sitt tidigare äktenskap blev han inom några år far till ytterligare fem: Matilda Elisabeth, Aline Maria, Hilda Philippine, Johan Axel och Anna Elisabeth.⁹³

Redan innan Samuel Fahlberg under dramatiska former lämnade den svenska kolonin 1810, fick Forsström i etapper fungera som guvernementsläkare vid sidan av sin pastorsbefattning. I sin berättelse om sjukdomstillståndet på S:t Barthélemy – tryckt 1817 – uppger han, att han efter ankomsten

till kolonin redan 1803/04 började tjänstgöra som läkare. Detta hängde självfallet samman med hans kirurgutbildning. I rapporten berättar han också om olika sjukdomsepidemier på ön, bl. a. om en smittkopps-epidemi 1804 och om gula feberns våldsamma härjningar 1809. I detta sammanhang lämnade han "all möda ospard att få vaccination införd".⁹⁴ Den nye guvernementsläkaren Jacob Leurén uppger i sin ämbetsrapport 1814, att Forsström var en av de personer i kolonin, som med guvernementets tillstånd utövade läkaryrket. Vid denna tid ägnade sig guvernementspastorn uppenbarligen åt mera privat praktik, men han hade enligt Leurén "flera gånger förut förestått den syssla jag har".⁹⁵ Mellan Fahlbergs avresa 1810 och Leuréns ankomst två år senare innehade Forsström oavbrutet befattningen som guvernementsläkare vid sidan av pastorstjänsten.⁹⁶

Forsström var f. ö. efter Samuel Fahlberg en av kolonins största mångsysslare. Förutom läkarbefattningen övertog han efter Fahlberg också tjänsten som kolonialingenjör. Den behöll han till 23 augusti 1815, dvs även efter det att han hade lämnat över pastorsbefattningen.⁹⁷ Möjligen fungerade han också en tid som justitiarie efter det att Anders Bergstedt hade deporterats från ön efter oroligheterna 1810.⁹⁸ Forsström beordrades f. ö. själv i civilarrest av upprorsmännen i september 1810.

Efter hänvändelse från Forsström 1808 fattade Kungl Maj:t 21 mars 1809 det principiellt viktiga beslutet, att predikanten på S:t Barthélemy efter sju års tjänst i Västindien skulle ha rätt till befordran till kyrkoherdetjänst i hemlandet "i det stift, dit han lagligen hör".⁹⁹ Forsström blev emellertid kvar på S:t Barthélemy i ytterligare sju år. Han stannade längre i Gustavia än någon annan svensk präst. Uppenbarligen trivdes han gott i sitt tropiska pastorat. Efter nio års tjänstgöring började han emellertid se sig om efter transport till hemlandet.

Under Johan Eric Forsströms tid inföll blomstringsperioden för den svenska för-

samlingen och kyrkan Sophia Magdalena. Han hade turen att komma till ön, när konjunkturen stod på topp. Han besvärades därför inte av samma ekonomiska problem som sina företrädare.

Den svenska kyrkan Sophia Magdalenas räkenskapshandlingar utgör under hela perioden en spegel både när det gäller kolonins och församlingens ekonomiska utveckling och förhållanden. Både av räkenskaperna och av bevarade protokoll framgår, att Forsström hade rimliga resurser att bedriva den pastoral förvaltningen på ett effektivt och meningsfullt sätt. Kyrkans inkomster var framför allt förrättningsavgifter, hyror från kolonialförvaltningen och från staden Gustavia för morgon- och kvällsringningarna i kyrkans klocka och så småningom också bänkhryor från stadens katoliker, som under hela perioden fick disponera kyrkan. Utgifterna var främst kostnader för underhåll av församlingens egendom, utensilier och vissa löner. Avlöningen av klockaren – som hade vållat Sven Thunborg sådana problem – sköttes genom ett frivilligt sammanskott vid årsskiftet. I regel utgjorde klockaresysslan en biinkomst för någon av soldaterna i garnisonen. Efter det att klockstapeln hade tagits i bruk vid slutet av 1790-talet var också en särskild ringare anställd.¹⁰⁰

Det har framgått av det föregående, att kyrkan Sophia Magdalena ungefär vid sekelskiftet år 1800 framträder i materialet som en från kronan skild juridisk person. Detta är av stort principiellt intresse. Visserligen skulle fortfarande viktigare beslut underställas guvernören som också hade att varje år godkänna kyrkoräkenskaperna. Men ändå möter vi nu en från den koloniala församlingen fristående församlingsorganisation efter svensk modell. Kyrkan och dess ekonomi förvaltades av pastor och två kyrkvårdar. De hade att avlägga räkenskap inför sockenstämman. Kyrkorådet hade det direkta ansvaret för vården av kyrkobyggnaden. Under hela Forsströms tid ingick representanter för katolikerna i Gustavia i

kyrkorådet, eftersom dessa utnyttjade kyrkan. Den kyrkliga egendomen utgjordes av klockstapeln och den gamla kyrkogårdsmarken. Den skänktes till kyrkan av kronan efter det att en ny kyrkogård hade tagits i bruk år 1798 eller 1799.

Man kan diskutera när svenska kyrkan började fungera som egen juridisk person. Klart är att kyrkoråd, sockenstämma/församlingsmöte och en från kronan separerad kyrklig ekonomi möter redan från slutet av 1790-talet. Enligt svensk lag var det kyrkan själv som på lokalplanet fungerade som juridisk person och som ägde sig själv och den kyrkliga egendomen. Men på S:t Barthélemy befann sig fortfarande själva kyrkan Sophia Magdalena i kronans ägo.

Ändring på detta blev det först den 5 mars 1806. Genom ett kungligt brev övergick kyrkan i Gustavia från kronan till församlingen denna dag: den kom m. a. o., juridiskt sett, "i sin egen ägo". Förändringen av kyrkans juridiska och därmed ekonomiska status proklamerades i ett långt och detaljerat brev, som är underskrivet av Gustaf IV Adolf. Motivet för åtgärden var enligt detta brev, att församlingen/kyrkan som en följd av de goda tiderna på samma sätt som i Sverige nu borde kunna klara förvaltningen av kyrkobyggnaden utan kronans bistånd.¹⁰¹ Samtidigt överläts intäkterna från vattenförsäljningen från den kyrkocistern, som hade byggts på 1790-talet till kyrkan. Den betydelse som tillmättes denna åtgärd framgår av att de gamla kyrkoräkenskaperna avslutades när Gustaf Adolfs brev blev känt i Gustavia. Den 23 augusti 1807 valdes nytt kyrkoråd, nya räkenskaper började föras och församlingen reorganiserades under Forsströms ledning.¹⁰²

Detta innebar, att den svenske pastorn nu kom att fungera som kyrkoherde efter svenskt mönster – så som Thunborg hade eftersträvat men aldrig lyckats åstadkomma. Han blev inte bara guvernements- och garnisonspastor inom den koloniala förvaltningen, utan på samma gång kyrkoherde över en från kronan fristående församling.

Även efter det kyrkan blivit juridisk person och "sin egen ägare" kvarstod kyrkoegendom under kronan. Det gäller prästbostället och den nya kyrkogården vid Anse de Public. Kyrkans förmögenhet blev alltså splittrad under två olika ägare: kyrkan/församlingen och kronan. Pastorslönen utgick som tidigare från kronan och inte från kyrkan. Den senare avlönade däremot klockare och ringare.

Under hela Forsströms verksamhetsperiod förekom, bortsett från enstaka sjukdomstillfällen, varje söndag svensk evangelisk gudstjänst i Sophia Magdalena kyrka. Liksom tidigare Thunborg och Kullberg predikade Forsström också relativt ofta på engelska. Detta berodde på två omständigheter: dels var många svenskar gifta med personer, som inte var svensktalande, dels fungerade den svenska församlingen också som religiös och kyrkligt social hemvist för det engelskspråkiga borgerskapet i Gustavia (för den "lägre" protestantiska befolkningen fyllde metodismen samma funktion). Av allt att döma predikade Forsström på svenska varannan söndag och på engelska varannan. Också skriftermål och kommunion förekom givetvis under Forsströms tid. Eftersom kommunionlängder saknas från denna period, är det svårt att med säkerhet fastställa hur ofta nattvard firades och hur många som kommunicerade. Troligen firades nattvard 2–4 gånger om året.¹⁰³

Liksom tidigare Thunborg utförde Forsström också kyrkliga förrättningar bland de icke-lutherska protestanterna. Dop, vigsel och jordfästning av icke-svenskar skedde i regel på engelska eller franska. Lysningar avkunnades från predikstolen. Inkomsterna från förrättningarna tillföll bl. a. Sophia Magdalena kyrka och utgjorde en viktig ekonomisk basresurs. Öns mera välsituerade invånare betalade betydligt mer än de fattigare: för slavar var avgiften obetydlig eller ingen alls. Senare delades förrättningsavgifterna mellan församlingen och fattigkassan. Anmärkningsvärt är att både vita, färgade och svarta protestanter begravdes

på den svenska kyrkogården – detta var ovanligt i Västindien.¹⁰⁴

I övrigt lade Forsström ner ett betydande arbete på vården av kronans och församlingens kyrkliga egendom. Han förde kyrkoräkenskaperna med mycket stor omsorg, likaså kyrkobokföringen. Han fungerade som självskrivnen ordförande i både kyrkoråd och sockenstämma. Forsström hade också viss uppsiktsmyndighet över de katolska och metodistiska prästerna, som hade att rapportera in alla förrättningar till honom.

Däremot kom Forsström lika lite som Olof Kullberg att tillträda den tilltänkta posten som förste lärare vid och tillsynsman för läroverksprojektet. Visserligen lyckades man efter den engelska ockupationen uppföra en "College building". Det är med all sannolikhet samma byggnad som ännu finns, nära den svenska klockstapeln. Den används numera som skola efter att tidigare bl. a. ha varit fängelse. Någon skolverksamhet kom aldrig igång i läroverksbyggnaden under svensk tid – däremot användes byggnaden för baler och sammankomster.¹⁰⁵

Under den svenska kolonins och församlingens glansperiod fungerade Forsström som pastor och kyrkoherde från 23 december 1803 t. o. m. 30 juni 1815. Dessutom innehade han under långa perioder funktionerna som guvernementsläkare och kolonialingenjör. År 1812 uppstod problem när det gällde hans arvodering som läkare och ingenjör, men frågan tycks ha lösts på ett för Forsström acceptabelt sätt.

Första gången Forsström tycks ha agerat med tanke på att en gång återvända till Sverige var 1808–09. Då gick han via guvernementet in till Kungl Maj:t med sin tidigare omnämnda ansökan om reglering av tjänstgöringstiden i kolonin och om principerna för lön och befodringsrätt efter avslutad tjänstgöring. Han hänvisade i sammanhanget till de rättigheter som gällde för de svenska prästerna i Nordamerika. 1809 fastställde alltså Kungl Maj:t minimtiden för pastorn i kolonin till sju år. Efter denna tid

skulle han "på erhållen rapell" vara "berättigad till befodran i fäderneslandet". Efter hemkomsten skulle han "utan avseende på andra medsökandes flera tjänsteår, inom det stift, var till han lagligen hörer, föreslås till det pastorat han då söker, så framt han i övrigt är kompetent sökande". Någon större praktisk betydelse kom detta beslut om förtur inte att få. Forsströms begäran om bibehållen lön för pastor på S:t Barthélemy till dess han hade fått tjänst i hemlandet skickades på remiss till statskontoret.¹⁰⁶

Det dröjde emellertid till 1812 innan Forsström gick in till Kungl Maj:t med "rapell" om befodran till fäderneslandet. Hans begäran godkändes, och skrivelser i ärendet kom från både den nye ärkebiskopen Jacob Axelsson Lindblom och från hovkanslern och chefen för kolonialdepartementet Gustaf af Wetterstedt.¹⁰⁷

Något mera hände inte, och Forsström skrev därför återigen till ärkebiskopen i mars 1814. Han hoppades få återvända till Sverige sommaren samma år. Samma månad gick han in med en ny ansökan via guvernören Bernt Robert Stackelberg om tjänst i hemlandet. Visserligen hade ännu ingen efterträdare kommit till ön – men här fanns både katolsk och reformert präst och hans "läkarkollega" Jacob Leurén hade lovat svara för folkbokföringen. Under de följande månaderna följde sedan en ganska kaotisk tid med en lång rad turer kring Forsströms tilltänkta hemresa, hans arvodering för ingenjörsbefattningen m. m. Stackelberg vägrade emellertid att låta honom resa hem innan någon ny svensk präst hade anlänt.¹⁰⁸

Under tiden skrev Forsström en rad brev till ärkebiskop Lindblom om olika tänkbara tjänster i Västerås stift – främst var han intresserad av Munktorp och Arboga. I breven lämnar han också mängder av intressanta uppgifter om den politiska och handelspolitiska utvecklingen i Västindien under napoleonkrigens sista år och om handeln och förhållandena på S:t Barthélemy.¹⁰⁹ Någon ny tjänst fick han emellertid inte, och ingen efterträdare utsågs. Till slut

lät Forsström sin familj fara i förväg till Holland, där hans hustru och svärmor hade sina rötter.

Till sist blev emellertid pastorsbefattningen i Gustavia ledigförklarad. En kunglig resolution i ärendet sändes till Forsström 31 januari 1815, men skrivelsen blev liggande på S:t Kitts. 25 mars utfärdades fullmakten för Forsströms efterträdare Fredrik Adolf Lönner, som anlände till ön den 21 juni 1815 med briggen Delphin. Den 1 juli tog Lönner formellt över Forsströms tjänst som guvernementspastor och kyrkoherde. Forsström blev emellertid kvar på ön till april 1816. Troligen väntade han på briggens hemresa: Delphin kryssade under mer än ett halvår bland de västindiska öarna. Eftersom Lönner nu hade tagit över kyrkoherdelönen fick Forsström bekymmer med sin försörjning.¹¹⁰

Stackelberg, som enligt Forsström "börjat att på ett mindre vänligt sätt bemöta nästan alla svenska ämbetsmän"¹¹¹, ställde till nya problem för Forsström beträffande reseersättning m. m. Guvernören och den avgående prästen åstadkom animerade ordväxlingar och i augusti uppstod en våldsam debatt i finanskonseljen om reseersättningen. Till slut beviljades han 650 spanska piastrar – men av dem hade han fått ut merparten i förskott, när familjen for till Holland.¹¹²

Först 6 april 1816 seglade Delphin från Gustavias redd med Forsström ombord. Skeppsläkaren Nils Vilhelm Grubb har skildrat briggens expedition i en intressant dagbok. Han uppger där bl. a., att Forsström höll sin avskedspredikan i Sophia Magdalena kyrka 31 mars 1816. 5 april citerar Grubb före avfärden ett "poem" av Forsström. 7 april antecknar han, att pastor Forsström var "ganska sjösjuk". Påskdagen 14 april höll pastorn "predikan ombord, men den blev hastigt utav ett hållregn avbruten, alla blevo genomvåta". 30 april gjorde Grubb och Forsström tillsammans en upptäcktsresa på Fayal – i Azorerna – medan skeppet låg på redde för proviant-

ring. 15 maj antecknar Grubb, att "Forsström hade hela gårdagen packat ihop sina saker, emedan han ämnade lämna briggen och fara först till London och sedan däröver till sin familj i Holland, varifrån han landvägen ämnade tillbaka till Sverige efter mera än 12 års frånvaro från sitt fädernesland".¹¹³

Efter överresan besökte Forsström – med sitt stora intresse för naturvetenskap och medicin – flera vetenskapliga sällskap i London och sedan universiteten i Utrecht och Leyden. Från Holland återvände han till Sverige med sin familj och trampade till slut återigen svensk mark på Kalvsund "uti Göteborgsskären".¹¹⁴

När Johan Eric Forsström med sin stora familj till slut hade återvänt till Sverige, väntade en besvärlig period. Förutom sorger och bekymmer med familjen fick han veta att han p. g. a. en konkurs i Göteborg hade förlorat hela sin förmögenhet, ca 12 000 riksdaler banko, som en person hade förvaltats åt honom under hans frånvaro. Han fick också stora bekymmer som övervakare åt en "hopplös yngling" och med de frigivna slavinnor, som han hade fört med sig från Gustavia och som väckte en våldsam uppmärksamhet i Sverige. Till detta kom fortsatt krångel med bl. a. reseersättningen, där Forsström lade skulden på Stackelberg. Först efter många turer fick han s. k. expektanslön fr. o. m. 1 juli 1815 fram till dess han skulle få en ny tjänst i Sverige.¹¹⁵

Under tiden blev Munktorps pastorat ledigt på nytt – Forsström hade tidigare sökt det från Gustavia år 1814. Forsström skickade in sina ansökningshandlingar i februari 1817 och bifogade en lång rad intressanta dokument från sin tjänstgöringstid i Västindien.¹¹⁶ Bland hans medsökande fanns ingen mindre än Esaias Tegner.¹¹⁷ Forsström kom på tredje plats i valet och uppfördes på förslag. I hans brev till ärkebiskop Lindblom kan man följa hans förhoppningar och funderingar fram till dess han 24 september 1817 av Kungl. Maj:t utnämndes till kyrko-

herde. Av dokument i den Lindblomska brevsamlingen framgår också, att både ärkebiskopen och kronprins Karl Johan stödde Forsström när det gäller Munktorp. I samlingen finns en lång rad brev från Forsström till ärkebiskopen, också efter det att han hade tillträtt tjänsten i Munktorp. Många av dem förmedlar uppgifter om Västindien och S:t Barthélemy.¹¹⁸

Forsström tillträdde formellt sin kyrkoherdebefattning 1818. Han blev prost 1819 och kontraktsprost 1822.¹¹⁹ Hans fortsatta levnad blev emellertid fylld av sorger och bekymmer. Familjen vantrivdes och inte minst då de frigivna slavinnorna. En ny svår tragedi inträffade när hans yngsta dotter, "Little Anne", antändes av levande ljus och avled av brännskadorna.¹²⁰

Det visade sig också, att Forsströms hälsa var bruten efter den långa vistelsen i tropikerna och alla svårigheter i samband med hemresan. Inte långt efter sin utnämning till kontraktsprost måste han av hälsoskäl avsäga sig befattningen. Han drabbades sedan "av slag" och blev för en tid "alldeles oförmögen". Han avled redan 30 maj 1824 vid 49 års ålder.¹²¹ J. F. Muncktell uppger 19 år senare i sitt herdaminne, att Forsström efter sin hemkomst kontinuerligt besvärades av sjukdom, att familjen vantrivdes och att han i sin nya befattning inte "visade . . . den verksamhet, som på förra stället".¹²²

6. Fredrik Adolf Lönner 1815–1824 – nedgång, stridigheter och avveckling av prästbefattningen

När Forsström till slut beviljades avsked från pastorsbefattningen på S:t Barthélemy, var konjunkturen fortfarande goda. Tjänsten återbesattes utan diskussion. Efter beredning och förslag från ärkebiskopen utsågs den 25 mars 1815 Fredrik Adolf Lönner till ny guvernementspastor och därmed också till kyrkoherde i den svenska lutherska församlingen.¹²³

I samband med sin ansökan till tjänsten begärde Lönner en femtioprocentig löneförhöjning jämfört med sin företrädare. Han krävde också en bestämd försäkran om befordran i hemlandet efter sex år i Västindien – tidigare hade ju Forsström genomdrivit beslut om att den obligatoriska tjänstgöringstiden inte skulle omfatta mer än sju år. Visserligen lyckades Lönner inte få igenom den stora lönehöjning han begärde. Men i samråd med ärkebiskop Lindblom beslöt ändå Kungl. Maj:t genom Kolonialdepartementet om en årlig höjning med 100 spanska piastrar. Detta kopplades med ett bifall till Lönners ansökan "om Kungl. hovpredikants namn", detta för att "åt Lönners ämbete giva ett ökat anseende". När det gäller Lönners begäran om försäkran om befordran till pastorat i hemlandet konstaterades bara, att löfte om sådan befordran redan fanns "uti författningarna".¹²⁴

Fredrik Adolf Lönner var född 2 september 1786 i Kalvs socken i Västergötland, Göteborgs stift. Han var son till prostens Anders Lönner, blev student 1804 och genomgick sedan en kvalificerad teologisk och filosofisk utbildning. 17 maj 1810 prästvigdes han och blev följande år magister i Greifswald. Liksom tidigare Forsström avlade han pastorexamen i anslutning till att han utnämndes till pastor på S:t Barthélemy (år 1815).¹²⁵ Detta är givetvis ytterligare en bekräftelse på att pastorsbefattningen i Gustavia numera också i Sverige uppfattades som förenad med befattningen som kyrkoherde för den evangelisk-lutherska församlingen i kolonin.

Före avresan kvitterade Lönner ut 300 riksdaler banko av hovkanslern Gustaf af Wetterstedt som förskott på reseersättning. Detta belopp använde han bl. a. för inköp av koffertar, proviant och andra förnödenheter och för mat ombord på fartyget. Detta framgår av den skrivelse om reseersättning och ekiperingspengar, som Lönner lämnade in till den svenska kolonialförvaltningen efter sin ankomst till Gustavia. Skrivelsen ger en intressant inblick i hur en resa

över världshaven planerades och förbereddes. Det framgår vidare, att Lönner färdades med häst och vagn från Stockholm till Göteborg. Denna resa orsakade honom en kostnad på 56 riksdaler för "förlust på en vagn, sönderkörd nära Örebro". Som kompensation fick han genom grosshandlaren C. V. Weinberg i Göteborg ytterligare ett förskott, på 100 riksdaler. I Göteborg stannade Lönner i åtta dagar innan skeppet avgick. 27 maj befann sig skeppet vid Madeira – liksom Ostindiska kompaniets fartyg använde Västindienfararna Funchal för proviantering. Den 21 juni betalade Lönner något över 11 riksdaler i dricks till kocken och uppussarna ombord.¹²⁶

Eftersom Lönner företog sin resa med örlogsbriggen Delphin – samma skepp som Forsström för hem med – finns det ytterligare en källa där överresan skildras: den tidigare nämnda resejournalen av skeppsläkaren Nils Vilhelm Grubb. Resan började enligt Grubb i Karlskrona den 3 april 1815. Ombord fanns också en ny garnison på 30 artillerister under befäl av kapten Severin Lorich. Liksom Lönner gick soldaterna ombord vid skeppets uppehåll i Göteborg. 21 april antecknade Grubb, att en ostlig storm blåste upp: "Kapten Lorichs och hovpredikanten Lönners kojar föllo ned, varöver de rätt innerligen beklagade sig." 14 maj, på Grubbs födelsedag, höll Lönner "en vacker predikan". 20 juni anlöpte briggen S:t Barthélemy. Under tiden Delphin låg till ankars utanför Gustavia, förekommer både Forsström och Lönner vid flera tillfällen i Grubbs resejournal.¹²⁷

I juli 1815 övertog alltså Lönner efter Forsström befattningen som guvernementspastor och kyrkoherde. Följande dag höll han sin inträdespredikan för bl. a. ett sextioal landsmän.¹²⁸

Liksom sin företrädare var Lönner tidvis också kolonialingenjör. En del handlingar finns bevarade från hans verksamhet som ingenjör.¹²⁹ Enligt kolonins avlöningsstat från 1818 hade Lönner då 300 spanska

piastrar om året som kolonialingenjör utöver de 1000 han hade som guvernementspastor.¹³⁰

Den 3 juli gick Lönner till guvernör Stackelberg in med ansökan om reseersättning och ekiperingspengar. Till ansökan fogade han en ekonomisk redogörelse för sitt förskott och sina kostnader. Redogörelsen slutade med ett underskott på 118:43 riksdaler. Efter en kurs räknad 2: 1 motsvarade detta 59 spanska piastrar, som Lönner kunde kvittera ut 31 juli.¹³¹

I samband med sin ansökan framhöll Lönner, att större delen av hans garderob var "för klimatet alldeles otjänlig". Före avresan hade han dessutom fått vidkännas ekonomiska förluster, bl. a. genom att han "till underpris nödgats försälja ett vackert bokförråd". Han ville därför ha ytterligare ekonomisk kompensation. Stackelberg var tveksam och anhöll hos hovkanslern om instruktioner. Lönner gick också själv in till af Wetterstedt med en skrivelse och fick slutligen de ekiperingspengar han begärde i februari 1816.¹³²

I sin skrivelse till af Wetterstedt redogör Lönner för sina intryck från kolonin. Han säger sig ha funnit "stället . . . ganska agreeabelt" med ett "hälsosamt klimat, fryntliga invånare och en florerande handel". Redan efter en kort tid på ön hade han emellertid kommit i kontakt med den i Antillerna vittbekanta missämjan och stridigheterna mellan de svenska kolonialtjänstemännen. Liksom Forsström ger Lönner en irriterad beskrivning av Stackelberg.¹³³

Liksom Forsström rapporterade Lönner om ön och pastoralvården till ärkebiskop Lindblom. Hösten 1816 skriver han, att Stackelberg nu har givit honom "räkenskapssysslän" vid guvernementet. I augusti 1817 sände Lönner ärkebiskopen två lådor "Martinique liquer", dvs. rom, sammanlagt 24 buteljer.¹³⁴

I samband med det ekonomiska uppsvinget utvecklades från sekelskiftet i Gustavia ett rikt societetsliv. Detta skildras i

flera källor, bl. a. i Grubbs resejournal. Både Forsström och Lönner drogs i hög grad in i detta societetsliv. För Lönner blev banden med öns borgerliga överklass ännu starkare än för Forsström, eftersom han genom sitt giftermål fick nära släkterelationer till några av de främsta köpmannafamiljerna – med rötter på flera olika öar i Antillerna. Efter tre års vistelse gifte han sig nämligen med Catherine Heyliger Winfield, som var född på den holländska ön S:t Eustache 13 augusti 1802 eller 1803. Hon var dotter till den brittiske köpmannen Matthew Winfield som var född på den holländska ön Saba, och hans hustru Maria Heyliger från S:t Eustache. Beträffande Catherines härstamning föreligger delvis motstridande uppgifter. Både Catherine och hennes syster Rebecca kom att ingå äktenskap på S:t Barthélemy. Rebecca gifte sig nämligen 1816 med Thomas Dinzey. Bröderna Thomas och Richard Dinzey härstammade från Saba. Deras familjer är väl dokumenterade i källorna från den svenska kolonialtiden. Catherine ingick 1818 vid bara 16 års ålder äktenskap med Lönner, som då var 32. Han blev på detta sätt befryndad med familjerna Dinzey, Winfield och Heyliger och dessutom med andra ansedda familjer, som i sin tur genom giftermål var släkt med dessa. Dit hörde förmögna och ansedda familjer på flera öar, på S:t Barthélemy bl. a. familjen Haddocks. Thomas och Richard Dinzey gjorde sig ganska snart bemärkta i Gustavia, både i societetslivet, affärslivet och i kyrkliga sammanhang. Richard fick med tiden Vasaorden som en erkänsla för sina insatser i samband med tillkomsten av den englikanska kyrkan och församlingen på ön.¹³⁵

Det finns en mycket intressant och omfattande brevsamling bevarad mellan familjen Lönner och familjerna Dinzey, också långt efter det att Lönner hade återvänt till Sverige. Korrespondensen sträcker sig från slutet av 1810-talet fram till 1871. Bl. a. finns tio kärleksbrev från sommaren och förhösten 1818 från Lönner till Catherine

Winfield bevarade. Här kan man nära nog i detalj följa hur hans intresse för Catherine utvecklades till kärlek och giftermål. Catherine bodde vid denna tid hos sina släktingar Dinzey i Gustavia.¹³⁶

I Västindien fick paret Lönner fyra barn och efter hemkomsten till Sverige år 1824 ytterligare fem. Två av barnen dog tidigt. Familjen höll sig i vanlig ordning med slavar. Två av dem tog de f. ö. med sig till Sverige och Hudiksvall, där de väckte en våldsam uppståndelse. Enligt kyrkoboken hade Fredrik Adolf och Catherine under sin tid i Gustavia sammanlagt sju slavar boende hos sig. Det är troligt att ett par av dessa tidigare hade tillhört Forsström: i kyrkoräkenskaperna finns från åren 1815–16 anteckningar dels om inköp av negrer från Forsström, dels om uthyrning av negrer från församlingen till Lönner. Hyran för dessa fördes under inkomstposten "för nyttjandet av negrer" el. dyl., medan "negrers föda" blev en ny utgiftspost. Detta innebär, att den svenska kyrkan Sophia Magdalena under några år var lycklig ägare till ett antal neger-slavar, som disponerades av dess kyrkoherde. Två av familjens slavar hade Catherine f. ö. fått i gåva av sin far.¹³⁷

När Lönner kom till Gustavia befann sig prästhuset i mycket dåligt skick.¹³⁸ Med tiden tycks prästfamiljen ha varit bosatt på sitt "landsresidens" Charlottenberg strax utanför Gustavia. Enligt läkaren Axel Goës, som långt senare vistades på ön, var detta "det första lanthuset" vid Gustavia. Under Goës tid var huset mycket vackert, "inhägnat av sten och skuggat av gamla . . . träd".¹³⁹ Möjligen hade familjen köpt detta lantställe med medel som Catherine och hennes familj disponerade.

Det dröjde inte länge förrän Lönner drogs in i stridigheterna mellan de svenska kolonialtjänstemännen. Samtidigt började efter krigsslutet 1815 den konjunktur nedgång, som snart skulle göra S:t Barthélemy till en tung utgiftspost för Sverige och slutligen ledde till avyttringen av ön. På många sätt var alltså de yttre omständigheterna ogynn-

samma, när Lönner kom till kolonin.

Det allt dominerande urkundsmaterialet från Lönners vistelse på S:t Barthélemy hänger direkt eller indirekt samman med motsättningarna inom kolonialförvaltningen. Stackelberg hade lyckats bli fiende med nästan alla de övriga svenska ämbetsmännen, och även Lönner fick känna av hans häftiga humör. I ett av sina brev till af Wetterstedt skriver han, att tiden i den svenska kolonin skulle "förlida med mera trevnad och glädje, om icke vissa ställningar härute, orsakade av olyckliga misstankar . . . , ett häftigt lynne och måhända missledd ambition, alltid hölle oss uti ett slags fruktande förhållanden . . .".¹⁴⁰

För Lönner personligen blev situationen senare ännu värre än på Stackelbergs tid. Kontroverser bröt ut mellan honom och Stackelbergs efterträdare Johan Samuel Rosensvärd. Framför allt gällde det Lönners vägran att predika på engelska: för detta besvär krävde hovpredikanten extra ersättning. Först när Rosensvärd i vredesmod hotade Lönner med att hans obstruktion skulle komma att bli ett hinder för hans framtida befordran, började Lönner predika också på engelska – utan extra kostnad. Rosensvärd var också irriterad över att Lönner tog "överdrivet" mycket betalt "för att begrava, döpa och viga människor". Han undrade, om inte en "taxa kunde göras för präster" på samma sätt som "för doktorer och kirurger".¹⁴¹ En sådan taxa kom också till, men först efter Rosensvärd's avgång.

Vid ungefär samma tid – 1817/18 – uppstod svåra motsättningar också mellan Lönner och justitiarien, den tidigare guvernementssekreteraren Fredrik Ludvig Thenstedt. Lönner gick i april 1818 in till ärkebiskopen med ett klagobrev om att Thenstedt "har spritt ut ett ryckte om mig, sårande all känsla för kyskhets och goda seder". Om han inte fick upprättelse, tänkte han ta ut stämning mot Thenstedt. Han vädjade till Lindblom om att försöka åläggas guvernör Rosensvärd att skipa rättvisa.¹⁴²

Vad motsättningarna mellan Lönner och Thenstedt gällde, framgår av en rapport från guvernör Rosensvärd. Han uppger, att "prästen vill stämma justitiarien för det han till lieut. Berghult sagt, att prästen legat hos Hauswolffs förra maitresse". Det var m. a. o. ett högst delikat ärende för en präst i giftermålstankar. Guvernören sände af Wetterstedt sin egen resolution i ärendet – att han inte ville låta saken gå till domstol, eftersom han "ansåg det för en skam . . . att ett sådant mål kom för domstolen". Rosensvärd hade försökt åstadkomma förlikning, men detta hade Lönner avvisat.¹⁴³ Jag har inte påträffat uppgifter om hur saken till slut löstes.

Förvecklingarna mellan Lönner och Rosensvärd respektive Thenstedt var bara en svag västanfläkt mot vad som skulle komma under den nye guvernören Johan Norderling. Konflikten har tidigare uppmärksamats, men orsakssammanhanget har aldrig klargjorts.

Upprinnelsen var en inspektion, som Lönner i egenskap av ordförande i den s. k. hospitalskommittén företog av sjukhuset i Gustavia 7 februari 1822. I en starkt kritisk rapport till domstolskonseljen lät han förstå, att hospitalet befann sig i ett miserabelt skick.¹⁴⁴ Norderling tog mycket illa vid sig av kritiken, och när domstolen följande dag behandlade ärendet, bröt en häftig dispyt ut. Norderling "ansåg berättelsen vara utav ett så elakt innehåll", att han tog den med sig för att vidta åtgärder. Lönner vägrade att "ändra en bokstav". Saken trappades ytterligare upp av att Lönner inte fick de synpunkter han hade antecknade till domstolens protokoll trots att han yrkade på detta. Den 9 februari gick han därför in till Kungl. Maj:t med en mot Norderling starkt kritisk skrivelse. Samma kritik vidarebefordrade han till hovkanslern af Wetterstedt.¹⁴⁵

Också Norderling var djupt upprörd och skrev till hovkanslern. Han uttalar i brevet sin förvåning över kritiken mot sjukhuset. Lönners rapport var felaktig. Tidigare hade

han själv hjälpt Lönner ur ett par "ganska smutsiga saker". Samtidigt hade han givit honom "faderliga och verkligen milda varningar". Nu upplevde han prästens agerande och "oblyga rapport" som ett sätt att hämnas dessa.¹⁴⁶

Motsättningarna accelererade sedan efter olika linjer. En ny höjdpunkt nådde fiendskapen mellan Norderling och Lönner, då katolikerna som utnyttjade kyrkan Sophia Magdalena fick Norderlings tillstånd – Lönner ovetande – att sätta upp ett nytt altare i ett eget kor i en av korsarmarna. Bakgrunden till detta var att metodisterna hade fått använda kyrkan sedan deras eget kapell hade förstörts vid en orkan 1821 – och katolikerna ville inte dela altare med de metodistiska "heretikerna".¹⁴⁷

Händelsen med altaret gjorde Lönner mycket upprörd. I mars 1822 skrev han till af Wetterstedt och berättade, att han föregående vecka hade upptäckt det nya altaret i sin kyrka. Det gamla altaret, "helgat genom 36 års gudstjänst", hade berövats sina prydnader. Dessa hade i stället placerats på det nya. Enligt den katolske kyrkvärden hade guvernören personligen "bifallit och garanterat denna ändring" utan Lönners och församlingens vetskap. Trots att Lönner allvarligt hade framhållit för Norderling vilken skada religionen och den protestantiska menigheten hade lidit, hade ingenting skett. Lönner hade själv med hjälp av några församlingsbor fått återställa den gamla ordningen och "ånyo beklätt det nådebord, där nådens rätter skulle utdelas" med dess "heliga inventarier". Han upplevde det inträffade som "ett faktum, oerhört i Sveriges kyrkohistoria".¹⁴⁸

Norderling skrev också han nu till af Wetterstedt. Han krävde, att prästen omedelbart skulle kallas hem – åtminstone borde han få en rejäl åthutning. I flera brev gick han till angrepp mot Lönner och hans anhängare, som han kallade "den heliga ligan": "Den infama liga här uppstått" utgjordes enligt guvernören av Lönner, hammästaren Johan Peter Wiksell, kon-

seljsekreteraren Erik Dahlberg, Carl Tybell och "det gamla odjuret Falkman".¹⁴⁹

I mars 1822 beslöt Kungl. Maj:t att på Norderlings begäran kalla hem Lönner, i första hand för samtal. I augusti lämnade den svenske kyrkoherden S:t Barthélemy på skeppet Nils Theodor. Han reste utan sin familj, och räknade alltså med att återvända. Norderling uttryckte sin glädje över att ha "blivit av med den jesuiten . . . Må han gärna för mig få sig ett bondpastorat och där intrigera med tolvmän, käringar och länsmän, men i Stockholm duger han icke".¹⁵⁰

Efter Lönners avresa skickade Norderling bud till hans hustru om att kyrkoböckerna skulle överlämnas till guvernementet, men Catherine vägrade. Norderling sände då domstolens vaktmästare, fiskalen och två soldater till hennes bostad och hämtade böckerna. Han förmodade, att hon nu skulle gå in med klagomål över att guvernören hade låtit soldater överrumpla en försvarslös kvinna . . .¹⁵¹ Catherine Lönners motstånd mot guvernören måste givetvis ses i perspektivet, att hon var släkt med några av Gustavias mest framstående familjer.

Efter tillstånd från Kungl. Maj:t att stanna på ön ytterligare ett år, återvände Lönner till Gustavia 18 juni 1823. Han togs då enligt egen uppgift med stor kallsinnighet emot av guvernören och hans båda mågar, James H. Haasum och Lars G. Morsing. Karusellen var snart igång igen, och anklagelseakter från båda parter droppade med jämna mellanrum in till kolonialdepartementet. Lönner påstod bl. a., att guvernören hade hetsat upp hans hustrus släktingar emot honom. Norderling å sin sida lade fram en besparingsplan för kolonin i december 1823, där han yrkade att prästtjänsten skulle lämnas obesatt "så snart den närvarande går hem".¹⁵²

1824 trappades konflikten upp ytterligare. Efter Norderlings besparingsförslag lämnade Lönner S:t Barthélemy i maj månad 1824 utan att ha fått någon ny tjänst och utan att pastorsbefattningen i kolonin åter-

besattes. Formellt avgick han från sin tjänst på pingstafton 1824. Dagen efter, pingstdagen, skulle han hålla sin avskedspredikan i kyrkan. Enligt ett brev som han under hemresan skrev på S:te Croix till af Wetterstedt med anhållan om ett pastorat i Sverige, resulterade avskedsgudstjänsten i kaos. Guvernören hade "för hospitalets skuld" varit så oförsonlig, att han förbjöd Lönner att gå in i kyrkan trots att menigheten redan var samlad och avskedspredikan sedan länge utlyst. Att guvernören tog detta steg hängde samman med att Lönner formellt hade avgått redan föregående dag. Norderling hade också placerat ut soldater för att hindra sin guvernementspastor att komma in i kyrkan. Enligt Lönners brev rusade "placemajoren Haasum ... likt en månadsrasande in i Guds hus till den bestörta svenska församlingen" med yttrandet: "Här finns ingen svensk pastor, han avlöstes och fick pass i går". Lönner skildrar också den uppståndelse och folkskockning som uppstod och slutar: "Gud ske lov, att jag är med livet från herr guvernör Norderlings blodiga hand; hans dövtumma själ känner intet annat än blod och våld ...".¹⁵³

När det gäller pastoralförvaltningen arbetade Lönner efter i huvudsak samma linjer som Forsström. Stridigheterna mellan kolonialtjänstemännen och vissa ekonomiska anspråk från guvernementspastorns sida fick emellertid guvernementet att vid flera tillfällen ingripa i den pastorala vården – bortsett då från de mera privata motsättningarna mellan Lönner och Norderling. Under Rosensvärd's tid gällde guvernörsingripandena i första hand Lönners vägran att utan extra betalning predika på engelska och de i guvernörernas ögon alltför höga förrättningsavgifterna. När det gäller de engelska predikningarna är det sannolikt, att Lönner talade engelska ganska dåligt och att predikningar på engelska därför beredde honom stort besvär. Efter påstötningarna från Rosensvärd annonserade i varje fall Lönner i The Report 1 juni 1818 att han fr. o. m. nu skulle hålla predikan på engels-

ka första söndagen i varje månad.

Som tidigare svenska präster hade Lönner viss uppsiktsmyndighet över de katolska och metodistiska prästerna på S:t Barthélemy.¹⁵⁴ Liksom tidigare utnyttjades också under Lönners tid kyrkan Sophia Magdalena gemensamt av de svensk-lutherska och katolska församlingarna. Minst en representant för katolikerna hade säte i kyrkorådet. När metodisternas kapell förstördes vid orkanen 1821 fick också deras menighet använda kyrkan: det var detta som gav upphov till att katolikerna skaffade sig ett eget altare i en av korsarmarna – vilket i sin tur ledde till skärpningen av konflikten mellan Norderling och Lönner.

Från Forsströms sista tid som kyrkoherde och sedan från Lönners finns en kommunionslängd bevarad för den svenska församlingen. Det framgår av denna, att ofentlig kommunion förrättades tre gånger under åren 1816 och 1818, två gånger 1819, 1820 och 1821 och bara en enda gång övriga år under Lönners ämbetsperiod. Kommunikanterna finns namngivna varje gång. Lägst antalet var 4. Under åren 1819 och 1820 rörde det sig om c:a 20 personer varje gång. Bara någon enstaka gång kommunicerade någon ur guvernörssläkten Norderling – Haasum – Morsing: ett par av Norderlings barn besökte i stället metodisternas gudstjänster. Lönner deltog inte själv vid samtliga tillfällen.¹⁵⁵

Lönner fortsatte också att i vanlig ordning förrätta dop, vigsel och jordfästning bland de icke-lutherska protestanterna. Alla förrättningar finns antecknade i kyrkobok och ministeriallängder. Från Lönners tid finns en "dopbok för svenska och protestantiska församlingen" och en död- och begravningslängd bevarade.¹⁵⁶

Efter krigsslutet år 1815 började en stark ekonomisk nedgång för kolonin. Denna märks tydligt i kyrkoräkenskaperna, som alltid fungerar som en god spegel av kolonins ekonomiska situation. Även om formerna och rutinerna för kyrkans ekonomiska förvaltning inte förändrades under Lön-

ners tid, kan en påtaglig stagnation av den kyrkliga ekonomin beläggas. Posterna blir allt färre och allt mera statiska. Borta är det sjudande liv, som kyrkoräkenskaperna från öns blomstringsperiod återspeglar.¹⁵⁷

Före 1816 hade kyrkans skulder kunnat amorteras i snabb takt. Nu blev situationen annorlunda, bl. a. fick man 1820 ta ett lån från fattigkassan. Utgiftsposterna under perioden utgörs till stor del av reparationskostnader för kyrkan, bl. a. för skador från de orkaner, som hemsökte ön. Vidare utgick kostnader för en ny kyrkklocka, för avlöning av klockare, ringare och städning. På inkomstsidan finns anteckningar om ersättning från staden och kolonin för klockringningarna, bänkhjoror (från 1815 från katolikerna och från 1821 även från metodisterna), ersättning för försäljning av tomtmark från den äldsta svenska kyrkogården, för vatten från kyrkocisternen m. m.

Efter att ha kallats hem till Sverige 1822, återvände alltså Lönner till S:t Barthélemy i juni 1823. Bråket med Norderling fortsatte, och som en följd av Norderlings besparingsplan vakanssattes pastorsbefattningen. Efter tumultet vid sin avskedspredikan avseglade Lönner med sin familj från Gustavia den 6 juni.¹⁵⁸ Det var vid uppehållet på den danska ön S:te Croix som Lönner skrev det ovan refererade brevet till af Wetterstedt, där han redogjorde för slutfasen av bråket med Norderling. Samtidigt meddelade han, att han nu skulle följa med den danska briggen S:t Johan till Europa. Han anhöll också om ett kungligt pastorat i hemlandet.¹⁵⁹

Också Norderling rapporterar om incidenterna vid Lönners hemresa. I all korthet konstaterar han, att Lönner lämnade ön efter att på engelska ha hållit en avskedspredikan för en stor skara åhörare – avskeds-gudstjänsten kunde alltså trots allt genomföras. Nu hade hovpredikanten med fyra eller fem barn jämte en hustru av förnäm börd från Saba lämnat ön. Norderling ber nu af Wetterstedt om ett – symptomatiskt nog! – avskilt pastorat för Lönner under

ögonen på en bestämd och uppmärksam biskop.¹⁶⁰

I samband med sin vistelse i Sverige 1822–23 sökte Lönner utan resultat pastorsbefattningen i Skövde.¹⁶¹ Efter den slutliga hemkomsten slog sig familjen ner i Lilla Edet. Härifrån sökte Lönner den närbelägna kyrkoherdetjänsten i Skepplanda i september 1824. I sin ansökan redogör han för sina meriter och träder ”med fastaste förtröstan . . . från världshavets gräns, efter nio och ett halvt års arbete vid Eders Majestäts församling . . . under tropikernas brännande luft . . ., åtföljd av en älskad maka och fyra barn, av vilka det äldsta är endast på femte året, som alla nödgats dela mina öden bland oceanens vågor . . .” Till ansökan har Lönner fogat en fullständig tjänsteförteckning.¹⁶²

Lönner fick inte heller Skepplanda pastorat och sökte därför i januari 1825 till Munktorp. Detta pastorat hade blivit ledigt sedan hans företrädare på S:t Barthélemy, Johan Eric Forsström, hade avlidit. Också denna tjänst gick honom förbi.¹⁶³ Ett halvår senare sökte han kyrkoherdetjänsten i Hudiksvalls regala pastorat. Trots att Lönner inte kom med på konsistoriets förslag utnämndes han av Kungl. Maj:t i november 1825.¹⁶⁴ Troligen var det af Wetterstedt som hade agerat till hans förmån.

Såvitt man kan förstå av bevarade handlingar blev Lönner en både färgstark och omtyckt kyrkoherde i Hudiksvall, även om hans fortsatta levnad inte heller blev konfliktfri. Han avled vid 52 års ålder 20 februari 1838 och efterlämnade Catherine som 34-årig änka med sju oförsörjda barn.¹⁶⁵

Vid ankomsten till Hälsingland väckte f. ö. Catherine långt större uppmärksamhet än Lönner själv. Det berodde dels på hennes spektakulära bakgrund, dels på hennes omvittnade skönhet och dels på att hon radikalt bröt mot den dåvarande prästfrulollen och med det svenska stadssamhällets konventioner. Efter makens död lyckades hon försörja sina många barn och blev nå-

got av en legend i Hudiksvall, fortfarande när hon var "en liten torr gumma". Hon fick se sina barn växa upp och etablera sig i Sverige. Sina sista år tillbringade Catherine hos dottern Charlotte, som var gift med Lönners tidigare adjunkt Bror Olof Näsberg – han blev senare musiklärare och lasarettssyssloman. Catherine avled 17 mars 1871 vid 68 års ålder och begravs i makens grav vid kyrkans nordvästra gavel.¹⁶⁶

Än större uppmärksamhet väckte de båda negerslavar, som familjen förde med sig till Sverige: Joseph Herbert f. 1814 och Johanna Daslar f. 1810 (i regel kallade Jean och Jeanine eller Joe och Jane). De var alltså bara 10 respektive 14 år vid Lönners hemresa och deras vistelse blev allt annat än behaglig. Frånsett uppståndelsen som mötte dem "for de illa" framför allt av kylan. Efter beslut av "stadens äldste" fick de återvända till Västindien.¹⁶⁷

Den tidigare nämnda brevsamlingen mellan familjen Lönner och deras släktingar på S:t Barthélemy omfattar brev skrivna även efter Catherine's död. Även barnen till Lönner och familjerna Dinzey i Gustavia finns med i materialet. Utöver personliga notiser ger breven många upplysningar om förhållandena i den svenska kolonin. I den yngre generationen var särskilt Joanne Dinzey en flitig brevskrivare och brevväxlade också med sina kusiner Selma och Charlotte Lönner. 1871 underrättade Charlotte sin moster Rebecca Dinzey om Catherines död. Allmänt är denna brevsamling en för den svenska kolonins historia mycket intressant källa.¹⁶⁸

7. Carl Adolf Carlsson 1830–1833 – en kortvarig kyrklig brittsommar

Från Napoleonkrigens slut 1815 började en ekonomisk nedgång för S:t Barthélemy: öns blomstring hade berott på att den hade kunnat fungera som fri- och transitohamn under krigsperioder. Läget förvärrades akut 1822, då de engelska kolonierna i Västindien öppnade sina hamnar för skepp från

USA. Av bl. a. protektionistiska skäl hade inga fartyg från de tidigare nordamerikanska kolonierna fått anlöpa engelska hamnar. Därmed förlorade den svenska kolonin sin viktigaste funktion: som transitohamn för den omfattande handeln mellan USA och Västindien.

Olika åtgärder diskuterades inom kolonialförvaltningen. 10 september gick guvernör Norderling in med sitt i det föregående omnämnda sparförslag. Han föreslog en rad åtgärder, bl. a. sänkning av sin egen guvernörslön – och indragning av pastorsbefattningen. Med tanke på vad som förevarit mellan honom själv och Lönner skrev Norderling till af Wetterstedt, att han hoppades att denne skulle ha förståelse för "min förlägenhet vid skälens uppgivande till denna indragning". Vare sig ur allmän religionsvårdssynpunkt eller med tanke på den lutherska församlingens behov var pastorsbefattningen nödvändig under rådande förhållanden. Katolikerna och metodisterna hade ordnat sin religionsvård på annat sätt. "De få soldater som här äro" fick nöja sig "med de andaktsövningar, som iakttagas ombord på ordentliga köpmansfartyg". "Vi övriga" medlemmar i den lutherska församlingen fick hålla tillgodo "med huslig gudsfuktan".¹⁶⁹

Kolonialdepartementet i Stockholm välkomnade alla förslag till minskade omkostnader för den västindiska kolonin. Pastorsbefattningen vakanssattes, och Lönner lämnade S:t Barthélemy. Enligt kyrkoräkenskaperna hände inte mycket efter hans avresa. Omsättningen och verksamheten var minimal. Räkenskaperna sköttes liksom före Forsströms tid av kyrkvärdarna. Tillsynen av kyrkan, som nu bara användes av katoliker och metodister, utövades fortfarande av det kyrkoråd där lutheraner och – fram till 1820-talets slut – katoliker ingick.

Situationen blev annorlunda, när relationerna mellan Förenta Staterna och England vid 1820-talets mitt snabbt försämrades. I december 1826 stängdes de engelska hamnarna i Västindien för amerikanska skepp.

Denna åtgärd i en i praktiken överspelad merkantilistisk riktning ledde till ett omedelbart uppsving för de fri- och transitohamnar som fanns i Västindien, bl. a. då Gustavia.

Som genom ett trollslag förvandlades situationen för den svenska kolonin. Gustavias redd fylldes på nytt av fartyg. Handeln och ekonomin sköt i höjden. Denna ekonomiska "brittsommar" varade t. o. m. år 1830. Men med början av år 1831 öppnades återigen de brittiska hamnarna för fartyg från Förenta Staterna. Uppsvinget var över – och nu började det slutliga raset för handeln och ekonomin. Festen var över.

Stationerandet av svensk präst på S:t Barthélemy var som framgått intimt förknippad med de ekonomiska förhållandena. Rimligtvis borde det därför nu ha funnits förutsättningar för ett återställande av pastorsbefattningen. Till en början verkade det emellertid, som om mönstret nu skulle brytas. Några ansatser att återbesätta tjänsten gjordes inte förrän 1829. Kanske vågade de svenska myndigheterna inte tro att högkonjunkturen skulle hålla i sig trots att rapporterna blev allt mera positiva och allt större växlar remitterades från Gustavia till Stockholm.

Till slut gjorde man emellertid inom kolonialdepartementet bedömningen, att den gynnsamma situationen skulle stå sig och att pastorsbefattningen kunde återbesättas. 1829 ledigförklarades tjänsten och utannonserades i Post- och Inrikes tidningar.

När tjänsten som guvernementspastor på S:t Barthélemy återigen ledigförklarades 1829, var intresset inte alls lika stort som tidigare. En enda sökande anmälde sig: vice adjunkten vid Linköpings gymnasium Carl Adolf Carlsson. Efter sin ansökan – 28 juni – gick Carlsson in till Kungl. Maj:t med anhållan om att få avlägga pastorexamen trots att han ännu inte fyllt 30 år. Hans motivering var, att han var ende sökande till befattningen i den västindiska kolonin. Ansökan bifölls i september, och den 5 juni 1830 avlade Carl Adolf Carlsson sin pasto-

ralexamen: ännu ett belägg för att guvernementstjänsten i Gustavia uppfattades som kombinerad med kyrkoherdetjänsten i den svenska församlingen där och att guvernementspastorn hade kyrkoherdes status. Månaden efter sin pastorexamen utnämndes också Carlsson till guvernementspastor på S:t Barthélemy "på underdånig anmodan" av utrikesstatsministern Gustaf af Wetterstedt, som "tog med sig" ansvaret för kolonialärendena när han blev utrikesminister. I samband med utnämningen tillförsäkrades Carlsson den i kolonins stat upptagna pastorslönen på 900 spanska piastrar "jämte övriga förmåner".¹⁷⁰

Som bilagor till Carlssons ansökan om pastorsbefattningen och om åldersdispens för pastorexamen finns en lång rad intyg, protokollsutdrag och andra handlingar, som ger upplysningar om Carlssons personalia. Uppgifter om honom återfinns också i en rad andra källor, i husförhörslängder (mot-svarande) i Linköping och senare Vänersborg, betygsuppgifter från hans skolgång osv. Carlsson har också författat en rad tryckta skrifter: en tysk och en latinsk språklära, en latinsk läsebok, en skrift om Napoleon och några tal och predikningar. Två av hans böcker har direkt intresse när det gäller hans verksamhet i Västindien, och kommer att beröras i det följande. Det gäller dels en diktbok (tr 1836), dels en kommenterad översättning av en välbekant bok om Västindien av engelsmannen Henry Nelson Coleridge (svensk utgåva 1835). Det finns m. a. o. en betydligt mera omfattande dokumentation bevarad när det gäller Carl Adolf Carlsson än ifråga om hans företrädare.¹⁷¹

Carlsson föddes i Fivelstads församling i Linköpings stift 15 december 1800 som son till kronobränneriinspektören Carl Johan Ljunggren och husrigan Hedvig Pettersson. Carl Adolf växte upp i Vadstena och började sina studier först i Vadstena skola: hans förnämliga betyg från "rektorsklassen" där år 1814 finns bevarade. Studierna fortsatte sedan i Linköping och 1819 blev

han student i Uppsala. Här läste han teologi, latin m. m., prästvigdes 1824 och blev filosofie kandidat 1826. Våren 1827 disputerade Carlsson "pro gradu" och promoverades till filosofie magister 18 juni samma år. 27 september 1828 blev han amanuens vid gymnasie- och stiftsbiblioteket i Linköping och följande år vice gymnasieadjunkt. Av dokumentationen framgår, att han lade ner ett betydande arbete på undervisning och på annan pedagogisk verksamhet: detta märks också på hans bokproduktion.¹⁷²

Efter sin utnämning skrev Carlsson 28 juli 1830 till expeditionssekreteraren Olof Erik Bergius på kolonialdepartementet, tidigare justitiarie på S:t Barthélemy. I oktober kom ett nytt brev till Bergius, där Carlsson berättade, att han den 4 oktober skulle segla med den danska västindienfararen Danmark till S:te Croix.¹⁷³ Denna rutt var något av en "kungsled" mellan Västindien och Skandinavien: både Thunborg och Lönner hade tidigare utnyttjat den, men då i motsatt riktning.

Både i några av sina "Digter" och i kommentarerna till Coleridge's västindienbok behandlar Carlsson sin atlantresa. Man kan med hjälp av hans egna anteckningar följa honom ombord på Danmark först till norska Arendal. Därifrån gick resan över ett stormigt Nordsjön – där Carlsson var svårt sjösjuk – förbi Shetlandsöarna via Madeira till den västindiska "skärgården". Den 11 januari 1831 "inlupo vi i Västindiens skärgård mellan Antigua och Guadeloupe", den s. k. Guadeloupe-passagen. Skeppet ankrade nu upp vid S:te Croix och både i poesi och prosa skildrar Carlsson den nya paradiska världen, som öppnade sig för honom. Framför allt fäste han sig vid den tropiska naturen och vid ön S:t Kitts med den märkliga vulkanen Mount Misery. Denna kunde han f. ö. se med kikare från prästbostället i Gustavia.¹⁷⁴

Nio dagar senare stod Carlsson på svensk mark i Västindien. 21 januari 1831 utfärdades proklamationen om att han hade tillträtt sin befattning.¹⁷⁵ Det är något av ödets

ironi, att han kom till S:t Barthélemy tre veckor efter det att de engelska hamnarna i Västindien återigen hade öppnats för fartyg från USA – och därmed det ekonomiska uppsving var till ända, som hade lett till att pastorsbefattningen i den svenska kolonin återbesattes.

Liksom tidigare Forsström och Lönner ingick Carlsson under sin vistelse på S:t Barthélemy i det äkta ståndet. Han gifte sig med Juliana Spencer, född 22 juli 1807 och dotter till en plantageägare på det holländska S:t Eustache. Juliana var änka efter handlaren Robert Bonnet och hade med honom dottern Robertina Eliza. I Västindien fick paret sin första son, Carl Julius.¹⁷⁶

Det bevarade kyrkliga urkundsmaterialet från S:t Barthélemy vittnar om Carl Adolf Carlsson som en ambitiös och nitisk präst med särskilt intresse för skol- och utbildningsfrågor – i och för sig naturligt med tanke på hans bakgrund. Från hans korta verksamhetstid kan man iakttä en förvånansvärt stor kyrklig aktivitet i kolonin, i vissa stycken jämförbar med "glansperioden" under Forsströms dagar. De bevarade kyrkoprotokollen är långa och utförliga. Kyrkoräkenskaperna, som under en följd av år har varit ytterligt summariska, blir plötsligt lika omfattande som under seklets första femton år.¹⁷⁷

Två veckor efter sin ankomst kallade Carlsson med kolonialstyrelsens godkännande till sockenstämma. Han tog nu själv över ansvaret för kyrkoräkenskaperna, och stämman fattade beslut om inventering av kyrkans egendom. Carlsson betonade kyrkans "trängande behov av... nödvändiga mobilier". En intensiv upprustning av kyrkans byggnad och komplettering av de kyrkliga inventarierna påbörjades. Många detaljfrågor behandlades och hela protokollet andas en optimism, som man inte har mött sedan Forsströms tid. Redan dagen efter sockenstämman, 5 februari, inköptes psalm- och evangeliebok. Sakristian ställdes i ordning, ljus, vin och oblater skaffades in. Senare köpte man bl. a. en engelsk (!)

och en svensk kyrkohandbok, en svensk bibel, spegel, hårborste, prästkappa, nummertavlor m. m.¹⁷⁸ I november samma år anslog man över 400 spanska piastrar till en ny klockstapel, dit man förde över klockan.¹⁷⁹ Man fortsatte sedan med att reparera själva kyrkobyggnaden. 1832 köpte man in nya liturgiska utensilier och reparetrade kyrkocisternen. Efter ett långt uppehåll anställdes återigen både ringare och klockare.¹⁸⁰ Kollektlåven lagades och kollektupptagningen vid gudstjänsterna återupptogs. Flera församlingsmedlemmar skänkte större eller mindre gåvor till kyrkan.

Liksom sina företrädare höll Carlsson gudstjänster och predikningar både på svenska och engelska. När han senare i Sverige sökte kyrkoherdetjänst uppgav han, att han hade startat en "engelsk-luthersk" församling på ön. Sant är också, att den lutherska församlingen nu hade ändrat karaktär och att gudstjänsterna numerärt sett i första hand besöktes av det mera välbärgade engelsktalande borgerskapet. De "lägre" protestantiska klasserna på ön besökte i stället det metodistiska kapellet.

Carlsson utförde också förrättningar bland hela den del av öns protestantiska befolkning, som inte betjänades av metodistmissionären. I Oskar Andrén's dagboksjournal från en expedition till Västindien med skeppet Johannes 1831–32 nämns, att Andrén vid sitt besök i Gustavia fick lyssna till vacker sång "av fru Carlsson och fru Abbott". I mars 1832 var han närvarande när Carlsson begravde en slav. Följande dag, söndagen den 4 mars, deltog han först i en svensk gudstjänst och sedan i en engelsk: Carlsson höll alltså på samma dag gudstjänster för både sin "svensk-lutherska" och sin "engelsk-lutherska" församling. Andrén uppger, att svensk gudstjänst normalt bara firades varannan söndag.¹⁸¹ Liksom Forsström och Lönner utförde Carlsson merparten av sina förrättningar bland öns icke-svenska protestantiska befolkning.

Inköpen av vin och oblater var enligt kyrkoräkenskaperna större under Carlssons tid än under hans företrädare. Detta kan ställas samman med uppgifterna i den kommunionslängd från Carlssons tid, som jag har påträffat.¹⁸² Under de två och ett halvt år som han vistades på ön, höll han offentlig kommunion inte mindre än 10 gånger. Detta kan jämföras med Lönner, som under tio verksamhetsår hade totalt 17 offentliga kommunioner. 1831 hade Carlsson tre nattvardsgångar, 1832 tre och under den del av 1833 som han vistades i Gustavia två. Antalet kommunikanter var däremot ganska lågt, som lägst fem och som högst tio. Liksom Lönner avstod Carlsson ibland själv från att kommunicera.

Vid sin ankomst till Gustavia lyckades Carlsson ganska snart genomföra vad som tidigare hade diskuterats och projekterats gång efter annan men som aldrig förr hade blivit verklighet: en svensk skolanläggning. Den pedagogiskt intresserade svenske pastorn hade inga höga tankar om den undervisning och utbildning som han mötte i Västindien. "Föga eller intet" hade gjorts för negrernas uppfostran på de ställen "där katolicismen härskade". Metodisterna hade visserligen gjort ambitiösa ansträngningar, men Carlsson ansåg att de hade en religiös fanatism, som gjorde att deras försök slog fel. Beträffande S:t Barthélemy och dess grannöar säger Carlsson, att de skolinrättningar som fanns var små och dåliga, i regel "inrättade av engelska eller franska äventyrare och bankruttörer". Sitt eget skolprojekt uppfattade han som ett försök, om än i en blygsam skala, att sprida bildning och uppfostran till ungdomen på ön. Med detta ansåg han sig också ha lyckats trots de hinder som "metodisternas och katolikernas fanatism samt kreolernas högmod och okunnighet lade i min väg."¹⁸³

Redan i juli 1831 fungerade enligt guvernörsrapporten Carlssons skola. Den omfattade tretton elever och förestods under Carlssons egen överhöghet och tillsyn av en särskild "instituteur". Vissa av eleverna

fick betala för sig, medan obemedlade fick delta gratis i undervisningen. I november fanns i skolan sexton elever, fördelade på två klasser med vardera fyra avdelningar. Förutom "religionshistoria" och katekes fick Carlssons egna intressen för språk, särskilt klassiska, nedslag i skolans schema. En rad moderna språk lästes också. Lärare i andra klassen var Carlsson själv, i den första (lägsta) en engelsman. I oktober öppnades dessutom en flickskola med en kvinnlig föreståndare. All skolundervisning hölls i prästbostället. Inte bara på S:t Barthélemy utan också på angränsande öar fanns intresse för Carlssons skola – främst på de holländska öarna. En elev från Saba deltog i undervisningen, och från S:t Martin var några anmälda. Carlssons planer på att hans skola skulle besökas också av barn från kringliggande öar hade så smått börjat realiseras, när han kallades tillbaka till Sverige.¹⁸⁴

Carlsson ansåg sig i motsats till metodisterna representera "de bättre klasserna" och öppnade sin skola bara för vita barn. Detta ledde till att hans skola bojkottades från vissa håll. Den svenske kommandanten, Norderlings måg Lars G Morsing, tog metodisternas parti i den skolstrid, som snart bröt ut. Han ansåg att den skolundervisning som metodisterna bedrev var mera samhällsnyttig än Carlssons segregerade skola och ville därför dra in det bidrag, som konseljen dittills hade betalat ut till den senare: det var enligt Morsing de lägre klasserna som i första hand behövde stöd med fostran och utbildning.¹⁸⁵

Med metodisterna på ön gjorde sig Carlsson ganska snart till ovän. Han använder stort utrymme i sina kommentarer till Coleridge's bok till att beskriva det elände metodisterna ställt till med i Västindien, framför allt genom sin medverkan till slavemancipationen på de engelska öarna 1833–34. Möjligen medverkade hans hustru, som ju var dotter till en plantageägare, till att bibringa Carlsson uppfattningen, att slavarnas friköpande skulle komma att leda till det bestå-

ende samhällets undergång. Och på denna punkt spelade metodisterna för både Coleridge och Carlsson en framträdande roll.

Själv kom Carlsson på kollisionskurs med metodisterna enligt egen utsago dels p. g. a. konkurrens om gudstjänstbesökarna, dels p. g. a. hans krav att få godkännarna och ha uppsikt över metodistmissionärerna och främst deras skolundervisning. Han säger sig ha blivit utsatt för metodisternas hat eftersom han "hade förmått en mängd bättre personer att överge deras kappell och besöka min kyrka". "Den förföljelsete" han för den sakens skull hade fått utstå "av denna fanatiska sekt... övergår allt förstånd. Inga medel skyddes för att på mig hämnas." Rent allmänt beskyller Carlsson metodisterna för proselytvervning, religiös fanatism och socialt undermineringsarbete. Västindien kunde enligt den svenska kyrkoherden inte "uppvisa ett enda samhälle, i vilket metodisterna fått fast fot, vilket icke lider av armod, partiagg och split".¹⁸⁶

Mot metodisterna ställer Carlsson det katolska prästerskapet. Visserligen var också den katolska prästen i Gustavia "fanatisk" men ändå en "mycket välgörande" man. Flera gånger i veckan delade han av egna medel ut allmosor till de fattiga utan avseende på deras religion, "under det att ingen av metodistpredikanten vågade begära en bägare vatten". Skillnaden mellan katolikerna och metodisterna var enligt Carlsson på många ställen den, att "de förra GÖRA det goda, de senare TALA därom".¹⁸⁷

Gentemot metodisterna krävde alltså Carlsson en form av överhöghet och inspektionsrätt. Detta grundade han på en "övertolkning" av instruktionen för Kullberg respektive Forsström. I ett brev till Morsing krävde han, att inga metodistpredikanter fick utöva prästerliga befogenheter utan att vara "auktoriserade" av honom själv. Enligt Morsing hade Carlsson drivit kravet, att metodistmissionärerna skulle förbjudas utöva några andra funktioner än att predika. Vidare skulle han själv ha överinseende över metodisternas skola och rätt

att examinera predikanterna i den mån de ville ha rätt att undervisa barnen där. Morsing tog odelat metodisternas parti gentemot sin egen guvernementspastor.¹⁸⁸

Stridigheterna kring Carlsson och metodisterna fortsatte i Sverige efter Carlssons hemkomst i och med att han 1835 gav ut sin kommenterade översättning av Coleridge's västindienbok. Detta sammanföll tidsmässigt med metodistpredikanten George Scott's verksamhet i Stockholm, vilket Carlsson inte var sen att utnyttja. Bl. a. tar han till behandling upp Scott's rapport till Wesleyan Methodist Missionary Society i London, där Scott hade skrivit att han nu höll på att lära sig det svenska språket och hoppades att snart få tillfälle att predika för de svenskar, som "önska att på sitt eget modersmål åter höra Guds ord förkunnat". Carlsson kommenterar sarkastiskt: "Stockholmsborna hava således varit olyckliga nog, att före den första metodistpredikanten hr Stephens ankomst, samt under den bedrövliga mellantiden mellan hans hemresa och hr Scotts välsignade inträffande, ej hava på sitt modersmål hört ett enda Guds ord förkunnat . . . ". Han redogör sedan för sina egna erfarenheter av den "fanatiska sekten": "Vad de flesta metodistpredikanter beträffar, vilka jag haft tillfälle att lära känna, försäkrar jag, att de förvånat mig genom sin ovanliga skicklighet att kläda sig i fårakläder". Han vädjar också till Scott's gynnare i Stockholm: "Må de mäktige män i mitt fädernesland, vilka uppmuntrat och understött metodisternas nedsättande hos oss, behjärta detta! Jag är utan tvivel den ende svenske prästman som haft det olyckliga tillfället att göra bekantskap med denna sekt såsom den verkliga är, och man bör därför icke förakta min varning".¹⁸⁹

Till saken hör, att Scott vid denna tid hade utnyttjat den metodistiska missionen på S:t Barthélemy för att få det nygrundade Svenska Missionssällskapet att stödja den wesleyansk-metodistiska världsmissionen i London. Den kritik som så småningom upp-

stod mot detta fick i hög grad näring av Carlssons angrepp. Utan överdrift spelade Carlssons synpunkter en ganska stor roll i den kritik mot Scott, som så småningom ledde till att denne tvangs lämna Sverige. Detta innebar i sin tur, att Scott's mäktiga gynnare i hög grad irriterades över Carlssons kritik mot metodismen. Det gäller inte minst justitiestatsministern greve Mathias Rosenblad, som bl. a. hade ett långt samtal med Scott om Carlssons bok och som också tycks ha varit negativ till Carlssons försök att efter hemkomsten få befordran till ett regalt pastorat.

En annan fråga som Carl Adolf Carlsson i sitt skriftställereri ägnade stort intresse gällde slavarnas emancipation. Han delade till fullo plantageägarnas och även Coleridge's aversion mot slavemancipationen, som han ansåg på sikt skulle underminera det västindiska samhället, handeln, odlingarna och ekonomin. Skulden för det engelska beslutet om slavemancipationen (1833) lade han hos de filantropiska organisationerna med William Wilberforce i spetsen – och inte minst hos metodisterna. Nu hoppades Carlsson, att Sverige inte skulle begå samma dumhet. Han utnyttjar därför sin utgåva av Coleridge's bok inte bara åt att kritisera metodisterna utan också att förmedla sin syn på negerslaveriet. Visserligen påstår han sig i princip inte vara någon försvarare av slaveri, "men annat är att yrka slaveriets omedelbara avskaffande, annat att småningom och på ett ändamålsenligt sätt vilja undanröja detsamma". Att omedelbart och på en gång "på samhället lössläppa denna sjufaldigt starkare massa av människor (dvs. jämfört med antalet vita), som i intellektuellt, moraliskt och religiöst avseende äro under katolikerna på Irland" var inte särskilt välbetänkt av engelsmännen. I sammanhanget kan Carlsson inte underlåta sig att ge metodisterna nya pikar: ". . . man må ursäka mig, att jag ej hyser en så synnerligen förmånlig tanke om t. ex. metodisternas och baptisternas förmenta nitiska bemödanden att bilda negrerna; ty detta bildande

består till största delen uti att framvråla några psalmmelodier och tanklöst uppläsa några böner. . . ”¹⁹⁰

Carlssons inställning till slaveriet hänger i hög grad samman med hans syn på negern. Honom hade han ”i Västindien haft tillfälle att observera”. Negern är enligt Carlsson ”knappt till hälften människa, resten är apa eller tiger. Lättja, pratsamhet, begär att dansa och leka, böjelse för snatteri, djurisk kärlek och sötsaker, samt en karikatyrlik härmning av de vitas dårskaper i klädsel osv röja det aplika i hans karaktär; om tigerarten vittna tillräckligt de otaliga samman-svärjningar, som dagligen ägt rum i Västindien”. Att sätta ”fullväxta negrer, som blivit födda och uppfostrade såsom slavar, i stånd att rätt begagna sin frihet är åtminstone i Västindien så gott som omöjligt”. Dessutom har negrerna det bättre i slaveri – och undgår samtidigt den misär, som emancipationen måste förorsaka: ”En plantör älskar sin slav såsom svenska bonden sin häst, det vill säga ofta mer än hustrun”.¹⁹¹

I sin diktsamling ger Carlsson däremot uttryck för en helt annan syn på slavarna i Västindien – en inställning som närmast utmärks av en sorts romantisk sentimentalitet och medkänsla över de människor, som rövats bort från sitt afrikanska hem.¹⁹²

Den ”kyrkliga högkonjunkturen” nådde med sin ”fördröjda utlösning” S:t Barthélemy fyra år efter den ekonomiska. Som en följd av denna eftersläpning hamnade den svenska församlingen genom de stora ekonomiska satsningarna under Carlssons tid i en ohållbar situation. Den renässans som församlingen genomgick under den sista ”brittsommaren” 1831–33 bidrog därför i allra högsta grad till dess definitiva upplösning ett decennium senare.

De allt sämre konjunkturen medförde nya kostnadsbesparande åtgärder. Den 24 juni 1833 framhöll af Wetterstedt vid en föredragning av kolonialärenden, att åtgärder måste vidtas för att minska utgifterna för förvaltningen av S:t Barthélemy som en

följd av den ”tilltagande avtyningen i Kungl Maj:ts inkomster av kolonin”. Till dessa åtgärder hörde, att pastorsbefattningen t. v. återigen skulle dras in.¹⁹³

I själva verket hade denna åtgärd bestämts långt tidigare, redan hösten 1832. Som en följd av signalerna från hemlandet anhöll Carl Adolf Carlsson om att tillsammans med familjen få resa hem med den svenska briggen Thetis, som skulle anlöpa Gustavia på hemväg från Havanna. Samtidigt meddelade han, att han hade ansökt om reseersättning och expektanslön tills han fick tjänst i Sverige.¹⁹⁴

Liksom skolanläggningen kom alltså prästbefattningen, för att använda Carlssons eget uttryck, att tillintetgöras på grund av ”kolonialfinansernas genom den dåliga konjunkturen försämrade tillstånd”, som hade föranlett hans ”rapell” till hemlandet.¹⁹⁵

Carlsson fick också tillstånd att följa med den svenska briggen hem. Vid kyrkorådets sammanträde 20 maj 1833 gjorde han räkenskap för sin förvaltning. Utöver Carlsson bestod kyrkorådet numera bara av kyrkovärdarna Ekerman och Falkman. Man gick igenom räkenskaper och inventarier. Allt befanns vara ”i fullkomlig ordning”. En räkenskapsberättelse och en inventarieförteckning gjordes upp och skrevs under av rådets medlemmar. Kyrkvärdarna tog över ansvaret för kyrkans räkenskaper, register, byggnad och inventarier.¹⁹⁶

Fortfarande finns också en förteckning bevarad på Carlssons möbler, ”left in Gustavia”.¹⁹⁷

27 maj 1833 rapporterade kommandant Morsing, att Thetis på sin färd från Havanna nu hade avseglat från Gustavia med Carlsson och hans familj ombord.¹⁹⁸

I sin diktsamling, där Carlsson i poetisk form skildrar sina intryck från den västindiska kolonin, finns bl. a. en vemodsfylld dikt med titeln ”Farväl till St Barthélemy”. Författaren står ombord på briggen och tänker tillbaka på sina upplevelser och vänner på ön, som långsamt börjar sjunka un-

der horisontlinjen: "Ju mera molnen dina höjder svärta, ju större känns ditt värde för mitt hjärta. . . " I dikten knyter han också an till sitt äktenskap och sin familjebildning under tiden på ön – Juliana var f.ö. nu gravid för andra gången: "På dig jag fann mitt andra jag, en maka, som lärt mig sorgen glömma i sin famn; – Som lärt mig livets största sällhet smaka: Av barn att hälsa med en faders namn . . ." Dikten slutar: "Farväl I vänner, vilkas öga gråter! Hos Gud en gång vi se varandra åter!"

Med på resan befann sig förutom Juliana och sonen Carl Julius hustruns dotter i det tidigare äktenskapet samt negressen och pigan Isabella Edwards. Med tanke på Carlssons syn på negrerna och metodisterna är det något av en ödets ironi, att Isabella inte bara var negress utan också – metodist.¹⁹⁹ I likhet med Forsström och Lönner förde alltså Carlsson med sig sin svarta betjäning till Sverige.

Efter sin hemkomst återvände Carlsson till Linköping. Här lät han från trycket ge ut några böcker, bl.a. sin kommenterade översättning av Coleridge's "Sex månader i Västindien" och sin diktsamling. Från denna tid finns bevarade Carlssons familjebibel och en kombinerad almanacka och kassabok, som Carlsson började föra strax före hemresan och som bl. a. ger inblick i hans ekonomiska förhållanden fram till oktober 1834. Av denna framgår, att han under tiden i Linköping vid sidan av sin expektanslön försörjde sig på översättningsarbeten och privatlektioner.²⁰⁰

I oktober 1833 ansökte Carl Adolf Carlsson hos kolonialdepartementet om lärartjänst "i de moderna språken" vid gymnasiet och skolan i Linköping. Han anhöll också om att snart få ut sin reseersättning.²⁰¹ I december skrev han två nya brev. Här tackade han för att han den 17 december hade beviljats lön och reseersättning. Han meddelade också, att han nu hade fått en andra son, Johan Adolf, född 6 november.²⁰²

Carlsson hade alltså mindre besvär med att få ut sin ekonomiska ersättning än hans

företrädare. Å andra sidan fick han en lång väg till befordran efter hemkomsten.

Redan ett halvår före hemresan, i december 1832, sökte Carlsson från Gustavia kyrkoherdetjänsten i Vadstena. Som bilaga sände han ett varmt rekommendationsbrev från ledamöterna i skolstyrelsen i Gustavia, bl. a. Richard Dinzey och Haddocks, Lönners släktingar. De betonade i skrivelsen framför allt Carlssons stora insatser för skolundervisningen.²⁰³

Carlsson fick emellertid inte tjänsten i Vadstena. Efter hemkomsten sökte han Köpings pastorat i Västerås stift, återigen utan resultat.²⁰⁴ Han fick fortsätta att försörja sig på sin expektanslön och sina extrainkomster.

Efter ytterligare resultatlösa ansökningar, bl. a. om Nyköpings östra pastorat, gick Carlsson i april 1835 in till kolonialdepartementet med vädjan om hjälp till ett regalt pastorat. Hans avsikt var annars att hos Linköpings konsistorium söka Stora Råby, som emellertid skulle bli ledigt först om tre år. Om han inte fick något kungligt gäll dessförinnan, skulle departementet och Kungl. Maj:t få fortsätta att betala hans expektanslön.²⁰⁵

Det är möjligt att dessa ekonomiska framtidsutsikter drev af Wetterstedt att agera. När Vänersborgs regala pastorat blev ledigt samma år, valdes den 6 december komministern i pastoratet Fredrik Rådberg till kyrkoherde. Tillsammans med ett par andra präster sökte Carlsson sedan tjänsten direkt hos Kungl. Maj:t, troligen på uppmaning "ovanifrån". Trots en rad petitioner från församlingen till Rådbergs förmån utnämndes Carlsson 5 mars 1836 till kyrkoherde i Vänersborg. Enligt statsrådsprotokollet var han starkt meriterad för denna befattning, dels p.g.a. sin pedagogiska verksamhet, dels p.g.a. sin erfarenhet från S:t Barthélemy. Hans insatser i kolonin beskrivs ingående, inte minst att han hade hållit engelska gudstjänster och att han hade bildat en "engelsk-luthersk församling". Han hade startat skolinrättningar i

kolonin och upplåtit sitt eget pastorsboställe som skolhus. Till hans meriter räknas också, att han "under katolske prästens frånvaro tjänstgjort vid dennes församling".²⁰⁶

Under tiden tycks emellertid ett märkligt spel ha ägt rum i kulisserna. George Scott berättar nämligen i ett brev till Wesleyan Methodist Missionary Society, att Rosenblad hade kallat honom till sig för att få del av alla fakta när det gäller Carlssons beskyllningar mot metodisterna. De båda männen skall ha fört ett långt samtal om Carlssons utgåva av Coleridge's bok. När frågan om kyrkoherdetjänsten i Vänersborg nästa dag behandlades i konselj, skall alla regeringens medlemmar enligt Scott ha tillstyrkt Carlssons utnämning – utom Rosenblad. Han skall i stället ha rest sig upp och hållit ett anförande om Carlssons nypublicerade skrift, som enligt justitiestatsministern gav uttryck för en "antikristlig anda" och som hade smutskastat metodisterna, missionen och Scott personligen. Efter Rosenblads anförande skall ärendet ha bordlagts för att vidare undersökningar skulle kunna genomföras beträffande Carlsson.²⁰⁷ När frågan kom upp i konseljen 5 mars 1836 blev emellertid Carlsson utnämnd.

Uppgifterna om det dramatiska konseljsammanträdet fick Scott enligt vad han skriver direkt från Rosenblad. I konseljprotokollen finns emellertid inga antydningar om detta händelseförlopp. Om det har ägt rum, har det inte protokollförts. Skrivningen från konseljen 5 mars är rent formell och saknar alla övertoner.

Trots att Carlsson blev kyrkoherde i Vänersborg mot församlingsbornas önskan, tycks han ha blivit uppskattad och skaffat sig en stark position både i staden och församlingen. I herdaminna karakteriseras han som "kraftfull, självständig och temperamentsfull". Det talas vidare om hans stora insatser på folkundervisningens och även på fattigvårdens område – hans pedagogiska intresse förnekade sig alltså inte.

Tidvis skall han emellertid "på grund av sitt temperament" ha stått i spånt förhållande till vissa grupper inom församlingen. Carlsson skall också ha hållit hårt på sina ekonomiska förmåner – något som verkligen inte är särskilt påfallande i dokumentationen från S:t Barthélemy, framför allt inte i förhållande till Lönner. Carl Adolf Carlsson blev kontraktsprost år 1840. Men från denna befattning avgick han självmant 15 år senare i samband med formella felaktigheter vid en valförrättning: tydligen tog han illa vid sig av en fadäs han hade begått. Han dog den 26 maj 1858.²⁰⁸

På det personliga planet råkade Carlsson ut för stora tragedier. Några år efter hans utnämning hade alla hans personliga band med S:t Barthélemy brutalt slitits sönder. Juliana avled redan 1838 vid bara 31 års ålder. Hans båda äldsta söner, som hade fötts respektive avlats i Gustavia, drunknade vid tio respektive nio års ålder.²⁰⁹

Efter hemkomsten till Sverige födde Juliana Carl Adolf ytterligare två barn. Efter hennes död gifte Carl Adolf Carlsson om sig med köpmansdottern Sofia Elisabeth Andersson. I detta äktenskap föddes fyra barn. Ett av dem var den från "Fridas visor" av Birger Sjöberg välkände "rådman", Albert Carlsson.²¹⁰

Fortfarande finns Carl Adolf Carlssons omfattande bibliotek bevarat²¹¹ jämte en omfattande dokumentation från hans kyrkoherdetid i Vänersborg.

Carl Adolf Carlsson var den siste svenske guvernementspastorn på S:t Barthélemy. Också fortsättningsvis kom emellertid svenska präster att besöka ön som fartygspastorer. Under slutet av 1830- och början av 1840-talet diskuterades främst inom Svenska Missionssällskapet förslag att skicka en svensk präst till kolonin, men detta kom aldrig att genomföras.²¹² På 1870-talet började man efter en kyrkomötesmotion återigen intressera sig för självården i kolonin. Det skedde efter en kyrkomötesmotion och både ecklesiastikdepartementet och ärkebiskop Anton Niklas Sundberg en-

gagerade sig i saken. Innan man kom fram till något resultat hade emellertid förhandlingarna om öns avyttrande kommit in i ett avgörande skede.²¹³

Sammanfattande återblick

Den svenska lutherska församlingen på S:t Barthélemy existerade i praktiken fr o m 1785, då den officiella svenska expeditionen anlände och ön övergick till svenska kronan. Juridiskt/ekonomiskt blev kyrkan självständig gentemot kronan vid sekelskiftet 1800: som egen juridisk person framstår den med säkerhet senast 1807. Från denna tid drevs och förvaltades församlingen efter samma modeller som i Sverige med undantag av att guvernören hade den högsta tillsynsmyndigheten och att det interkonfessionella bruket av kyrkan fick konsekvenser för kyrkorådets sammansättning. Ända fram till dess att en fransk katolsk kyrka byggdes i Gustavia mot slutet av 1820-talet ingick sålunda katoliker i församlingens kyrkoråd. I praktiken upphörde församlingen att fungera med den siste svenske prästens (Carl Adolf Carlsson) hemresa 1833. Kyrkan stod kvar ytterligare två decennier men såldes sedan som timmer/byggnadsvirke. Carl Adolf Carlsson (1831–33) hade fö ambitionen att låta församlingen tona fram som en engelsk-luthersk församling i stället för en svensk-luthersk, eftersom antalet svenskar i kolonin vid denna tid var ganska obetydligt. Symtomatiskt nog fylldes det religiösa – och inte minst sociala! – tomrummet efter den svenska församlingen med bildandet av en anglikansk församling i början av 1850-talet.

Bilden av de svenska prästerna på S:t Barthélemy är utomordentligt splittrad. Detta hänger självfallet samman med deras skilda personligheter – men också med en rad faktorer av social, kulturell och ekonomisk natur.

Den förste garnisons- och guvernementspastorn, *Sven Thunborg* (1784/85–1790/91)

gick in i ett övergripande ansvar, inte bara för de svenska lutheranerna, utan också för katolikerna och ”de reformerta”, dvs personer med bakgrund i anglikanska kyrkan och i anglo-amerikanska dissentersamfund. Vid sidan av sin uppgift som präst för de svenska kolonialtjänstemännen och soldaterna fungerade han i praktiken vid kommandantens sida som en sorts ”religionsminister” med ett övergripande ansvar för all religionsutövning i kolonin. Det var genom Thunborg och kommandanten Salomon von Rayalin som S:t Barthélemy efter många år fick stationär katolsk präst för några år, fram till dess konjunktursvackor och militära aktiviteter på de franska öarna förändrade situationen. Thunborg predikade och utförde förrättningar inte bara på svenska utan också på engelska och i någon mån franska. Han fungerade som pastor också för de icke-lutherska protestanterna.

Thunborg utförde en pionjärsats vid uppbyggnadsskedet av betydande mått. Liksom sin högste överordnade – Gustaf III – hyllade han upplysningstidens religionsfrihetsideal. Detta underlättade hans interkonfessionella arbete, som bl. a. innebar att den svenska kyrkan Sophia Magdalena utnyttjades för både lutherska och katolska gudstjänster. Formellt utsågs Thunborg liksom övriga kolonialtjänstemän av kronan och titulerades ”guvernements- och garnisonspastor”. Själv hade han ambitionen att framstå som ”svenska lutherska församlingens kyrkoherde” och försökte åstadkomma en från kronan och kolonialförvaltningen fristående svensk församling med egna ekonomiska resurser. Detta lyckades han inte genomföra.

Hans efterträdare hade en vida blygsammare bakgrund och utbildning. *Johan Carl Thorell* var lärare (kollega) i Stockholm. Han utsågs efter samma modell som Thunborg och meningen var att han skulle träda in i samma funktioner. Han skulle också ta över sysslan som guvernementssekreterare. I praktiken hämmades han i sitt arbete av sina bristande språkkunskaper och hann

överhuvudtaget inte etablera sig på ön. Han avled nämligen på dagen ett år efter sitt formella ämbetsstillträde – nyårsdagen 1792.

Under 1790-talet lämnades tjänsten länge vakant. Orsakerna var många, bl. a. stormaktskriget, kaperierna, lågkonjunkturen och förmyndarregeringens bristande intresse för kolonin. 1795–96 dök en landsförvist präst, *Carl Andreas Kierrulf*, upp i kolonin och tog utan vidare över de pastorala funktionerna. I ett brev till regeringen begärde han att förordnas som guvernementspastor och kyrkoherde, men ansökan avlogs. I stället fick guvernören order om att utvisa honom från kolonin.

När tjänsten till slut återbesattes i januari 1799, hängde detta samman med det stora ekonomiska uppsvinget från slutet av 1790-talet. Andra bidragande faktorer var att Gustaf IV Adolf hade blivit myndig – han hade ett helt annat intresse för ön än den Reuterholmska förmyndarregeringen – och inte minst det läroverksprojekt på ön, som initierades av justitiarien Anders Bergstedt. Återbesättandet av tjänsten hängde direkt samman med det planerade läroverket, vars reglemente godkändes av kungen själv. Den svenske pastorn skulle bli föreståndare och förste lärare vid läroverket. Detta krävde goda teoretiska kvalifikationer, i praktiken magistergrad. Samtidigt framstod nu guvernements- och garnisonspastorsbefattningen som *en kyrkoherdetjänst* för den svenska lutherska församlingen. Pastorexamen krävdes av den som utnämndes till tjänsten. En annan förändring var, att befattningen nu fördes över till ärkebiskopens ansvarsområde: tidigare hade den sedan omkring 1790 legat under hovpredikanten (Olof Wallqvist) som lyckades utverka allmän tillsynsmyndighet över de svenska utlandsprästerna.

Mot bakgrund av de nya förutsättningarna ledigförklarades till slut pastorsbefattningen på S:t Barthélemy och tillsattes efter ärkebiskopens förslag med magister *Olof Kullberg* 1799. Efter mindre än ett år på ön

avled denne i juni år 1800. Tjänsten kom sedan inte att återbesättas förrän hösten 1802 som en följd av den engelska ockupationen.

Magistern och läkaren *Johan Eric Forsström* anlände till Gustavia julen 1803. Med honom fick den svenska församlingen sin absoluta blomstringsperiod, både när det gällde pastoralvård, ekonomi och förvaltning. Detta hänger samman med att Forsströms kyrkoherdetjänst sammanföll med kolonins högkonjunktur under napoleonkrigen. Någon föreståndare- eller lärarbefattning på det svenska läroverket fick emellertid aldrig Forsström: visserligen färdigställdes byggnaden, men togs aldrig i bruk för det avsedda ändamålet.

Till skillnad mot sina föregångare Thunborg och Thorell ägnade sig Forsström nästan uteslutande åt den *svenska* församlingen men tog också ansvar för den icke-lutherska protestantiska befolkning, som inte anslöt sig till metodistmissionen. Den allmänna överhöghet som Thunborg hade haft över kolonins totala religionsförvaltning hade alltså upphört – och detta hängde samman med att den lutherska församlingen numera bara var en av tre. Forsström fungerade liksom efter honom Lönner också som kolonialingenjör och dessutom tidvis som guvernementsläkare. Han avgick i rätt ögonblick: vid halvårsskiftet 1815, när napoleonkrigen och därmed kolonins ekonomiska storhetstid just var över.

Efterträdaren *Fredrik Adolf Lönner* fick en betydligt svårare tid i Gustavia p. g. a. dels de nedåtgående konjunkturerna, dels stridigheterna inom den svenska tjänstemannakåren. Lönner kom på kant med både guvernör Johan Samuel Rosensvärd (1816–18) och framför allt med den dynamiske Johan Norderling (1819–1826). De dramatiska uppgörelserna mellan Lönner och Norderling hör till det mera spektakulära i kolonins historia av alla kategorier. Det slutade med att Norderling lyckades få prästtjänsten indragen inom ramen för ett sparpaket, som han presenterade det svens-

ka kolonialdepartementet som en följd av konjunktursvackan: då hade Lönner redan en gång hemkallats till Stockholm men sedan återvänt. I maj 1824 reste han till slut hem med sin familj "undan guvernörens blodiga hand" och tjänsten vakanssattes.

När det gäller församlingens förvaltning föreligger en direkt kontinuitet mellan Forsströms och Lönners tid. De olikheter som kan beläggas hänger främst samman med Lönners stridigheter med guvernören och andra kolonialtjänstemän och med den allmänna nedgång, som konjunktursvackan orsakade. Församlingens ekonomi var under Lönners tid blygsam och antalet svenskar och lutherska trosbekännare krympte kontinuerligt. Norderling motiverade indragandet av prästtjänsten med att det av uppfostrings- och utbildningsskäl var viktigare att satsa på den katolska församlingen och på den metodistiska missionen än på de fåtaliga lutheranerna. De senare kunde klara sig genom husandakt och med gudstjänster när fartyg med präst ombord kom på besök. Från och med Norderlings tid kom uppfostringsfrågorna att från den svenska kolonialledningens sida spela den centrala rollen när det gällde den svenska religionsvårdspolitiken. Av detta följde, att man prioriterade katolikernas och metodisternas försök att i någon mån bilda och fostra de fattiga befolkningsgrupperna. De mera burgna invånarna på ön löste problemet genom bl. a. privatskolor.

Som en följd av den kortvariga högkonjunkturen 1827–30 återbesattes tjänsten med *Carl Adolf Carlsson*, präst och lärare. Carlsson var framför allt intresserad av uppfostringsfrågor och lyckades genomdriva en skola för både pojkar och flickor för det högre samhällsskiktet. Han kom ganska omgående i konflikt med metodisterna, eftersom han uppträdde med anspråk på att få examinera deras skollärare och inspektera deras skolor. Här tog den svenska kolonialledningen metodisternas parti med motivationen att deras skolor var mera "samhällsnyttiga" än Carlssons. Överhuvudtaget

uppträdde Carlsson med samma anspråk som en gång – på Thunborgs tid – hade varit en realitet: att den svenske pastorn skulle ha ett övergripande ansvar för *all* religionsvård i kolonin. Situationen var emellertid nu helt annorlunda, eftersom både den katolska och den metodistiska församlingen var betydligt starkare än den lutherska, och Carlsson fick inga som helst gehör för sina anspråk.

Carlssons skolinrättning blev trots detta en stor framgång, och han åstadkom en betydande andlig och materiell renässans i den lutherska församlingen. Eftersom fler engelsktalande än svenskar numera besökte svenska kyrkan, kom både predikningar och förrättningar till stor del att äga rum på engelska. Carlsson talade också om att han hade grundat en engelsk-luthersk församling där han var kyrkoherde – ett konstaterande som är betecknande för medlemsutvecklingen i den församling, som inriktade sig på Gustavias mera välsituerade protestantiska invånare. Metodisterna var ju en denomination för de lägre samhällsklasserna.

Mest känd blev Carl Adolf Carlsson för sin polemik mot metodisterna på ön och för sin kamp mot slavemancipationen (som på de engelska öarna ägde rum under Carlssons sista år i Västindien). Även efter sin hemkomst fortsatte han kampen mot metodismen, något som bidrog till att metodistpredikanten George Scott i början av 1840-talet tvingades lämna Sverige.

Carlsson var den siste svenske prästen på S:t Barthélemy. När det visade sig att lågkonjunkturen hade kommit för att stanna drogs befattningen in för gott. Carlsson lämnade med sin familj den svenska kolonin i maj 1833.

Liksom tidigare Forsström och Lönner bildade Carl Adolf Carlsson familj under sin tid i Västindien. Forsström gifte sig först med en svenska (Johanna Beata Ekerman). Efter hennes död gifte han om sig med en holländska, vars familj var bosatt i Antillerna. Både Lönner och Carlsson gifte in sig

i välbärgade köpmanna- respektive plantageägarfamiljer från grannöar till S:t Barthélemy.

Fyra svenska präster – Thunborg, Forsström, Lönner och Carlsson – återvände till Sverige från den västindiska kolonin. I samtliga fall fick de efter hemkomsten regala pastorat – men först efter betydande svårigheter. I Thunborgs fall bestod problemerna huvudsakligen i det långa dröjsmålet efter hans begäran om transport till hemlandet. Forsström lyckades utverka, att pastor på S:t Barthélemy efter sju års tjänstgöring skulle vara berättigad till hemresa och ett pastorat i hemlandet – men själv fick han vänta i tolv år innan hans ansökan om hemresa beviljades. För Lönner och Carlsson löstes det problemet så att båda hemkallades i och med att tjänsten vakantssattes.

Någon större merit blev inte tjänstgöringen i Gustavia om man ser till hur beföringsgången efter hemkomsten utvecklades. Anledningen till att Thunborg fick vänta så länge på att få återvända hem var att det dröjde innan man lyckades skaffa honom en tjänst: problemet löstes först efter bestämda ingripanden från Olof Wallqvist och Eric Ruuth. Forsström, Lönner och Carlsson fick samtliga leva på expektanslön innan de så småningom – efter värdjanden och påtryckningar – kunde få sina regala pastorat. I samtliga fall innebar återvändandet till Sverige betydande ekonomiska påfrestningar för prästerna, särskilt då för Thunborg och Forsström.

När det gäller löne- och anställningsvillkoren följde man från statskontorets sida de modeller, som hade utformats för det svenska prästerskapet i Nordamerika (bland de svenska församlingsrester som överlevde Delaware-kolonin). Det innebar en årslön på 900 spanska piastrar, som avsattes i kolonins lönestat. Lönner lyckades bli utnämnd till hovpredikant i samband med sitt förordnande som pastor på S:t Barthélemy. Detta gav honom något högre lön än övriga svenska präster. Några av

prästerna (Thorell, Forsström och Lönner) kunde dessutom dryga ut sina inkomster genom bisysslor som guvernementssekreterare, kolonialingenjör och guvernementsläkare.

¹ Framställningen bygger på undersökningen "Åt alla christliga förvanter" – en undersökning av kolonialförvaltning, religionsvård och samfundsliv på S:t Barthélemy under den svenska perioden 1784–1878, som utkommer hösten 1986.

² Religionsfrihetsaspekten utgör huvudproblematiken i undersökningen ovan. Arbetets titel knyter direkt an till det interkonfessionella bruket av kyrkan Sophia Magdalena.

³ Pleijels uppsats om Sven Thunborg trycktes under rubriken "En småländsk kyrkogärning i Västindien" i Kunskap och tro, uppsatser tillägnade Elis Malmeström 6/11 1955. Senare uppsatser av Pleijel finns i Militärhemmet 27/12 1965 och i B Bexell, red, En bok om Ryssby i Sunnerbo, Kronobergs län, 1978.

⁴ Framställningen i det följande bygger främst på Thunborgs meritförteckning, bilagd Ansökan om transport 30/6 1788, i sin tur bilagd Växjö konsistorium till Kungl Maj:t, RA, samt Thunborgs Levernebeskrivning 1800, i Sommeliarians samlingen, A 1, Strödda levernebeskrivningar över skånska kyrkoherdar, 1, Lunds universitetsbibliotek, kopia i Hemmesdynge kyrkobok, Landsarkivet, Lund. En ny meritförteckning tillkom 15/10 1789, också denna är bilagd Växjö konsistorium till Kungl Maj:t, nedan not 22. Enligt Växjö domkapitels prot 27/2 1799 § 12 anholder Thunborg om protokollsutdrag från sin pastoralexamen 6/10 1782, Vadstena landsarkiv. Till ovanstående och följande se Carlqvist, utg. Lunds stifts herdaminne, ser 2, biografier, 3, Skytts och Vemmenhøgs kontrakt, 1951, s. 576 f, Pleijel 1955 s. 248 ff, 1965 s. 20, 1978 s. 570 ff, Svärd Smålands-Posten 28/12 1973. Se även i det följande anført material. Det kungliga förordnandet 14/12 i Kungl Maj:t till Uppsala domkapitel, Uppsala domkapitels arkiv, E I:18 s. 409, ULA.

⁵ Carlander, Resan till S:t Barthélemy, Dr Christopher Carlanders resejournal 1787–88, anteckningar samlade och bearbetade av S Ekvall, färdigställda och utgivna av Ch Wijkström, s. 66.

⁶ Euphrasén, Beskrivning över svenska västindiska ön S:t Barthélemy, samt öarna S:t Eustache och S:t Christopher 1788, tr 1795, s. 23.

⁷ Thunborgs brev till Wolff 1785 finns tryckt i utdrag i Göteborgs Allehanda 67–68 23/8 resp. 26/8 1785 och i Uppfostrings-sällskapets tidningar 64 25/8 1785 s. 505. Ämbetsmemorialet 16/4 1787 finns i SBS 1 A, RA, med kopia i Wallqvistska samlingarna 2, Roggebiblioteket, Strängnäs. I den senare samlingen finns också ämbetsmemorialet 24/10 1791. Här finns också övriga handlingar som här har anförts och som tidigare har utnyttjats av Pleijel. Ministerialhandlingar, längder, kyrkoböcker och inventarier finns i Svenska Barthélemy-arkivet i Aix-en-Pro-

vence, fr a i EM 287–291, kyrkoböckerna finns i EM 290. "Tankar om ön Barthélemy" har behandlats av Hellström i Kyrkohistorisk årsskrift (KÅ) 1980 s. 127 ff, jfr nedan not 35. Material kring Thunborgs verksamhet finns även i Lamborsamlingen, RA.

⁸ För detta redogörs i undersökningen "Åt alla christliga förvanter", ovan not 1.

⁹ Thunborg Ämbetsmemorial 16/4 1787.

¹⁰ Hellström S:t Barthélemy-sällskapets årsskrift 1980 samt i "Åt alla christliga förvanter".

¹¹ Thunborg Ämbetsmemorial 24/10 1791. I sitt upprop 2/1 1789 till invånarna i Gustavia angående iordningsställande av begravningsplatsen föreslår Thunborg en rad åtgärder, som aldrig kom att genomföras. I stället anlades senare en ny kyrkogård vid Anse de Public 1798/99. På 1810-talet såldes tomtmark från den tidigaste kyrkogården – på så sätt fick den svenska kyrkan betydande inkomster.

¹² Thunborg Ämbetsmemorial 1787, 1791.

¹³ *Ibm.*

¹⁴ Carlander 1787/88 tr 1979 s. 85 f.

¹⁵ Thunborg Ämbetsmemorial 1787.

¹⁶ Ämbetsmemorial 1791.

¹⁷ Carlander s. 85.

¹⁸ Thunborg Upprop/Skrivelse 2/1 1789, Wallqvistska samlingarna 2. Pleijel 1955 s. 256 f.

¹⁹ Thunborg Ämbetsmemorial 1791.

²⁰ Thunborg Ansökan om transport med bilagd meritförteckning daterad Gustavia 30/6 1788 samt motsvarande Ansökan från oktober 1789, se ovan not 4. Till detta Pleijel 1955 s. 263 ff med i notapparaten anført material. Det senare citatet i texten ur Projekt till subskription 12–21/8 1786, Wallqvistska samlingarna 2.

²¹ Ansökan om transport juni 1788.

²² Växjö konsistorium till Kungl Maj:t 29/7 1789, Växjö konsistorium till Kungl Maj:t 1789, RA. Även i Växjö domkaptiels arkiv, B I, Registratur, Konceptbrevbok, 1789, nr., 98, Vadstena Landsarkiv. Cf Pleijel 1955 s. 265 f.

²³ Thunborg Ansökan om transport med bilagd meritförteckning 15/10 1789, SBS I A. Ovan not 4.

²⁴ Thunborg Brev 16/10 1789 till Ruuth, SBS I A, RA. Ruuth och Barthélemy-beredningen behandlas i huvudundersökningen, ovan not 1.

²⁵ Ruuth Promemoria 5/1 1790 respektive Konsej- och allmänna beredningens prot 12/3 1790, RA. Till detta Pleijel s. 265 ff.

²⁶ Carlquist Lunds stifts herdaminnen 2:3 Skytt och Vennehögs kontrakt, 1951, s. 576.

²⁷ Konsej- och allmänna beredningens prot ... med ekklesiastika expeditionens prot 22/3 1790 s. 77 ff, RA.

²⁸ Thunborg Ämbetsmemorial 1791.

²⁹ *Ibm.*

³⁰ Båda inventarieförteckningarna finns i EM 290, Svenska Barthélemy-arkivet i Aix (AdOM). Inventariet 6/6 1791 finns dessutom som kopia bilagd Thunborgs kyrkobok och ämbetsmemorial i Wallqvistska samlingarna 2, Strängnäs.

³¹ Till detta Thorell Odaterat brev från december 1790, bilagd Statskontorets skrivelse 28/10 1791

till Kungl Maj:t, Statskontoret till Kungl Maj:t, RA. Håkansson Anteckning om remiss till Statskontoret 13/8 1791 samt Statskontorets skrivelse 28/10 till Kungl Maj:t med expeditionell anteckning.

³² Thunborg Levernebeskrivning januari 1800; ovan not 4, Ämbetsmemorial 1791 och Tankar om ön Barthélemy, nedan not 35.

³³ Thunborg Levernebeskrivning. Till detta Pleijel 1955 s. 268. Till Thunborgs tid i Hemmesdyngje Sivenius Trelleborgs Allehanda 21/4 1976.

³⁴ Thunborg Levernebeskrivning.

³⁵ Tankar om ön Barthélemy. Wallqvistska samlingarna 3, Roggebiblioteket, Strängnäs. Till detta Hellström KÅ 1980 s. 127 ff.

³⁶ Uppgifterna har jag fått från Ragnar Norrman, Sammanställning 21/1 1980, hos förf. De bygger i första hand på källor från Uppsala domkapitels arkiv, ULA.

³⁷ Konsej- och allmänna beredningens prot med ekklesiastika expeditionens prot 22/3 1790 s. 78. Thorell beviljades efter sin död 300 riksdaler i reseersättning, prot 11/10 1792 s. 888 ff § 9.

³⁸ Thorell Odaterat brev december 1790 till kommandant Bagge samt motsvarande hos Wallqvist Intyg 29/5 1791, båda källorna bilagda Statskontorets skrivelse 28/10 1791 till Kungl Maj:t, Statskontoret till Kungl Maj:t, RA.

³⁹ Uppgift i Wallqvists intyg 29/5 1791.

⁴⁰ Thunborg Ämbetsmemorial 24/10 1791.

⁴¹ Thorell Odaterat brev december 1790, ovan not 38.

⁴² Bagge Skrivelse 10/12 1790, bilagd Statskontorets skrivelse 28/10 1791, ovan not 38, jämte Rapport 16/12 1790, SBS I B:2, RA, koncept i RG 125, AdOM.

⁴³ Thorell Odaterat skrivelse våren 1791 till Kungl Maj:t, bilagd Statskontorets skrivelse 28/10 1791, ovan not 38, Statskontorets skrivelse 27/9 1792 till Kungl Maj:t med expeditionell anteckning 26/10 1792, Statskontoret till Kungl Maj:t, RA.

⁴⁴ Håkansson, Anteckning 13/8 1791 om remiss till Statskontoret.

⁴⁵ Statskontorets skrivelser till Kungl Maj:t 28/10 1791 med expeditionell anteckning samt 27/9 1792, ovan not 43. Den förra skrivelsen finns också i Handels- och finansexpeditionen, RA, se Ingående diariet 1791 225 a 3/11 1791.

⁴⁶ Bagge Rapport 12/7 och 20/9, SBS I B:2, RA. Bagge inleder rapporteringen om Thunborgs skeppsbrott med påpekandet att "min underdåniga rapport av den 12 juli ... säger han sig likväl hava bärgat". Denna rapport överlämnade Thunborg till kungen vid audiensen 1 oktober 1791.

⁴⁷ Från 1 januari 1791 var Thunborg i princip utan lön. Han begärde då s. k. exspektanslön fram till 1 maj. Bagge lämnade ärendet vidare till Kungl Maj:t, se Thunborg Skrivelse till Bagge om lön fram till 1/5 1791 jämte Baggés hänvändelse till Kungl Maj:t 10/12 1790, källorna bilagda Statskontorets skrivelse 28/10 1793 till Kungl Maj:t, Statskontoret till Kungl Maj:t, RA. En förvirrad diskussion om Thunborgs avlöning utbröt i Sverige och Lunds domkapitel vände sig till Kungl

Maj:t med förfrågan om när kyrkoherdelönen till Thunborg skulle börja betalas ut, Lunds konsistorium Skrivelse 15/2 1792 till Kungl Maj:t, bilagd Statskontorets skrivelse 28/10 1793. Normalt började kyrkoherdelön att utbetalas när eden hade avlagts. Men Thunborg befann sig ju på andra sidan jordklotet och kunde inte avlägga någon ed ... I april 1792 behandlades ärendet i Ecklesiastika beredningen och remitterades därifrån till Barthélemy-beredningen, Konselj- och allmänna beredningens prot ... med Ecklesiastika beredningens prot 19/4 1792 s. 85 f, RA. Innan ärendet till slut avgjordes i konselj 19/11 1793 hade det dessutom omsorgsfullt utretts av Kommerskollegium och Statskontoret. Handlingar kring detta finns bilagda Statskontorets skrivelse till Kungl Maj:t 28/10 1793.

⁴⁸ Thunborg brev 16/10 1789, ovan not 24.

⁴⁹ Bagge Rapport 16/12 1790, SBS I B:2.

⁵⁰ Bagge Rapport 23/1 1792. Anjala-mannen Robert Montgomery, som deporterats till S:t Barthélemy, skriver att han fann Thorell "ung... flyktig... och mycket etourdi för sitt ämbete", Lambornsamlingen, vol 29 RA.

⁵¹ Prot 2/7 1791 från oekonomisk besiktning avseende kyrkan och prästhuset i Gustavia, bl. a. som bilaga till Thunborgs kyrkobok 1785–90 i Wallqvistska samlingarna 2 och i EM 290, AdOM.

⁵² Bagge Rapport 18/7 1792.

⁵³ Till detta kyrkoböckerna i Wallqvistska samlingarna 2 och i EM 290, AdOM, med bilagda inventarieförteckningar, besiktningens protokoll m. m. Cf ovan.

⁵⁴ Kungligt brev 17/12 1792, C 256, AdOM. Brevet är delvis avtryckt i Evert Lundströms roman "Den gudomliga ön" 1982 s. 139 f.

⁵⁵ Bagge Rapport 23/1 1792. I Lambornsamlingen, RA, finns en rad uppgifter om läkarräkningar, medicin m. m. Här finns också en sammanställning av begravningskostnader m. m. Uppgifterna om gula febern finns i Fahlbergs rapport till Kungl. Collegium Medici.

⁵⁶ Margareta Thorell Skrivelse 9/7 1792 till Kungl Maj:t, bilagd Statskontorets skrivelse 27/9 1792 till Kungl Maj:t, RA.

⁵⁷ Statskontorets skrivelse till Kungl Maj:t 27/9 1792.

⁵⁸ Expeditionell anteckning 26/10 1792 på Statskontorets skrivelse 27/9 s å med lydelsen: "därav innehållande 200 R Sp såsom ersättning för ett av Thorell d 10/5 1790 undfånget förskott".

⁵⁹ Bagge Rapport 13/4 1793. Ytterligare en kunglig skrivelse i ärendet finns bevarad, ställd till Bagge 5/9 1793, C 256, AdOM.

⁶¹ Kyrkobok 1795–96 samt vigselbok och förrättningslängder för samma år, EM 290, AdOM.

⁶² Till Kierrulf fr a Sydsvenska Dagbladet 3/11 1890. Se även S Cavallin, Lunds stifts herdaminne 4 1857 s.206 f, G Ljunggren, Svenska viterhetens hävder 1 1873 s. 159, C Klitgaard, Kjaerulfska studier 2 1914 s. 75 f, H Ehrencrona-Müller, Forfatterlexikon 4 1927 s. 387 f, B Edlund, Album academiae carolinae 1979 s. 115, uppgifter om Kierrulf finns även i andra böcker. Ljunggren talar om "den för sitt oregleriga le-

verne och äventyrliga liv bekante" Kierrulf. Liknande omdömen återkommer i de flesta av de här anförda verken.

⁶³ Se ovan i not 61 anförd material samt Kierrulf Brev 16/11 1795 till Kungl Maj:t, bilagd Baggess rapporter 1795, SBS I B:2, RA.

⁶⁴ Kierrulf Brev 16/11 1795.

⁶⁵ Inrikes civilexpeditionen, Registratur 29/1 1796 uppsl. 15, Protokoll uti inrikes civile ärenden 29/1 1796, uppsl. 55, RA, samt expeditionella anteckningar på Kierrulfs brev 16/11 1795.

⁶⁶ Sydsvenska Dagbladet 3/11 1890. Samuel Fahlberg var en legendarisk gestalt under den tidigaste svenska kolonialtiden på S:t Barthélemy och fungerade bl. a. som läkare, guvernementssekreterare, ingenjör och lantmätare. Efter oroligheter 1810 fick han lämna ön. Senare stämplade han med den engelske guvernören på Antigua om att försöka underställa S:t Barthélemy sonen till den avsatte Gustaf IV Adolf. För detta dömdes han till döden och levde resten av sitt liv i landsflykt på olika västindiska öar. Strax innan beskedet om hans amnesti nådde Västindien avled han.

⁶⁷ Kierrulf Nådeansökan 11/2 1836, Biografica, Krigsarkivet, Stockholm.

⁶⁸ von Troil Skrivelse 29/12 1798 till Kungl Maj:t, Uppsala konsistorium till Kungl Maj:t 1798, RA. Kungl Maj:ts beslut i konseljprotokoll uti inrikes civile ärenden 15/1 1799 § 40, RA, och expeditionell anteckning på skrivelsen. 13/12 1798 behandlades instruktionen av Västindiska kompaniets direktion, prot 13/12 1798 § 6, Direktionen prot, Handel och sjöfart, Västindiska kompaniet, vol. 156, RA. Efter direktionssammanträdet tillställdes ärkebiskopen ett brev i ärendet, bil litt C, 18/12 1798. Här betonas bl. a. nödvändigheten av goda kunskaper i franska och engelska.

Här är inte platsen att analysera den kungliga instruktionen för pastor på S:t Barthélemy. Till detta undersökningen "Åt alla christliga förvanter ...".

⁶⁹ von Troil Skrivelse 29/12 1798 till Kungl Maj:t med bilagor, bl. a. Kullbergs ansökningshandlingar, Uppsala konsistorium till Kungl Maj:t 1798.

⁷⁰ Konseljprotokoll uti inrikes civile ärenden 29/1 1799 § 7 samt expeditionell anteckning på skrivelsen 29/12 1798. Se även M Rosenblads skrivelse till ärkebiskopen 14/2 1799, Uppsala domkapitels arkiv, E II:2 s.1367, ULA.

⁷¹ Kyrkobok fr. o. m. 1790, EM 290, AdOM, Kullberg, Odaterad meritförteckning, bilagd ansökningshandlingarna, samt von Troils skrivelse 29/12 1798. Cf G A Stahre, Matrikel över Uppsala ärkestifts prästerskap, 1800, UUB m. fl. Se vidare prot från prästexamen i Uppsala domkapitels prot 10/12 1798 § 1, huvudserien vol. 89, 1798 s. 626 f, samt från prästvigningen d:o 12/12 § 2 s. 637 f, Uppsala domkapitels arkiv, ULA.

⁷² Gustav IV Adolf Skrivelse 29/1 1799 med fullmakt för Kullberg att vara pastor på S:t Barthélemy, C 256, AdOM. Motsvarande i Inrikes civilexpeditionen, utgående diariet och registratur 29 januari 1799, RA. Beslutet om Kullbergs lön,

samma som Thunborgs och Thorells, grundar sig på Statskontorets yttrande, Inrikes civilexpeditionen, utgående diariar och registratur 29/1 1799. Till detta af Trolle Skrivelse 23/4 1800, Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar nr 1642 år 1800, RA.

⁷³ Till detta Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar 1799 nr 860 och 1471, utgående diariar nr 260, Statskontorets skrivelse 5/6 1799 till Kungl Maj:t med Kullbergs skrivelse bilagd, Statskontoret till Kungl Maj:t, RA, samt Konseljprotokoll uti inrikes civile ärenden 9/7 1799, RA respektive expeditionell anteckning på Statskontorets skrivelse 5/6 1799 och civilexpeditionen utgående diariar 1799 nr 1471.

⁷⁴ Västindiska kompaniets direktion prot 28/2 1799 § 5, Handel och sjöfart, Västindiska kompaniet, vol. 156, RA.

⁷⁵ Kyrkobok fr. o. m. 1790, anteckning år 1800, EM 290, AdOM.

⁷⁶ Kyrkobok fr. o. m. 1790, vigselbok och förrättningslängder för år 1800, EM 290, dopregister 1800, EM 291.

⁷⁷ af Trolle Rapport 16/6 1800, SBS 1 B:2.

⁷⁸ Till detta undersökningen "Åt alla christliga förvanter . . .".

⁷⁹ Inrikes civilexpeditionen, utgående diariar och registratur 30/9 1800, RA.

⁸⁰ Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar 1800, nr 1642 samt nr 1975 22/10 1800, jämte expeditionell anteckning på af Trolles rapport 16/6 1800.

⁸¹ von Troil till Kungl Maj:t, odat, ink. 23/1 1801, Uppsala konsistorium till Kungl Maj:t 1801, RA.

⁸² Ibm.

⁸³ Forsström Ansökan 12/5 1801 med bilagor, bl. a. intyg om prästexamen med utdrag ur Västerås domkapitels prot 25/4 1801, bilagd von Troils odaterade skrivelse, ovan not 81.

⁸⁴ Konselj- och kabinettsprot uti inrikes civile ärenden 5/10 1802 § 3 jämte fullmakt 5/10 1802, Inrikes civilexpeditionen, utgående diariar och registratur 5/10 1802, uppslag 453, RA.

⁸⁵ Till detta Severa Forsström Några anteckningar . . ., S:t Barthélemy-sällskapets bibliotek, J F Muncktell Västerås stifts herdaminne 1 1843 s. 233 f, N Ahnlund Inledning till Forsström I norrlandsskogar och lappmarksbygd år 1800, tr 1917, s. 3 ff samt i det föregående och i det följande anført material. Personalialia kring Forsström även i kyrkoboken, EM 290, AdOM, i en rad bilagor till Västerås konsistoriums skrivelse 5/9 1817 angående tillsättningen av kyrkoherdetjänsten i Munktorp, Västerås konsistorium till Kungl Maj:t 1817, se vidare nedan. Uppgifter om Forsström och hans familj finns givetvis också i kyrkoböckerna från Munktorps församling efter det att familjen flyttat dit, se nedan. Uppgifter om Forsströms studier och examina finns främst i hans meritförteckningar som har bilagts ansökningshandlingarna till pastorsbefattningen på S:t Barthélemy och senare kyrkoherdetjänsten i Munktorp. Vissa uppgifter finns exklusivt i Muncktells herdaminne, som utkom mindre än tjugo år efter Forsströms död.

⁸⁶ Se i not 85 ovan anført material.

⁸⁷ Kolonialräkenskaperna 1801–1805, SBS 25 C, RA.

⁸⁸ Forsström Skrivelse 18/7 1803 med expeditionella anteckningar 22/7 1803, SBS 1 C, samt Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar 1798–1808 nr 1671 1803, RA. Material i ärendet finns även i SBS 22 A.

⁸⁹ Forsström Skrivelse 24/12 1803 jämte kvittens på ett års lön, SBS 25 C, samt Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar 1798–1808, nr 1418 1804.

⁹⁰ Besiktningssprotokoll för prästhuset 27/12 1803, bilagt Fahlbergs journal om "Prästhusets reparation och gatans stenläggning", Kolonialräkenskaperna 1804, SBS 25 C. Efter besiktningen gick kolonialförvaltningen in med ansökan om tillstånd att sätta upp jalousier vid prästbostället, Inrikes civilexpeditionen, ingående diariar nr 2311 4/10 1805.

⁹¹ Kyrkobok 1790 – , EM 290. Forsström står här som ägare även till slavinnorna Ritta och Molly. Enligt kyrkoräkenskaperna råkade Oden efter Forsströms hemresa illa ut – 1816 finns nämligen utgiftsposten "1 1/4 månads negerhyra under Odens arrestering" antecknad. Cf G Franzen, Svenskstad i Västindien, 1974, s. 90.

⁹² Kyrkobok 1790 – , Severa Forsström, Några anteckningar, Ahnlund 1917 s. 12. Enligt kyrkoräkenskaperna 24/11 1805, RE 294, AdOM, betalade Forsström till kyrkan 3 spanska piastrar "vid dess giftermål". Av Severa Forsström återges gravinskriftionen över Johanna. – Jag har också fått en rad uppgifter om Ekermansläkten av nutida medlemmar i släkten, bl. a. dokument som förvaras i USA. För detta tackar jag hjärtligt Jan Ekermann i Skärblacka.

⁹³ Ovan i not 92 anført material samt Muncktell 1 s. 223 f.

⁹⁴ Forsström Svenska läkaresällskapets handlingar 4 1817 s. 228 ff, fr a s. 231 ff.

⁹⁵ Leurén d:o 1814 s. 183 f.

⁹⁶ Till detta även M Elvers-Hult, När guvernementsprästen svarade för sjukvården på S:t Barthélemy (Recip Reflex 1980), även tryckt i S:t Barthélemy-sällskapets årsskrift 1980.

⁹⁷ Från Forsströms tjänst som kolonialingenjör finns en lång rad dokument bevarade, t. ex. i kolonialräkenskaperna i SBS 25 E, RA. Cf nedan. 14/12 1812 beviljades han ett årligt arvode på 300 piastrar för ingenjörsbefattningen, Stackelberg Rapport 14/5 1814, SBS 2.

⁹⁸ Kolonialräkenskaperna 1811, SBS 25 E.

⁹⁹ Kungl Maj:t till ärkebiskop Lindblom 21/3 1809, Uppsala domkapitels arkiv, E I:20:2 s. 865. Se nedan med not 106. Se även Ahnlund s. 12 f och "Åt alla christliga förvanter".

¹⁰⁰ För detta och följande hänvisas till undersökningen "Åt alla christliga förvanter . . .". Urkundsmaterialet utgörs av guvernörsrapporter, kungliga brev till kolonialledningen och skrivelser till och från kolonialdepartementet och hovkanslern, som från 1812 på kungens vägnar hade det högsta ansvaret för förvaltningen av kolonin. När det gäller Forsströms pastorala

verksamhet utgörs källmaterialet av brev, framför allt till och från ärkebiskop Lindblom, av skrivelser till Kungl Maj:t och kolonialdepartementet, av kyrkoböcker, förrättningslängder och andra handlingar i EM 290 och 291 i Aix (AdOM), av diverse memorial och protokoll (utdrag) i RE 294, AdOM och inte minst av de båda serierna kyrkoräkenskaper i RE 294, dels 1804–1807, dels 23/8 1807–10/3 1847. Se vidare "Åt alla christliga förvanter . . ." och nedan not 109.

¹⁰¹ Gustaf IV Adolf Skrivelse 5/3 1806, C 256, AdOM.

¹⁰² Ovan i not 100 anförda material.

¹⁰³ Till detta kommunionslängder och anteckningar i kyrkoböckerna, EM 290, samt guvernör Rosensvärds rapporter 14/3 1817 och 11/2 1818, SBS 4 B resp. 5.

¹⁰⁴ Detta bygger på i not 100 anförda materialgrupper, bl. a. Dopförteckning för evangelisk-lutherska församlingen 1804–1808, Födelse- och dopbok 1806–1826, båda EM 291, Kyrkan Sophia Magdalenas räkenskapsböcker, arkivförteckningen 1/4 1843, RE 294, AdOM m. fl. En förordning angående de kyrkliga förrättningsavgifterna av den 28/3 1800 finns i Lambornsamlingen, vol 26 RA, refererad i Anders Bergstedts halvofficiella tidning *The Report of St. Bartholomew* nr 3 16/4 1804. Till detta även Rosensvärds rapport 11/2 1818, SBS 5, cf Franzén 1974 s. 44.

¹⁰⁵ Till läroverksprojektet och dess misslyckande se Franzén 1974 s. 50 ff med anförnt material. Ytterligare urkundsmaterial återfinns i "Åt alla christliga förvanter . . .".

¹⁰⁶ Till detta von Troil 20/4 1803 till Kungl Maj:t, Uppsala konsistorium till Kungl Maj:t 1803, RA, Kungl Maj:t Skrivelse 21/3 1809 till ärkebiskop Lindblom, ovan not 99. Se även Uppsala domkapitels protokoll 12/4 1809 § 6 s. 138 f, Uppsala domkapitels protokoll A I, 100, ULA. I denna skrivelse finns Forsströms brev 1809 refererat. Den kungliga skrivelsen 21/3 1809 är i sin tur bilagd Forsströms skrivelse 29/6 1814 till Kungl Maj:t angående tillsättningen av kyrkoherdetjänsten i Munktorp samt Forsströms nya skrivelse 21/2 1817, Litt A, allt bilagt Västerås konsistorium till Kungl Maj:t 5/9 1817, RA. Forsströms skrivelser och det kungliga brevet 21/3 1809 finns också i SBS 22 A, RA.

¹⁰⁷ Forsström redogör för händelseförloppet fram till 1814 i sin skrivelse om hemtransport i mars 1814, SBS 22 A, motsvarande även i Västerås konsistorium till Kungl Maj:t 1817, ovan not 106. I sitt brev till Lindblom 1/3 1814 skriver Forsström, att han 1/12 1812 fick meddelande om "att Kungl Ma:t i nåder beviljat min rappell", Lindblomska brevsamlingen vol. 20 1814 nr 44, Linköpings stiftsbibliotek.

¹⁰⁸ Till detta Forsström 1/3 1814, ovan not 107, Regeringskonsejen på S:t Barthélemy prot 28/5 1814, avskrift i SBS 22 A, RA, Arkebiskop Lindblom till Ecklesiastikexpeditionen, Ecklesiastikexpeditionen ingående diarium nr 572 11/10 1814, RA, Forsströms ansökningshandlingar till Munktorps pastorat, Västerås domkapitel till Kungl Maj:t 1817, ovan not 106, Forsström till

ärkebiskop Lindblom 1/3, 25/5, 29/6, 25/11, 27/12 1814, 22/5, 14/8, 9/9 1815, 14/5, 3/8 1816, 27/3, 2/6 1817 m. fl. brev i Lindblomska brevsamlingen, Linköpings stiftsbibliotek m. fl. Forsströms skildring av sina relationer till Stackelberg finns bl. a. i hans ansökan om reseersättning 2/11 1816, SBS 22 A, och i hans memorial 26/6 1815, bilagt finanskonsejens prot 23/8 1815, PF 59, AdOM. Volymerna med konsejprotokoll från S:t Barthélemy under den aktuella perioden innehåller stora luckor.

¹⁰⁹ Till detta ovan i not 108 anförda brev från Forsström till Lindblom i vol 20 1814, 21 1815 och 1816, 22 1816 och 23 1817. Forsström gick 1814 också in med en formell ansökan om Munktorps pastorat, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarium nr 539 19/9 1814. Ärkebiskopen agerade hela tiden till Forsströms förmån. Se vidare "Åt alla christliga förvanter . . .". En rad andra intressanta brev från Forsström om Västindien, dess naturalhistoria m. m. finns i flera privata brevsamlingar. En del av dem finns samlade i Lambornsamlingen, vol 29 RA.

¹¹⁰ Till ovanstående Ecklesiastikexpeditionen, utgående diarium 25/3 1815, Forsströms sammanställning av resekostnader 14/9 1816, SBS 22 A, Forsström till Lindblom 14/8 och 9/9 1815, Lindblomska brevsamlingen. I Forsströms brev skildras bl. a. Lönners ankomst – Forsström uppger här, att han ingenting visste om vad som hade skett förrän Lönners anlande med brev från bl. a. ärkebiskopen. Forsström uppger vidare, att brevet med Kungl Maj:ts resolution 31/1 1815 hade blivit liggande på S:t Kitts. Lönners ankomst och skiftet på pastorsbefattningen kungjordes genom proklamation i Gustavia 3/7 1815, L 134, AdOM. I *The Report* 208 30/9 1815 kungjorde Forsström sin förestående hemresa. Uppgifterna om Delphins expedition finns i läkaren N V Grubbs dagboksjournal, "Min långresa . . . 1815–16", original i Frank Olrogs ägo, avskrift i S:t Barthélemy-sällskapets bibliotek, Stockholms universitet (Frescati).

¹¹¹ Forsström till Lindblom 9/9 1815.

¹¹² Forsström Memorial 26/6 1815 till Stackelberg jämte ansökan om reseersättning 2/11 1816 samt andra handlingar i SBS 22 A, RA, Finanskonsejen prot 23/8 1815 § 2, PF 59, AdOM, Forsström till Lindblom 9/9 1815, Stackelberg Rapport 10/9 1815 nr 2, SBS 3, Memorial 4/4 1816, SBS 4 A. Till detta även Rådsprotokoll i kolonialärenden 3/2 1816 § 11, RA.

¹¹³ Grubb april – maj 1816, ovan not 110.

¹¹⁴ Forsström beskriver själv hemresan i sin sammanställning av resekostnader 14/9 1816, SBS 22 A. Han behandlar den också i andra sammanhang, bl. a. i brev till Lindblom 14/5 och 3/8 1816. Av det senare framgår, att en av hans döttrar hade avlidit i Holland och att en annan fick stan-na kvar där t. v. p. g. a. sjukdom.

¹¹⁵ Till detta Forsströms ansökan om reseersättning 2/11 1816, SBS 22 A, Forsström brev 20/7 1818 och 13/5 1819 till F Bergström, Kurator Fredrik Bergströms samling, 1, E 3166, RA, brev 3/8 1816 till Lindblom, vol. 22 1816 nr 132, Se-

vera Forsström Några anteckningar, S:t Barthélemy-sällskapets bibliotek. Se även i not 112 i övrigt anfört material.

¹¹⁶ Ansökan med bilagor från Forsström, bl. a. redogörelser för tjänstgöringen på S:t Barthélemy, handlingar beträffande pastoralvården i kolonin – se ovan med i not 106 ff anfört material –, meritförteckningar, protokollsutdrag, betygsavskrifter m. m., i Västerås konsistorium till Kungl. Maj:t 5/9 1817 angående tillsättningen av kyrkoherdebefattningen i Munktorp, inkommet 8/9 och föredraget i konselj 24/9 1817, RA, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarium nr 583, 8/9 1817.

¹¹⁷ Västerås konsistorium till Kungl Maj:t 5/9 1817, ovan not 116. – I ett brev till Lindblom 2/6 1817, vol. 23, nr 181, Lindblomska brevsamlingen, skildrar Forsström en middag hos kronprinsen. Han anser sig efter denna middag ha goda möjligheter till befördran. Hovkanslern Gustaf af Wetterstedt, som också var chef för kolonialdepartementet, trodde enligt Forsström, att Esaias Tegnér skulle avstå från sina anspråk på Munktorp, ”sedan han fått sina villkor i Lund förbättrade”.

¹¹⁸ Till detta Västerås konsistorium till Kungl. Maj:t 5/7 1817 med bilagor och expeditionell anteckning, Forsström till Lindblom 27/3, 2/6, 14/8 (med bön om rekommendation för Munktorps pastorat) och 25/9 1817, vol 23 nr 105, 181, 193, 239 resp 273, 23/1, 26/1 och 31/1 1818, vol 24 nr 23, 35 resp 288. I det sistnämnda brevet uppger Forsström, att han importerat en mängd socker från Västindien på eget bevåg, och ärkebiskopen har uttryckt intresse att få köpa socker av honom. Forsström uppger vidare, att han har lämnat över en botanisk samling till professor Swartz och en mineralsamling till professor Afzelius. – Att Lindblom verkligen stödde Forsström framgår av ett brev till ärkebiskopen från Nils von Rosenstein 1/9 1815, Lindblomska brevsamlingen vol. 21 1815 nr 84. Även kronprinsen tycks alltså ha varit Forsströms gynnare, Forsström brev till ärkebiskopen 11/7 1817, vol 23 nr 190. Till ovanstående cf Muncktell 1 s 233 f, Ahnlund s. 12 ff.

¹¹⁹ Muncktell 1 s. 233 f, Ahnlund s. 12 ff.

¹²⁰ Severa Forsström a. a.

¹²¹ Severa Forsström, Muncktell 1 s. 233 f.

¹²² Muncktell 1 s. 233 f. Cf Ahnlund s. 14 f och Severa Forsström a. a.

¹²³ Rådsprotokoll i kolonialärenden 25/3 1815 § 3, 29/5 1815 § 3, RA, Ecklesiastikexpeditionen, utgående diarium 25/3 1815, RA.

¹²⁴ Rådsprotokoll ... 25/3 1815 § 3 med hänvisning till ärkebiskop Lindbloms memorial. Lönners lönetillskott på 100 spanska piastrar finns även i Finanskonseljens prot. 6/9 1815, PF 59, Svenska Barthélemy-arkivet, AdOM.

¹²⁵ Lönners biografi återfinns i hans tjänste- och meritförteckningar som är bilagda hans tjänsteansökningar fr. o. m. 1824, t. ex. 15/9 1824, Skeplanda pastorat, Göteborgs konsistorium till Kungl. Maj:t med bil, 1824, RA, se vidare nedan med not 162. Av dessa handlingar framgår alltså, att Lönner var född 2/9 1786 och att han efter

studier i trivialskola, gymnasium och vid Uppsala akademi blev prästvigd i Göteborg 27/5 1810, att han verkade som adjunkt i Jakobs och Johannes församlingar i Stockholm, blev fil. mag. i Greiswald 22/11 1811, pastorsadjunkt i Katarina 1814 och att han avlade pastoralexamen i Uppsala 1/3 1815. Hans ansökan om att få avlägga denna examen ankom till Kungl. Maj:t 16/1 1815, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarium 1815 nr 23, RA och tillstånd att avlägga pastoraalexamen beviljades av Kungl. Maj:t 18/1 1815, Carl XIII till ärkebiskopen 18/1 1815 samt resolution samma dag, Uppsala domkapitels arkiv, E 1:21, s. 681 resp. 689, ULA. Till ovanstående J. E. Fant – A. Th. Låstbom, Uppsala ärkestifts herdaminne, 2, 1843, s. 89, Hudiksvalls Nyheter 12/7 1944, A. Wiklund Hudiksvalls Nyheter 3/2 1953.

¹²⁶ Lönners, Ansökan om reseersättning 3/7 1815, nedan med not 130 f. Lönners förskott finns protokollerat i Rådsprotokoll i kolonialärenden 29/5 1815 § 3.

¹²⁷ Grubb, Min längresa. Till Delphins expedition och Grubbs resejournal, se ovan med not 110. Lönners och briggens ankomst till Gustavias redd skildras av Forsström i brev till ärkebiskop Lindblom 14/8 1815, Lindblomska brevsamlingen 21:80, Linköpings stiftsbibliotek. Ankomsten skildras också av Lönners i brev till Lindblom 9/9 1815, Lindblomska brevsamlingen 21:54.

¹²⁸ Till ovanstående Lönners brev till Lindblom 3/7 1815 och Forsström d:o 14/8 samt 9/9 1815, Lindblomska brevsamlingen 21:54, 21:80 resp 21:86, samt Proklamation 3/7 1815. L 134, AdOM. Lönners utnämndes efter Forsströms avresa till ”ordinarie” kolonialingenjör, Proklamation 3/4 1816, L 134.

¹²⁹ Urkunder från Lönners tid som kolonialingenjör finns bl. a. bland fastighetsbesiktningar 1817–19, D 299, AdOM, div. besiktningssprotokoll, t. ex. 30/6 1817, SBS 4 B, RA, 7/2 1822, SBS 8 A m. fl. Se även Lönners brev 16/1 1824 till af Wetterstedt, SBS 9 A, flera protokoll från finanskonsejlen, t. ex. 9/1 1822, PF 61, AdOM osv. I brev till ärkebiskop Lindblom 19/10 1816 nämner Lönner, att han nu har fått en räkenskaps-syssla vid guvernementet, Lindblomska brevsamlingen 22:161.

¹³⁰ Förslag till stat 30/1 1818, SBS 5 A, RA.

¹³¹ Lönner Skrivelse 3/7 1815 med kvittens 31/7, SBS 3 B, bilagd Stackelbergs rapport 15/8 1815 nr 2. I rapporten meddelar guvernören, att reseersättningen är utbetald. Motsvarande handlingar i kolonialräkenskaper i SBS 22 A. Cf ovan med not 126.

¹³² Till detta Lönner Skrivelse 3/7 1815, ovan not 131, den 9/9 1815 till af Wetterstedt, SBS 22 A, Stackelberg Rapport 15/8 1815 nr 2, SBS 3 B, Rådsprotokoll i kolonialärenden 1/2 1816 § 8 jämte expeditionell anteckning 3/2 1816 på Lönners brev 9/9 1815 samt Rosensvärdts brev till af Wetterstedt 8/2 1817, SBS 4 B.

¹³³ Lönner Skrivelse 9/9 1815, SBS 22 A. Forsström skildrar konflikterna mellan de svenska kolonialtjänstemännen på Stackelbergs tid i brev till Lindblom 9/9 1815, Lindblomska brevsam-

lingen 21: 86. Han nämner bl. a., att Lönner "har fått vidkännas ett mindre vänligt bemötande" från guvernörens sida.

¹³⁴ Lönner Brev till Lindblom 19/10 1816 resp 21/8 1817, Lindblomska brevsamlingen 22: 161 resp. 23: 244. Brev från Lönner till ärkebiskopen av den 3/7 1815 och 2/4 1816 finns också bevarade, 21: 54 resp 22: 57.

¹³⁵ De summariska redogörelserna för släktförhållandena bygger i första hand på brev från Birgitta Abrahamsson 8/4 och 14/4 1883, hos förf., på brev från Gösta Simmons 31/5 1983 med bilagda släktutredningar, också hos förf., på Wiklunds artikel i Hudiksvalls nyheter 3/2 1953 samt på kompletterande anteckningar av Birgitta Abrahamsson och på den stora samlingen av brev mellan i första hand familjerna Dinzey och Lönner, nedan not 136. Det finns alltså delvis skiljaktliga uppgifter, men det finns här ingen anledning att i alla detaljer utreda förhållandena. Enligt den svenska kyrkboken i EM 290, AdOM, var Catherine född 13/8 1802, ett år tidigare än i de övriga källor jag här har anfört. Vigseln mellan Lönner och Catherine förrättades av tf guvernören Berghult.

¹³⁶ Denna omfattande brevsamling med material från slutet av 1810-talet och fram till 1870-talet har jag fått ta del av genom Birgitta Abrahamsson, som äger originalen och som själv är ättling till F A Lönner och Catherine. Breven finns i fotostatkopier hos förf. Lönners tio brev till Catherine är daterade mellan 26/6 och 25/9 1818. De tidigaste har karaktär av hövisk beundran, de senare är heta kärleksbrev. Två av breven är odaterade.

¹³⁷ Till detta material ur den i not 136 anförda brevsamlingen, Kyrkboken i EM 290, AdOM, Svenska kyrkan Sophia Magdalenas räkenskaper 23/8 1807–10/3 1847, RE 294, AdOM. Cf G. Rodenstam Ur Agö kapells historia 1950 s. 9 f, Wiklund Hudiksvalls Nyheter 3/2 1953.

¹³⁸ Besiktningprotokoll 30/6 1817, SBS 4 B.

¹³⁹ Goës Ymer 1882 1 s. 121 f. I The Report of St. Bartholomew 328 11/5 1818 finns en notis om en fest på Lönners lantställe Charlottenberg.

¹⁴⁰ Lönner Skrivelse 9/9 1815, ovan not 132.

¹⁴¹ Rosensvärd Rapport 11/2 1818, SBS 5 A. Till detta Franzén 1974 s. 43 ff.

¹⁴² Lönner Brev 27/4 1818 till ärkebiskopen, SBS 5 A, samt expeditionell anteckning 26/7 s. å. på detta brev.

¹⁴³ Rosensvärd Rapport 11/2 1818, SBS 5 A. Avtryckt hos Franzén s. 44 f.

¹⁴⁴ Report of the Committee of the hospital to the Honorable Court of Gustavia 7/2 1822, SBS 8 A.

¹⁴⁵ Till detta domstolens prot. 8/2 1822, PJ 205, AdOM, i utdrag bilagt Norderlings brev till af Wetterstedt 8–9/2 1822, SBS 8 A, samt Lönners skrivelse till Kungl. Maj:t 9/2 1822 och till af Wetterstedt 21/2 och 31/3 1822, samtliga i SBS 8 A.

¹⁴⁶ Norderlings version av händelserna finns i hans brev 8–9/2 1822, SBS 8 A.

¹⁴⁷ Brev från metodistmissionären P Ffrench 20/3, 16/4 och 5/8 1822, Box 118 1822–23, Wesle-

yan Missionary Society, School of Oriental and African studies (SOAS), University of London. Ytterligare material kring denna kontrovers och kring relationerna mellan katolikerna och metodisterna i Gustavia finns i undersökningen "Åt alla christliga förvanter . . ."

¹⁴⁸ Lönner Skrivelse 31/3 1822 till af Wetterstedt. Cf breven av Ffrench ovan not 147.

¹⁴⁹ Norderling odaterat brev 1822, skrivelse till Kolonialdepartementet 4/6 s. å. samt rapporter 24/4 och 2/7 1822, SBS 8 A. Citatet ur skrivelsen 4/6.

¹⁵⁰ Norderling Brev 2–3/8 1822 till Kolonialdepartementet, SBS 8 A. Till Lönners hemresa med skeppet Nils Theodor, L. Dahlgren, Gubben Nyhlén 1920, s. 26 f. Till ovanstående även Franzén s. 45. Cf Lönners brev 23/10 1822 efter ankomsten till Sverige. Norderlings krav på att Lönner skulle kallas hem bifölls 6/3 1822. Till ovanstående E. Ekman A Swedish career in the Tropics, The Swedish pioneer 1 1964 s 28. När Lönner för hem, fick han av Norderling löfte om halv lön samt gratifikation. Kungl. Maj:t godkände inte detta, utan höll Norderling ansvarig för dessa medel, Finanskonseljen prot 6/3 1823, även i Lambornsamlingen, RA.

¹⁵¹ Norderling Brev 14–15/10 1822 till af Wetterstedt. Till ovanstående även Norderlings brev 14–30/10 1822 till af Wetterstedt. Vid sin hemresa lämnade Lönner kyrkans nyckel till metodistprästen, se Ffrench' brev 5/8 1822, ovan not 147.

¹⁵² Till detta Norderling Rapport 6/7 och 10/12 1823 samt brev till af Wetterstedt 8/11 1823, samtliga SBS 8 B, hans rapport 11/5 1824, SBS 9 A, samt Proklamation 20/6 1823 s. 101 om hovpredikant Lönners återkomst och tillträde till dess pastorssyssla, L 135, AdOM, Lönner Brev 6/7 1823 och Memorial dat. Stockholm 4/1 1823, SBS 8 B, samt hans brev 16/1 1824, SBS 9 A. Se även af Wetterstedt Skrivelse 18/11 1824, C 258, AdOM. Lönner fick pass i Stockholm för sin återresa 14/3 1823, Lambornsamlingen, RA.

¹⁵³ Lönner Skrivelse från S:te Croix 11/6 till af Wetterstedt, SBS 9 A. Till detta E. O. E. Högrström S. Barthélemy under svenskt välde, 1888, s. 71, Franzén 1974 s 44 f samt ovan i not 152 anfört material.

¹⁵⁴ Till detta Lönner Skrivelse 19/10 1816 till ärkebiskop Lindblom, Lindblomska brevsamlingen vol. 22: 161.

¹⁵⁵ "Förteckning på dem som kommunicerat i kyrkan Sophia Magdalena" 1815–1824, EM 290, AdOM.

¹⁵⁶ Dopboken, EM 291, AdOM, består av två delar, dels från 1/11 1817 fram till Lönners hemfärd i maj 1818, dels från C A Carlssons kyrkoherdetid 1831–33, nedan. Död- och begravningsboken finns i EM 290. Grubb berättar i sin resejournal om olika förrättningar som Lönner utförde under tiden Delphin låg vid Gustavia, bl. a. om dop av barn till de svenska kolonialtjänstemännen och om begravning med likvaka.

¹⁵⁷ Kyrkan Sophia Magdalenas räkenskaper 1807–1847, RE 294, AdOM.

¹⁵⁸ Lönner Skrivelse 11/6 1824 till af Wetterstedt, SBS 9 A. Ovan med not 153. Till detta Norderlings rapport 3/7 1824, SBS 9 A, nedan med not 160.

¹⁵⁹ Lönner Skrivelse 11/6 1824.

¹⁶⁰ Norderling Rapport 3/7 1824, SBS 9 A. Cf Norderlings skrivelse 2–3/8 1822, när Lönner första gången lämnade S:t Barthélemy, då guvernören lät förstå, att Lönner borde få ett bondpastorat, där han kunde "intrigera med tolvmän, käringar och länsmän", se ovan.

¹⁶¹ Legationspredikanten hovpredikanten mag. Lönner om Skövde pastorat, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarier nr 531 1823, RA, Skara konsistorium till Kungl. Maj:t med förslag till Skövde pastorat 25/6 1823 med Lönners odateerade ansökan bilagd, Skara konsistorium till Kungl. Maj:t 1823, RA.

¹⁶² Lönner Ansökan om Skepplanda pastorat med bilagd tjänsteförteckning, bil. till Göteborgs konsistorium till Kungl. Maj:t med förslag till återbesättande av kyrkoherdebefattningen i Skepplanda pastorat 15/9 1824, Göteborgs konsistorium till Kungl. Maj:t med bilagor 1824, RA, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarier nr 602 1824, Hovpredikant och legationspredikant Lönner om Skepplanda pastorat, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarier nr 593 1824, RA.

¹⁶³ Hovpredikant Lönner om Munktorps pastorat, Ecklesiastikexpeditionens ingående diarier nr 7 8/1 1825, Västerås konsistorium med förslag till Munktorps pastorat, d.o, nr 46 31/1 1825.

¹⁶⁴ Lönner Ansökan om Hudiksvalls pastorat, bil. till Uppsala konsistorium till Kungl. Maj:t med förslag till Hudiksvalls pastorat 17/9 1825, Uppsala konsistorium till Kungl. Maj:t med bilagor 1825, RA, Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarier nr 460 21/9 1825. Ärendet behandlades av Uppsala domkapitel 3/9 1825. Det avgjordes 10/11 1825, fullmakt för F. A. Lönner att vara kyrkoherde i Hudiksvalls pastorat utfärdades 16/11 1825, Ecklesiastikexpeditionen, utgående diarier 16/11 1825, RA, även i Uppsala domkaptitels arkiv, E I:22 s. 1041, ULA.

¹⁶⁵ Till Lönners och familjens tid i Hudiksvall L. R. Ehrengren, Hågkomster från Hudiksvall under de senaste femtio åren, 1896, s. 62 f, Hudiksvalls Nyheter 12/7 1944, Rodenstam Ur Agö kappells historia 1950 s. 9 f, dens. Hudiksvall 1963 s 60 f, Wiklund Hudiksvalls Nyheter 3/2 1953, Hudiksvalls-tidningen 7/4 1979. Se även Fant-Låstbom a. a. s. 89. Lönners gravvård i vit marmor står vid nordvästgaveln av Hudiksvalls kyrka.

¹⁶⁶ Till Catherine Winfield-Lönner och hennes efterlevande barn Ehrengren s. 62 f, Hudiksvalls Nyheter 12/7 1944, Wiklund Hudiksvalls Nyheter 3/2 1953, Rodenstam 1950 s. 9 f, dens. 1963 s. 60 f och fr. a. brevsamlingen, ovan not 136. Citatet "en liten torr gumma" från Wiklund. Catherine gick under benämningen "den vackra kreolskan", där ordet "kreol" står i sin ursprungliga betydelse – inte för en blandras utan för de ursprungliga invandrar- och kolonisationsfamiljerna i Västindien. I den Lönnerska brevsamlingen, ovan not 136, finns Charlotte Näsbergs brev

till Rebecca Dinzey om Catherines död 17/3 1871.

¹⁶⁷ Till familjen Lönners negertjänare Hudiksvalls Nyheter 12/3 1952, Wiklund 3/2 1953, Rodenstam 1963 s. 60 f, Hudiksvalls-tidningen 7/4 1979. Till "stadens äldste" i Hudiksvall S. Brun, Hudiksvalls historia 2 1944 s. 24 f.

¹⁶⁸ Till brevsamlingen ovan not. 136. Förutom F. A. Lönners kärleksbrev till Catherine kan nämnas, att Rebecca Winfield-Dinzey har skrivit en rad brev till sin syster Catherine fr. o. m. 27/11 1827, hon och hennes make Thomas har också skrivit till Fredrik Adolf. Richard Dinzey, en av grundarna av den englikanska församlingen, har fr. o. m. 1828 skrivit till makarna Lönner. Från 1825, t. o. m. 1838 finns affärsbrev från köpmannen W. Haddocks i Gustavia. 30/1 1842 skriver Rebecca till Catherine om sin make Thomas' död.

¹⁶⁹ Norderling Skrivelse 10/12 1823, SBS 8 B, RA.

¹⁷⁰ Carlssons ansökningshandlingar till pastorsbefattningen med alla bilagor finns i SBS 10 B. Hans ansökan om åldersdispens för avläggande av pastorexamen behandlades av Linköpings konsistorium 1/7 1829 § 13 s. 80, Linköpings domkaptitels arkiv, A I a:93, 1/5 1829–30/4 1831, Vadstena landsarkiv. 13/8 1829 gick Carlsson in till Kungl. Maj:t med anhållan om åldersdispens, ansökan med bilagor bilagd Linköpings konsistorium till Kungl. Maj:t, RA. Se även Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarier nr 388 7/8 1829. Kungl Maj:t beviljade dispens, skrivelse till Linköpings konsistorium 26/9 1829, Ecklesiastikexpeditionen, utgående diarier 26/9 1829, RA. Protokoll över Carlssons pastorexamen i Linköpings domkaptitels protokoll 5/6 1830 § 23 s. 60 f, Linköpings domkaptitels arkiv, A I a:93. Carlsson sände in uppgifter om sin pastorexamen till Kolonialdepartementet 27/5 1830, SBS 10 B, samt Rådsprotokoll i kolonialärenden 5/7 1830, RA.

¹⁷¹ Se i not 170 ovan och i det följande anfört material. Personuppgifter finns alltså bilagda Carlssons ansökan om pastorsbefattningen och om åldersdispens för pastorexamen, ovan not 170. Uppgifter om Carlsson finns även i brev från Elisabeth Thorsell 5/12 1982 och 13/5 och 12/6 1983, hos förf. Husförhörlängden med uppgifter om Carlsson och hans familj efter hemkomsten från S:t Barthélemy – S:t Perskvarteret 37–39 – finns i Linköpings domkyrkoförsamlings arkiv, A I:29, husförhörlängd 1831–35, Vadstena LA. Till ovanstående J. W. Warholm Skara stifts herdaminne 1 1871 s 194, L. A. Cederbom – C. O. Friberg Skara stifts herdaminne 1 1928 s. 162, S Johansson Elfsborgs läns annonsblad 7/9 1978 s. 7.

¹⁷² Till detta ovan med i not 170 och 171 anfört material. Carlssons skolbetyg finns i Linköpings domkaptitels arkiv, E III a:168, Vadstena LA. Många av källuppgifterna i not 170–172 har lämnats mig av Elisabeth Thorsell.

¹⁷³ Carlsson Brev 28/7 resp. 30/9 1830, SBS 10 B.

¹⁷⁴ Till Carlssons överresa till Västindien och hans upplevelser av den förunderliga världen där

Carlssons kommentarer till H. N. Coleridge, *Sex månader i Västindien* år 1825, översättning från engelskan med anmärkningar av C. A. Carlsson, 1835, fr. a. s. 4, 7 f, 24 f, 27, 77 ff, 134, samt C. A. Carlsson Diger 1836 fr. a. s. 24 ff, 26 ff, 35 ff, 43 f, 51 f, 53 f, samt Carlssons ansökan om reseersättning 11/1 1832, SBS 12 B.

¹⁷⁵ Proklamation 21/1 1831, L 135, Svenska Barthélemy-arkivet i Aix (AdOM). I rapporten 19/1 1831, SBS 11, meddelar kolonins styrelse J. H. Haasum och L. G. Morsing, att Carlsson nu har anlänt tillsammans med den nye notarien Carl Ulrich. Enligt finanskonsejlen prot 9/2 1831 kunde han nu lyfta sin lön för 4 kvartalet 1831 och ett förskott för 1832, Lambornsamlingen, RA.

¹⁷⁶ Till ovanstående Cederbom-Friberg 1 1928 s. 163 f. Källuppgifter kring Carlssons personalia finns i Kyrkoboken fr. o. m. 1790, EM 290, AdOM. Haasum/Morsing uppger i sin rapport 27/7 1831, SBS 11, att Carlsson nu har gift sig med "une jeune veuve Bonnet" (under Karl XIV Johans tid var alla rapporter från S:t Barthélemy skrivna på franska). Personalia om Juliana Spencer och hennes dotter även i husförhållslängden, ovan not 171.

¹⁷⁷ Protokoll vid sammanträdet av svenska församlingens ledamöter 4/2 1831, inledningen och §§ 1–3, Kyrkoprotokollet 1829–33 RE 294, AdOM. Uppgifter om de församlingsmedlemmar och kolonialtjänstemän som deltog vid sockenstämman finns i kyrkoboken från 1790, ovan not 176. Flera av dem finns förtecknade i N. W. Olsson, *Swedish passenger arrivals in New York 1820–1850*, 1967. Till ovanstående även Carlsson 1835 s. 200.

¹⁷⁸ Kyrkoräkenskaperna 1831, Kyrkan Sophia Magdalenas räkenskaper 23/8 1807–10/3 1847, samt Kyrkan Sophia Magdalenas arkivförteckning 1/4 1843, litt C, båda källorna RE 294, AdOM.

¹⁷⁹ Till ovanstående kyrkoräkenskaperna 1/11 1831. För problematiken kring kyrkklockan och klockstapeln hänvisas till min undersökning "Åt alla christliga förvanter..."

¹⁸⁰ Kyrkoräkenskaperna 1831–33.

¹⁸¹ O Andréns Dagbok över Oscars resa .. 1831–32. Original i släkten Ulrichs akter i Göteborgs sjöfartsmuseum, kopia i Disponent Sten Simonssons S:t Barthélemysamling 1 A, RA.

¹⁸² Kommunionlängd 1824–25 resp. 1831–33, i Kyrkbok 1790–, EM 290. Cf ovan.

¹⁸³ Till detta Carlsson 1835 inledningen, s. 35 f, 74, 116 f, 119 f, 154 f, 163 f.

¹⁸⁴ Till detta Morsing Rapport 27/7 1831, SBS 11, Carlssons berättelse om skolinrättningarna på S:t Barthélemy, bilagd Morsings rapport 24/11 1831, SBS 11, Carlsson Skrivelse 26/4 1835 till Bergius, Kolonialdepartementet, SBS 12 B. Carlsson redogör för sin skola också i sina kommentarer till Coleridge s. 35 f. Till Carlssons skola även Högström a. a. s. 77 f, G. Lassere, *La Guadeloupe*, 2, 1961, s. 873 ff, Franzén a. a. s. 45 f, 57 ff och G Bourdin, *Histoire de St Barthélemy*, 1979, s. 270 ff.

¹⁸⁵ Morsing Rapport 27/7 1831 resp. 2/4 1832, båda SBS 11. Den senare rapporten är översatt och tryckt av Franzén s. 46. Genom depesch från Kolonialdepartementet 27/1 1832 fick Carlsson löfte om att få behålla bidraget till skolan så länge denna fungerade, Carlsson Skrivelse 26/4 1835, ovan not 184. Till detta även Franzén s. 57. Morsing skötte vid denna tid omväxlande eller tillsammans med Haasum styrelsen för kolonin, eftersom guvernörstjänsten t. v. av ekonomiska skäl stod vakant.

¹⁸⁶ Carlsson 1835 s. 74 resp. s. 73 f, 116 f, 163 f, citat från s. 116. Cf nedan.

¹⁸⁷ Carlsson s. 163 f.

¹⁸⁸ Morsing Rapport 2/4 1832, SBS 11.

¹⁸⁹ Carlsson s. 74 och s. 117. Den passus i Scott's rapport som Carlsson åberopar finns i Scotts verksamhetsberättelse i *The Report of the Wesleyan Methodist Missionary Society 1830* s. 6. Till ovanstående G. Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige*, 1, 1929, s. 387 ff. Till metodisten Joseph Stephen's tidigare verksamhet i Stockholm Westin 1 s. 92 f, 390 f och där anført material.

¹⁹⁰ Carlsson 1835 inledningen, s. 62 f, 84 f, 129, 193 f, 196 ff, 200 f, 207. Citat ur inledningen.

¹⁹¹ Carlsson fr. a. inledningen – citat därifrån –, s. 153 ff, 196 ff.

¹⁹² T. ex. dikten "Slaven", Carlsson 1836 s. 42 f.

¹⁹³ Rådsprotokoll i kolonialärenden 24/6 1833, RA.

¹⁹⁴ Morsing Rapport 1/3 1833, SBS 12 A. Carlsson begärde att få återvända till Sverige medan årstiden var lämplig utan att avvakta kommandant Haasums återkomst. Som motivering anför han "en sjuklig hustru" och "tvenne små barn, alla ovana vid ett kallt klimat". Finanskonsejlen prot 14/5 1833, Lambornsamlingen, RA.

¹⁹⁵ Carlsson 1835 s. 36.

¹⁹⁶ Kyrkorådet prot. 20/5 1833, Kyrkoprotokollet 1829–33, samt Kyrkoräkenskaperna, reviderade och godkända 20/5 1833, båda källorna i RE 294, AdOM.

¹⁹⁷ "Furniture left in Gustavia", förteckning, hos Elisabeth Thorsell, Linköping.

¹⁹⁸ Morsing Rapport 27/5 1833, SBS 12 A. Metodistmissionären Jonathan Cadman rapporterade 22/6 1833 till Wesleyan Methodist Missionary Society i London, att den svenske prästen liksom tidigare den katolske av ekonomiska skäl hade måst lämna ön, *Wesleyan missionary notices 1833* s 370 ff.

¹⁹⁹ S:t Perskvarteret 37–39, Husförhållslängd 1831–35, Linköpings domkyrkoförsamlings arkiv, vol A I:29, Vadstena LA.

²⁰⁰ Howe's Almanac for 1833, tr. på St. Christopher (St. Kitts) 1833, med Carlssons anteckningar och kassabokföring 1833–35. Almanackan har delgivits mig av Elisabeth Thorsell. Familjebibl'n förvaras i Vänersborg. Carlssons anteckningar är till en början på engelska.

²⁰¹ Carlsson Brev 16/10 1833 till Kolonialdepartementet, SBS 12 A.

²⁰² Carlsson, Odaterat brev med expeditionell anteckning 17/12 1833 respektive brev 29/12

1833, båda i SBS 12 A. Enligt kassabokföringen i almanackan fick han från Kungl. Maj:t 1. 243 r. sp. Se även Husförhörslängd 1831–35.

²⁰³ Linköpings konsistorium till Kungl. Maj:t om Vadstena pastorat 6/9 1833 med bilagor, bl. a. Carlssons ansökan daterad Gustavia 20/12 1832 och rekommendationerna från skolkommitten i Gustavia 22/5 1833, betyg från pastoralexamen m. m. Linköpings konsistorium till Kungl. Maj:t 1833, RA.

²⁰⁴ Ecklesiastikexpeditionen, ingående diarium nr 322, 24/9 1833, RA.

²⁰⁵ Carlsson Brev 26/4 1835 till Bergius, Kolonialdepartementet, SBS 12 B.

²⁰⁶ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 5/3 1836 jämte Carlssons ansökningshandlingar. Cf G. Hasselberg, Vänersborgs historia, 2, 1944 s. 263 f.

²⁰⁷ Scott Brev 3/3 1836 till Wesleyan Methodist Missionary Society, London, WMMS arkiv, School of Oriental and African studies, University of London. Till detta Westin 1 1929 s. 395 not 2.

²⁰⁸ Cederbom-Friberg 1 1928 s. 162 f, Hasselberg 2 s. 265, S. Johansson Elfsborgs läns annonsblad 7/9 1978. Ytterligare dokumentation finns i Vänersborgs församlingsarkiv, hos Elisabeth Thorsell, Linköping m. fl. Carlssons jordfästning skildras av E. G. A. Sandstedt i Elfsborgs läns annonsblad 22/9 1977.

²⁰⁹ Cederbom-Friberg 1 s 163 jämte övrigt i not 208 anført material.

²¹⁰ Ovan i not 208 och 209 anført material.

²¹¹ "Prosten Carlssons böcker" ägs av sonsonen Sven Dalhammar, Nora. Förteckning över biblioteket även hos Elisabeth Thorsell, Järfälla, dotter till Dalhammar, och hos förf.

²¹² Uppgifter om Svenska Missionssällskapet och dess engagemang för S:t Barthélemy finns hos B. Sundkler Svenska Missionssällskapet 1835–1876, 1937, fr. a. s. 80 ff.

²¹³ Denna utveckling finns analyserad i min undersökning "Åt alla christliga förvanter . . ."

Förkortningar

AdOM	Les Archives Nationales de France, Dépôt des Archives d'Outre-Mer, Aix-en-Provence, Frankrike
C, D, EM, L, PF, PG, PJ, RE, RG	– serier i Svenska Barthélemyarkivet i ovanstående arkiv.
KÅ	Kyrkohistorisk årsskrift
LA	Landsarkiv(et)
RA	Riksarkivet
SBS	S:t Barthélemy-samlingen i Riksarkivet
ULA	Uppsala landsarkiv
UUB	Uppsala universitetsbibliotek

Svenska societeten i New York 150 år

Av *Ulf Beijbom*

”År 1836 den 21ste Februari i sammankomst af undertecknade Swenskar beslutas, att stifta en Svensk Societé i New York till Inbördes kännedom, förtroende, bistånd och nöje”. Så lyder ingressen till en av de märkligaste handlingar som förvaras i Utvandrarernas Hus i Växjö. Dokumentet ifråga är de med blågult band sammanhållna 30 första sidorna av en protokollserie fram till den tredje december 1956 som ännu inte brutits och som kan studeras på Emigrantinstitutet. Den förening som 22 svenskar och finlandssvenskar bildade i ritaren Wilhelm Schermans våning på Greenwich Street mitt i nutidens hippiekvarter på nedre Manhattan, kan alltså i år fira 150-årsjubileum och är därmed en av Amerikas äldsta etniska föreningar och sannolikt det äldsta utlandssvenska sällskapet.

Initiativtagaren Scherman var en välutalare i tidens stil och hans språkbehandling vittnar om gedigen skolbakgrund. Sannolikt firade hans eloquens sina rikaste lagrar denna bistra vinterkväll när gasljusen från gatan flimrade genom fönstren och hästdroskornas buller dämpades av nyfallen snö. Scherman påminde om att stödföreningar tidigare bildats av skottar, engelsmän, fransmän och tyskar och ställde frågan varför inte New Yorks svenskar skulle vara lika förutseende. ”Hvad är människan, då hon ej eger en vän, med hvilken hon antingen kan glädja sig åt lifvets ljusa sidor eller hos hvilken hon under sorgens och olyckans långsamma dagar kan söka tröst och lindring”, frågade talaren och berättade att han kände till många svenskar som kommit

på villovägar genom att de inte fått stöd av landsmän. ”Jag är öfvertygad om att ingen ibland oss, mina herrar, skulle med liknöjdhet kunna se en menniska, ännu mindre en Landsman, med ett godt och ädelt hjerta, med anlag för ett lönande och hedrande yrke eller för de sköna konsterna, blott af brist på ledning, råd och kanske en lumpen styfver, sucka under det lägsta och tyngsta arbete”, fortsatte Scherman varpå han formulerade sitt budskap på följande sätt: ”Det behöfs, mina Herrar, ingen stor uppoffring för att åstadkomma en Svensk Societé. Om vi äro enige och föresätta oss att af vår inkomst afsätta en ringa skärf till bildande af en Fond, skola vi inom kort, utan att skada våra egna affärer, kunna afhjelpa mången hederlig men behöfvande landsmans sorger och bekymmer och härmedelst njuta en sann tillfredsställelse af våra bemödanden”.

Talet vann omedelbar anklang hos de 21 åhörarna som på stående fot valde Scherman till den nya föreningens ordförande. Han och sekreteraren Magnus Carlgren fick i uppdrag att inom en vecka lämna ett utkast till stadgar. Detta måste ha förberetts under en betydligt längre tid för det antogs utan större diskussion den 28 februari. Enligt första paragrafen skulle namnet vara Svenska Societeten i New York och i paragraf 2 formulerades syftet som ”att tillvägbringa en närmare samfällighet och enighet emellan uti New York wistande Swenskar, hvilka såsom medlemmar af Societeten skola i synnerhet bidraga till hvarandras hjälp och omvårdnad”. Inträdesavgiften bestäm-

des till två och årsavgiften till tre dollars "att betalas med 2 shillingar i månaden". Dessa inkomster skulle gå till en sjuk- och begravningskassa som stod öppen för medlemmar, förutsatt att deras behov vitsordats av en särskild kommitté som hade "att afgifva Rapport derom till Directionen (styrelsen), samt, sedan medel blifvit anslagne, emottaga desamma af Cassören emot Quito att användas på det mest ändamåls-

enliga sätt". Sällskapets roll som försäkringskassa framstår alltså som ett huvudsyfte och de ekonomiska frågorna skulle därmed komma att präglja verksamheten.

Vår store specialist på tidiga emigranter dr Nils William Olsson har någorlunda lyckats identifiera majoriteten av de 22 män som satte sina namn under instiftelsemötets protokoll den 21 februari 1836. Olssons uppgifter har kompletterats med data ur

The Swedish Society

of New York.

ORGANIZED 1836. MUTUAL BENEFIT.
INCORPORATED UNDER THE LAWS OF THE STATE OF NEW YORK.

Herr

Härmed hafva vi nöjet meddela, att Eder ansökan om medlemskap i Svenska Societeten blifvit föredragen, och enligt stadgade föreskrifter har Ni vid ordinarie sammantrede den 19..... 19..... blifvit invald till ledamot samt är från samma dag i åtnjutande af Societetens stadgade förmåner efter fullgjorda skyldigheter.

SOCIETETEN HELSAR EDER VÄLKOMMEN

samt emotser Eder medverkan till dess fortferande framgång och till vidmakt-hållandet af det goda anseende den alltsedan sin upprinnelse åtnjutit.

Samtidigt påpekas nödvändigheten af att taga fullkomlig kännedom om innehållet af Societetens stadgar och förordningar samt så ofta som möjligt bevista dess sammankomster och deltaga i förekommande förhandlingar.

Med utmärkt högahtning
å Svenska Societetens vägnar

Ordförande.

Sekreterara.

Emigrantinstitutets register.¹ Som nämnts var initiativtagaren Wilhelm Scherman ritare, men i övrigt har hans bakgrund förblivit okänd. Om sekreteraren Magnus Carlgren vet vi ännu mindre. Carl Holmström var bokhållare och hade rest från Stockholm till London redan 1807. Finlands-svenskarna Gustaf Bergqvist, Gustaf Winberg och Anders Wennerström hade alla anlänt till New York den 14 augusti 1835 som passagerare på skeppet Brenda från Kronstadt utanför St Petersburg. De två förstnämnda var möbelsnickare, vilket sannolikt också gällde Wennerström som kom att starta en pianofabrik under namnet Lindell, Wennerström and Co. Finländaren och snickaren E J Lindell kom samtidigt som Bergqvist, Winberg och Wennerström och hade blivit medlem i juli 1839. Den stockholmske sadelmakaren Carl Eric Hjelmdahl hade anlänt den 30 september 1835 med briggen Manhem af Stockholm. Hans yrkeskollega Johan Sjöström och bokhållaren C J Hjelmberg hade bägge i juli 1833 kvitterat ut pass i Göteborg för resa till Amerika. Också Pehr Harald Hjertstedt hade emigrerat med pass utfärdad av länsstyrelsen i Göteborg 1834. Han återvände efter fyra år och blev bl. a. skollärare i Gränna. Bokhållaren Lars Gustaf Hjortsberg kom i juli 1833 från Stockholm till New York där han blev affärsman och bosatt fram till sin död 1871. Han var son till den kände skådespelaren Lars Hjortsberg. Juveleraren N M Malmgren anlände till New York från Stockholm i september 1835 med skeppet Lusette. Enligt 1850 års census bodde han fortfarande i New York, var gift och hade sex barn. Kassören Carl Johan Tranckell kom till Amerika 1836 och bokhållaren Gustaf E Rosander, med pass utfärdad i Stockholm, hade anlänt till New York den sjätte november 1833 med briggen Jossatina af Stockholm. Enligt dessa uppgifter för fjorton chartermedlemmar hade de flesta utvandrat från Stockholm eller Göteborg. Flertalet var hantverkare och bokhållare.

Dessa iakttagelser kan kompletteras med de av borgerliga namn dominerade autograffblad som avslutar stadgeutskriften från den 25 juli 1839, och lägger då grund för antagandet att Svenska Societeten från början präglades av svenskar med urban och borgerlig bakgrund.

En anledning till att en grupp svenskar i New York vid denna tid slöt sig samman till ömsesidigt bistånd kan man ana i den eldsvåda, den största i New Yorks historia, som härjat Manhattan den 17 december 1835.² Samtliga medlemmar torde ha bott i det eldhärjade området och även om de flesta var ungarlar i inackorderingsrum får man antaga att förlusterna blivit stora. 1836 blev den stora återuppbyggnadens tid men följande år drabbades New York och USA av en av de ekonomiska ”paniker” som kom att bli typiska för amerikansk ekonomi och i hög grad drabbade skyddslösa invandrare. Det fanns alltså anledningar att hålla samman för de hundra svenskar som vid denna tid kan ha bott i New York med omnejd.

Även om svenskar var lättträknade före massemigrationens tid var de inte okända i New York. Redan i 1600-talets holländska Nieuw Amsterdam lär några hundra skandinaver ha varit bosatta. Många Nya Sverige-kolonister sökte sig norrut och hamnade i den betydelsefulla hamnstad som 1664 erövrats av engelsmännen och då fått namnet ändrat till New York. Det svenska inflytandet gjorde sig bl. a. gällande i byn Harlem, där urskogen på 1660-talet röjdes undan av svenskar och gränserna utstakades av en Mons Pieteron som kan ha varit svensk. Enligt de senaste rönen i forskningen kring platsnamns nationella ursprung lär stadsdelen Bronx ha fått sitt namn inte efter en dansk, som äldre teorier talat om, utan den småländske nybyggaren Jonas Bronck, som anlade en farm här 1639. Även bortsett från chauvinistiska sägner och mytiska pionjärer är det lätt att urskilja länkarna mellan det svenska kolonialexperimentet kring Delawarefloden 1638–1654 och den

300-åriga svenska närvaron i New York.³

Svenska Societeten är den första kända organisationen bland de hantverkare, affärsmän, strandade sjömän och äventyrare, ofta av högre ståndsbakgrund, som utgjorde den äldsta svenskkolonin i New York. Den mest kände av de många tekniker som drogs till Amerikas största stad, var John Ericsson som anlände till Manhattan tre år efter Societetens grundande och bodde här fram till sin död 1889. Denne internationelle celebritet blev dock aldrig medlem och kontakterna mellan ingenjören och Svenska Societeten tycks ha varit obefintliga. Enligt Nils William Olssons kartläggning av den första svenska emigrationen 1820–1850 var hantverkets och stadslivets män särskilt vanliga före 1845 medan småbrukare och lantarbetare dominerade den period av gruppvandringar som präglades av Erikjanssarna och som blev ett förstadium till den stora 1800-talsemigrationen. Eftersom ca 4 000 av 5 000 i de amerikanska passagearlistorna före 1851 antecknade svenskar landsteg i New York var det naturligt att den gamla svenskkolonin här mottog ständiga nytillskott. Sysselsättningarna i den mirakulöst expansiva sjö- och industristaden låg väl till för personer som kunde hantera hantverk, handel, service och kommunikation. Detta innebar stark attraktion på stadsemigranter men också på okvalificerat arbetsfolk från lantbruket. Den överväldigande majoriteten emigranter reste dock vidare till New Yorks konkurrent som svenskmaget, Chicago och farmarregionen i Mellanvästern.

Enligt 1850 års folkräkning var omkring 500 svenskar skrivna i New York med omnejd och 1860 var de ca 800. Massemigrationen resulterade i att numerären ökade från ca 3 000 år 1870 till över 28 000 vid sekelskiftet. När antalet svenska invandrare i USA kulminerade 1910 bodde ca 35 000 i metropolen New York. Rekordsiffran 37 000 noterades 1930 vilket visar att invandringen var intensiv också under den svenska emigrationsepokens slutfas. Med

undantag för Chicago hade ingen stad i Amerika fler svenskfödda invånare än New York. Den svenska andelen av jättestadens befolkning tedde sig dock synnerligen blygsam: 0,8 % vid sekelskiftet, vilken andel naturligtvis blivit avsevärt högre om alla svenskättlingar räknats in. Någon Swede Town liknande Chicagos växte inte upp på Manhattan, men man kan tala om flera uttunnade svenskcentra som kring Greenpoint på nedre Manhattan, på East Manhattan och i Harlem. Brooklyn som fram till 1898 räknades som en egen stad, drog tidigt till sig skandinaviska sjömän, hantverkare och industriarbetare. I Old Brooklyn och Bayridge var de särskilt talrika och området kring Atlantic Avenue kan från 1870-talet beskrivas som en svenskenklav. Från 1860-talets slut grundades flera svenska församlingar i Brooklyn och den 20 december 1869 instiftades den första föreningen, Skandinaviska Nykterhets- samt Sjuk- och Begravningshjälpsföreningen. Vid sekelskiftet bodde minst hälften av New York-områdets svenskar i Brooklyn.⁴

New York gav inte bara upphov till den äldsta svenskföreningen i USA. Här lanserades också den första svenskamerikanska tidningen. Den landsflyktige typografen Napoleon Bergers lilla blad *Skandinaven* (1851–1853) blev emellertid ett tämligen misslyckat experiment. Men den fick framgångsrikare efterföljare i Bergers *Skandinavisk Post* (1863–1875) och i den fortfarande utkommande *Nordstjernen*, startad 1872. I New York grundades också den första svenska emigrantmissionen 1845. Den småländske metodistpastorn Olof Hedström vände sig visserligen till samtliga skandinaver som ville besöka hans flytande bönhus på East River, men i praktiken fungerade det avriggade Bethelskeppet under 30 år som de svenska utvandrarnas och New Yorkbornas kyrka. En övermäktig konkurrent fick Hedström när lutheranerna 1865 organiserade Gustaf Adolfsförsamlingen, den första av New York-områdets många augustanaförsamlingar och därmed stödje-

punkt för svenskkolonin. Svenska Societeten höll t. ex. från 1866 och sexton år framåt sina möten i Gustaf Adolfskyrkan på 22nd Street nära Third Avenue. Kärntruppen av damerna bakom den 1867 bildade Svenska Fruntimmersföreningen, med program liknande Societetens, var medlemmar i Gustaf Adolfskyrkan. Den massemigration som inleddes vid 1860-talets slut gjorde Nedre Manhattan, där Castle Garden var beläget, till en transitostation också för svenska emigranter. Många mer eller mindre oehederliga New-Yorksvenskar slog mynt av emigranternas rådvillhet men humanitära insatser fick också spelrum bland de svenska utvandrarerna. Skandinaviska Emigrant Hemmet på 22 Greenwich Street grundades våren 1880 på initiativ av pastor J G Princell vid lutherska Bethesdaförsamlingen. Verksamheten utnyttjades mest av svenskar och man hade ett ombud vid Castle Garden.⁵

Enligt stiftelseurkunden skulle Svenska Societetens medlemmar hålla möte en gång i månaden, vid vilket tillfälle terminsavgifterna inkasserades. Minst tolv medlemmar fordrades för att beslut skulle kunna fattas. I de mer utarbetade stadgar som antogs den 25 juli 1839 och undertecknades av 72 medlemmar ägde de ordinarie mötena rum sista torsdagen i varje månad. Vid sidan av arbetssammanträdena utvecklades en festkalender. Det var säkerligen ingen tillfällighet att sällskapet grundats på Washington's Birthday då statsgrundarens födelsedag firades. Den 21 februari var given som Svenska Societetens högtidsdag. Svenska midsommaraftonen iakttogs från början och utvecklades till den stora sommarpicknicken. Inkomsterna från 1867 års midsommarutflykt användes t. ex. till inköp av en flagga, och 1870 gick överskottet till Gustaf Adolfskyrkan. Den dåliga uppslutning som länge sordinerade sällskapets fester gjorde sig gällande redan 1837 men förklarades då "i anseende af tidens hårdhet och ledamöternas nödställdhet". I Wilhelm Schermans årsrapport för 1837 tillhölls medlemmarna att "icke underlåta att 2ne gånger på året till

hvarandra i gladtt sällskap och enligt fader- nas sedvana dricka ur hornet det gamla Sveriges skål och omtala fordna trefliga dagar".⁶

Den 31 januari 1850 diskuterades frågan hur Svenska Societetens stiftelsedag skulle firas. "Åtskilliga förslager företeddes, bland andra propagerade Scherman, att Societeten borde samlas på detta rum (på 193 Bowery) och gå i Procession och se Elefanten (en elefant förevisades just då), som Herr Reubensson tyckte för mycket naturforskande för en Societet". Enligt det fortsatta protokollet tvekade man länge mellan bal, sexa och ingenting men stannade för "den gamla svenska Sexan". Washington's Birthday 1850 kom emellertid att firas med bal och supé "så att ledamöterna kunde dermed betyga den stora högaktning de hyste för sina anhöriga och vänner af det vackra könet". Det blev alltså någonting helt annat än helsvensk sexa i festlokalen på Broadway House, där bl. a. uppsala-professorn Pehr Erik Bergfalk var närvarande. Han var en av de många officiella eller enskilda svenskar som vid denna tid studerade republiken i väster. I en inspire-rad festrappport från den 25 februari skriver Wilhelm Scherman: "Vid inträdet i Danssalongen möttes ögat af en härlig anblick. Eclaireringen var ellegant. Herr Krohn anförde musiken som syntes liksom burens af en väl assorterad samling af Svenska, Norska, Danska och Amerikanska flaggor". Scherman ansåg nog sin kantat som höjdpunkten på en fest som pågick till fyra på morgonen.

Det hör inte till vanligheten att en festlighet referas på detta utförliga sätt. De fåtaliga uppgifterna om sällskaplig samvaro ger en ganska så puritansk air åt sällskapets mångtusensidiga protokoll, och man undrar om klubben sysslade med så mycket annat än försäkringskassan. Vi måste emellertid räkna med att de månatliga mötena avslutades med nachspiel som sekreteraren inte ansåg sig behöva notera. Ett extraordinärt festtillfälle erbjöds i samband med Jenny

Linds ankomst till New York hösten 1850. För att inte komma bort bland de storartade hyllningar som hela staden ägnade den svenska näktergalen tillfrågades Jenny om hon kunde ta emot en uppvaktning vid ett särskilt tillfälle. Detta beviljades och den 31 oktober klockan 11 fick en deputation från Societeten möta Jenny på New York Hotel. En av Scherman skriven hyllningsadress i storsvensk anda lästes upp och "Mamsell Lind . . . emottog med glädjetårar Societets hjertliga hälsning". Svenska sällskapet deltog också i de andra svenskamerikanska organisationernas hyllning av Kristina Nilsson i september 1870.⁷

Intressant är att Svenska Societeten inte berördes av den utveckling som karakteriserade de stora svenskamerikanska ordenssällskapen Svithiod, Vikingarna och Vasa, vilka liksom Societeten kombinerade etniska intressen med sjuk- och begravningskassor. Någon anslutning till dessa från 1800-talets slut florerande nationalorganisationer tycks aldrig ha diskuterats. Societeten tog heller inte upp de nationalromantiska ingredienser från vikingar och stormaktstid som förgyllde ordenssällskapets fester. Hornpnydda hjälmar, bardakväden och panegyrik över lutheranismens räddare Gustaf II Adolf har inte avsatt några spår i Svenska Societetens protokoll.

Om sällskapets festverksamhet ibland ger ett avlovat intryck gäller detta i ännu högre grad om det kulturella utbudet. En lans för medlemmarnas intellektuella förkovring drog grundaren Wilhelm Scherman när han den 31 januari 1850 föreslog att en boksamling och svenska tidningar skulle anskaffas. Förslaget "mötte många invändningar" och avfärdades för gott när Scherman återkom den 25 april. Svenska Societeten anlade också låg profil i andra kulturfrågor som sångarverksamhet, föredrag, debatter och teater. I detta stycke är Societeten en trist kontrast till det svenskamerikanska föreningslivets andra pionjär, sällskapet Svea i Chicago, som tog en lång rad kulturella initiativ och grundade både ett stort bibliotek

och en svenskspråkig teaterverksamhet som blev mycket långlivad.⁸

Den stridbare sekreteraren Carl Berggren fann sig föranlåten att i årsrapporten för 1859 påminna om att Svenska Societeten inte bara var en sjukkassee förening. "Intet intresse har väckts att bringa ett angenämt sällskapslif å bane", skriver Berggren på nyårsaftonen 1859. "Vår kassa har varit den enda sak, hvaromkring deras [medlemmarnas] tankar och omsorger hvälfvt sig. Sedan inkasseringen för sig gått, sedan sjukhjelpen utbetalts, har allt varit slut, just då samhällighet borde ha börjat, och vi har skiljts åt utan att ens helsa på hvarandra . . . Detta förhållande är olyckligt, mina Herrar, och måste verka i hög grad ofördelaktigt och förstörande på vår Societet". Det Berggren saknade var gemytligt umgängesliv och kulturella aktiviteter, "tidningar eller tidskrifter att läsa, något godt föredrag af någon af våra bästa författare från hemlandet att åhöra". Efter dessa salvor pläderade sekreteraren för ett bidrag på minst 25 cents per medlem till prenumeration på svenska tidningar och tidskrifter. Dessutom borde man anordna ett bibliotek "af goda Svenska eller Skandinaviska böcker". Berggren framhöll också en annan metod att göra sammankomsterna mindre torra. "Ett glas lager beer eller ett enda glas af någon annan dryck" skulle lätta upp stämningen betydligt och "vara fullt tillräckligt för att hålla tillsammans vår krets". Av alla dessa förslag tycks endast det om tidningarna och dryckesvanorna ha förverkligats. Den 1872 startade New-Yorktidningen Nordstjernen blev oumbärlig, inte minst genom möjligheten att annonsera mötestider och aktiviteter. Ändå ifrågasattes prenumerationen på Nordstjernen då och då.

Trots ett med stigande medlemstal alltmer varierat utbud på sällskapsliv som från sjuttioalet ofta samordnades med andra föreningar, förblev Svenska Societeten koncentrerad på försäkringsärendena. Denna slutenhet kring krassa ekonomiska frågor gör läsandet av protokoll och årsrap-

porter till en ganska så enformig upplevelse. Vetskapen om att det unika arkivmaterialet tigger om många händelser förtar inte intrycket att nyttan dominerat över nöjena. Sannolikt har vi här en förklaring till att sällskapet blev tämligen anonymt trots ställningen som Svensk-Amerikas äldsta organisation.

Om nu utbudet av nöjen och kultur under långa perioder verkar ha varit satt på undantag, måste förmågan att så länge hålla fast vid hemlandets språk och mentalitet betraktas som unik i svenskamerikanska sammanhang. Till 1950-talets slut fördes protokollen på omixad svenska och sekreterarna vårdade sig om god språkbehandling. Den etniska persistens som detta vittnar om, kan förklaras med att invandrare fram till andra världskriget dominerade föreningen och att New Yorks ställning som immigrations- och kommunikationscentrum gav tillfälle till täta sverigekontakter. Medlemmarnas förhållandevis höga bildningsnivå styrkte också den etniska medvetenheten. Den blågula patinan började falna sedan emigrationen upphört och det blev allt vanligare med USA-födda andra- och tredjegerationare i Societeten.

Det sociala skydds nätet blev den kraftfullaste medlemsvärvaren. Försäkringsskyddet måste emellertid betalas och dessa avgifter gallrade kraftigt bland dem som ville åtnjuta Societetens förmåner. Inträdes- och årsavgifterna höjdes kontinuerligt av inflation, ambitioner och utnyttjandefrekvens. Som nämnts inkasserades enligt 1836 års stadgar två dollars i inträdesavgift och tre dollars i årsavgift. Dessa avgifter hade enligt de stadgar som antogs 1927, stigit till fyra resp. tolv dollars. Vid sistnämnda tillfälle fanns dessutom associerade medlemmar som betalade mindre och inte var berättigade att utnyttja försäkringskassan.⁹

Den ekonomiska tröskeln och svag immigration förklarar varför medlemstillväxten var så obetydlig före 1866. Särskilt trögt var det i början. Den 28 december 1837 konstaterade t. ex. sekreteraren att inga nya med-

lemmar tillkommit under sista halvåret och att man genom de dåliga tiderna hade svårt att kassera in medlemsavgifterna. Nöden var stor och styrelsen pressades av krav att fonden också skulle gå till arbetslösa medlemmar. Man var dock ståndaktig och avvände den från Stockholm 1836 ankomne målaren Johan August Kjellmansons krav på arbetslöshetsunderstöd. Även sekreteraren Magnus Carlgren fick avslag när han den 25 januari 1838 anhöll om att få låna tio dollars. Carlgren gav sig inte utan återkom med krav på hjälp. Slutligen hotade han att utträda, vilket också skedde sedan han blivit avspisad igen den 31 maj 1838. Då bad Carlgren enligt protokollet "Sällskapet farväl och godnatt".

I slutet av 1844 räknade medlemskåren endast 32 och femton år senare 46 personer. Det år inbördeskriget utbröt, hade societeten 50 medlemmar och siffran stod sig oförändrad under krigsperioden 1861–65. Krigsslutet avlägsnade ett av immigrationens största hinder, vilket resulterade i att medlemsnumerären ökade från 49 till 104 under 1867. Denna siffra stod sig under nödarsemigrationen 1868–71 men följande år ökade den till 143. De dåliga tider med låg immigration från Sverige som börjat 1873, tycks ha återverkat på medlemstillväxten, medan den nya emigrationsvågen kan anas bakom medlemsuppgången från 167 i början av 1879 till 194 ett år senare. Societetens medlemstal kulminerade med 258 medlemmar 1886, mitt i det intensivaste emigrationsdecenniet.

Trots den största svenska utvandring som någonsin registrerats vände kurvan under de två följande åren och förblev länge i nedan – 134 medlemmar i slutet av 1895. Vid sekelskiftet fanns 160 medlemmar och 1913 noterades 191. Efter första världskriget bestod societeten av 160 medlemmar. Under tjugotalet sjönk numerären sakta till 118 år 1929. Detta år togs det under lång tid frammognade beslutet att acceptera kvinnliga medlemmar men endast två damer installerades som aktiva och två som asso-

cierade medlemmar 1929. Trots att föreningen i fortsättningen stod öppen för bägge könen och det under depressionen ökade behovet av etnisk sammanhållning höll den vikande trenden i sig. 1939, vilket sekreteraren beskrev som "ett mycket stillastående år", fanns endast t. ex. 55 aktiva och 19 associerade medlemmar. Årsredogörelsen för 1956 redovisar 32 aktiva och 36 associerade medlemmar.¹⁰ Från denna tid har Svenska Societeten fört en mer eller mindre symbolisk existens. Försäkringskassan har förlorat all egentlig betydelse, eftersom medlemmarna antingen varit välbeställda pensionärer eller yngre som lockats av nimbusen kring den äldsta svensk-amerikanska föreningen. Man kan säga att verksamheten numera inriktas på att upprätthålla den 150-åriga kontinuitet som Svenska Sällskapet representerar. Den historiska medvetenheten hos S. William Olson och andra ledande medlemmar framgår också av beslutet att förvara de äldsta arkivalierna på Emigrantinstitutet som lagt ned ett stort arbete på att ordna arkivet.

Enligt chartern var danskar och norrmän välkomna att bli medlemmar "då de äro kända för ärbarhet, redlighet, arbetsamhet och nykterhet". Ny medlem skulle föreslås "genom en af tvenne ledamöter underskrifven anmälan, hvilken äfven skall innehålla Candidatens ålder, yrke eller sysselsättning samt hemvist". Inval skedde genom omröstning som utvecklades till en högtidlig ceremoni med s. k. balloteringsbox med svarta och vita kulor: "För uteslutande fordras 3 svarta kulor". Om detta nålsöga lyckligen passerats skedde högtidlig reception genom ordföranden.

Som nämnts berodde medlemskapet först och främst på förmågan att erlægga terminsavgifterna till försäkringskassan. Den som underlåtit detta under ett halvår var automatiskt utesluten "dock med rättighet att åter inträda, då han de resterande afgifterna betalar". Dessa den 25 juli 1839 slutgiltigt formulerade bestämmelser var i stort oförändrade i de stadgar som antogs 1927. Här

har tillfogats att man måste vara 18–50 år för att bli invald som fullvärdig medlem. Vid denna tid ansågs det också nödvändigt att skriva in kravet på att medlemmarna måste förstå svenska. Man skulle dessutom vara bosatt i "staden New York, dess omgivning eller högst 50 (miles) från New York City Hall", ett avstånd som inte hindrade svenskar i Brooklyn att bli medlemmar. Enligt 1927 års bestämmelser erbjöds associerat medlemskap, vilket innebar lägre avgifter och att medlemmen inte var berättigad till understöd. Det associerade medlemskapet var oberoende av ålder.¹¹

Enligt Vilhelm Berger utbetalades inte mindre än 100 000 dollars i sjuk- och begravningshjälp under Svenska Societetens 95 första år.¹² Eftersom försäkringskassan var så betydelsefull utfärdades noggranna regler om när och hur denna fick utnyttjas. Enligt chartern skulle man utse två ledamöter för att bedöma den sjukanmäldes "belägenhet, afgifva rapport derom samt, sedan medel blifvit anslagne, emottaga desamma af Cassören emot quitto och använda dem på det mäst ändamålsenliga sätt". Dessa grundbestämmelser blev mer sofistikerade med åren, vilket betingades av de många försöken till missbruk. Vid 1880-talets mitt brandskattades fonderna så svårt att man den 29 mars 1886 tog beslutet att om försäkringskassan blev mindre än 1 000 dollars skulle extra debiteringar göras. De talrika sjukanmälningarna framtvingade också beslutet att medlemsapplikanter skulle förete intyg från av societeten godkänd läkare. Detsamma gällde medlemskandidats hustru. Särskilda sjuktillsyningsmän skulle "besöka den sjuke minst en gång varje vecka" och medlemmar utanför tillsyningsmännens område skulle styrka sjukdomen med läkarintyg. Man måste ha varit sjuk minst en vecka för att få sjukhjälp och denna täckte maximalt 16 veckor per år enligt 1927 års bestämmelser.¹³

De noggranna noteringarna av medlemskandidaternas persondata möjliggör en kartläggning av medlemmarnas bosätt-

ningsområde, förutsatt att protokollens in- tagningsparagrafer genomgås. Här måste vi dock nöja oss med konstaterandet att den först till nedre Manhattan centrerade med- lemskåren under decenniernas lopp kom att spridas över hela New York. Med undantag för en handfull norrmän och danskar var det endast svenskar som immatrikulerades vil- ket befriade societeten från de schismer som var legio i skandinaviska emigrantor- ganisationer.

De svenskar som slog sig ned i USA:s städer fick i regel hålla till godo med okvali- ficerade anställningar. Iakttagelser på svenskarna i Chicago har emellertid visat att yrkesprofilen med tiden blev mer varierad så att kvalificerade arbetare, egna företagare och enklare manschettssylor blev vanligare. Till den urbana svensken- klavens kärna drogs dessutom många välut- bildade som etablerade sig som präster, journalister och affärsmän. En sådan tjän-

stemannagrupp i svenskamerikanismens tjänst fanns också i New York, där man får tänka sig att inslaget av "högreståndsemi- granter" var särskilt stort.

Enligt våra tidigare observationer tycks yrkesutbildning och storstadsbakgrund ha karakteriserat Svenska Societetens charter- medlemmar och ingenting emotsäger att föreningen även i fortsättningen attraherade kvalificerade emigranter. En genomgång av uppgifterna om nyintagna medlemmar skul- le ge oss en ganska exakt bild av Svenska Societetens sociala profil. Då detta ansetts arbetstekniskt omöjligt – enligt Vilhelm Berger intogs 1100 medlemmar t. o. m. 1930¹⁴ – har iakttagelserna begränsats till yrkesuppgifterna i den äldsta medlemsför- teckningen (ca 1840–55) samt bevarade medlemsansökningar för perioden 1886– 1962. En enkel uppdelning på yrkeskatego- rier resulterar i följande tabell:

Period	Okvalifice- rade arbetare tjänstefolk	Kvalifice- rade arbetare hantverkare	lägre tjänstemän	kval. tj.män och "fria yrken"	affärs- män	övriga	Totalt
1840–1855	0	51 %	13 %	23 %	9 %	4 %	103
1886–1962	21 %	35 %	10 %	12 %	15 %	7 %	263

Det mest påfallande i denna sammanställ- ning är de fåtaliga okvalificerade arbetarna. Desto talrikare är hantverkare och andra kvalificerade kroppsarbetare. Nästan var fjärde yrkesutövare var kvalificerad tjänste- man 1840–55 medan affärsmännen var tal- rikast vid den senare observationsperioden. Jämfört med t. ex. yrkesfördelningen för svenska yrkesutövare i Chicago 1850–80 är detta en av utbildning och kunskap selek- terad grupp. Den traditionellt svensk- amerikanska yrkesprofilen reflekteras i att 16 hantverkare under den äldre perioden och 35 under den senare var snickare eller målare. Piano- och instrumentmakarna var påfallande många: 12 respektive 20. Dessut- om fanns tre pianofabrikörer 1840–55. Bland de kvalificerade tjänstemännen åter-

finns två apotekare, två läkare och sju sjö- kaptener 1840–55 och 11 ingenjörer eller ritare, tre advokater, en läkare och en re- daktör 1886–1962. Under sistnämnda peri- od fanns sex restauratörer och fyra be- gravningsentreprenörer bland affärsmän- nen.

Eftersom Svenska Societeten kunnat blicka tillbaka på en längre historia än nå- gon annan svenskamerikansk organisation har jubileerna blivit många och har heller inte försuttits av de på "pomp and circum- stance" alltid beredda svenskamerika- nerna. 50-årsfesten 1886, när medlemsanta- let var som störst, hölls således i Teutonia Assembly Rooms med tal, deklamation och dans. Den enda kvarlevande av stiftarna finländaren Gustaf Bergquist hyllades. I

samma lokal firades 75-årsjubileet 1911 av 250 damer och herrar. Vid detta tillfälle fungerade tidningen Nordstjernans ägare och chefredaktör Charles K Johansen som toastmaster och han fick bl. a. läsa upp en hyllning från president William Taft. Också 90- och 95-årsdagarna observerades med stora fester på kända hotell. 100-årsjubileet den 21 februari 1936 beskrevs i årsredogörelsen som "en av alla tiders största högtidsdag". Ca 500 personer fanns på plats i Hotel Pennsylvanias balsalong. Operasångerskan Maria Sundelius underhöll och efter festmåltiden kunde sekreteraren Sven A. Larson glädjas åt "en underbar syn att se så många framstående och gladlynta svenskar dansade med sina vackra fruar och flickbekanta".

De många jubileerna till trots har ingen medlem känt sig uppfordrad att författa en utförlig föreningshistorik. I samband med de stora årsdagarna infördes artiklar i tidningen Nordstjernan och den i Brooklyn bosatte Vilhelm Berger skrev en liten krönika till 90-årsjubileet 1926. I det digra program som trycktes till 100-årsfesten ingick en kortfattad historik. Till 125-årsjubileet skrev Nordstjernan-Sveas redaktör Gerhard T. Rooth en kort artikel för Swedish Pioneer Historical Quarterly. Det hittills bästa som skrivits om societeten är ett litet kapitel i Bergers bok om svenska sjukhjälpföreningar i New York.¹⁵

Trots den aningen exklusiva karaktären fick Svenska Societeten stor betydelse för svensk samhörighetskänsla i New York. Föreningen var visserligen liten, men ingen kunde ifrågasätta den prestige som åldern och medlemmarnas anseende borgade för. Societeten stod för kontinuitet och stabilitet i världsstadens häxkittel. Endast Gustaf Adolf-församlingen representerade på samma sätt svenskhetens bevarande i New York. "Svenska Societeten var i många år den enda föreningslänken bland svenskarna i New York och så gott som alla våra gamla svenska familjer här i staden ha stått i förbindelse med föreningen."¹⁶

Noter

¹ Nils William Olsson, "Notes of identification of the 22 founding members of the Swedish Society of New York". Swedish Pioneer Historical Quarterly, Vol. XII, s. 62 f, Ibidem, Swedish Passenger Arrivals in New York 1820-50, Stockholm 1967, s. 15 f.

² Gerhard T. Rooth, "The Swedish Society of New York Celebrates its 125th Anniversary". Swedish Pioneer Historical Quarterly, Vol. XII s. 58-61.

³ Allan Kastrup, The Swedish Heritage in America. St Paul 1975 s. 223-225, G. V. C. Young, The Founder of The Bronx. Peel, Isle of Man 1981.

⁴ Kastrup, s. 548-549. Erik G. Westman, E. Gustav Johnson, The Swedish Element in America. Vol. I-IV Chicago 1931-34, Vol. I, 435-448.

⁵ The Swedish Element, s. 435 f, Kastrup s. 549, Berger. De svenska sjukhjälpföreningarna i New York, N. Y. New York 1934, s. 13-15. Skandinaviska Emigrant-Hemmets i New York Tjugoårsminne. New York 1901.

⁶ Protokoll Daterat 118 Nassau Street 28.12.1837.

⁷ Protokoll 2.10 och 31.10.1850, den 30.6.1870.

⁸ Ulf Beijbom, Swedes in Chicago, Växjö 1971, s. 268f.

⁹ Stadgar Antagna Den 7:de mars 1927 För Svenska Societeten i New York. Brooklyn, N.Y. 1927.

¹⁰ Årsrapporter i protokollsböckerna.

¹¹ Stadgar Antagna Den 7:de mars 1927, s. 16.

¹² Berger s. 10f.

¹³ Protokoll den 25 januari 1886, Stadgar Antagna Den 7:e mars 1927, s. 21-24.

¹⁴ Berger s. 10.

¹⁵ Berger, Svenska Societeten 1836-1926. 90-årsjubileum Hotel Martinique, New York den 21 februari 1926, Rooth s. 58-61.

¹⁶ Berger, De svenska sjukhjälpföreningarna i New York s. 11.

Meddelande angående Personhistoriska Samfundets årsmöte 1986

Personhistoriska Samfundets årsmöte 1986 ägde rum den 11 juni i Wrangelska Palatset. På revisorernas förslag beviljades styrelsen ansvarsfrihet för 1985 års förvaltning. Till Samfundets ordförande omvaldes docent Arne Losman. Till styrelseledamöter omvaldes docent Fredric Bedoire, docent Göran Dahlbäck, stadsarkivarie Leif Gidlöf, fil dr Ulla Johansson, riddarhusgenealog Pontus Möller, docent Göran Nilzén, överbibliotekarie Wilhelm Odelberg samt docent Per Thullberg. Till ny ledamot av styrelsen efter bankdirektör Bertel Rennerfelt, som undanbett sig omval, valdes bankdirektör Nils Wedborn. Till ledamöter av redaktionsutskottet omvaldes Göran Dahlbäck, Arne Losman och Per Thullberg. Till revisorer omvaldes kanslichefen Björn Bergman och fil lic Göran Wendel. Till revisorssuppleant omvaldes fil lic Elise Adelsköld.

Årsmötet utsåg Birgitta Lager-Kromnow och Bertel Rennerfelt att vara hedersledamöter av Samfundet.

Ordföranden presenterade det nyrestaurerade Wrangelska Palatset för årsmötet varefter docent Bosse Sundin, Umeå, höll ett föredrag betitlat "Johan Vilhelm Sköld. En betraktelse över en helt ovanlig människa".

